

LTK Beets

C 15 1

1.

FANTASIE EN WERKELIJKHEID,

MET BETREKKING TOT HET

OPENBAAR ONDERWIJS.

OPENLIJK SCHRIJVEN

AAN

D^r. H. J. SPIJKER,

Predikant te Amsterdam.

DOOR

D^r. NICOLAAS BEETS.

Predikant te Heenvstede.

FANTASIE EN WERKELIJKHEID.

FANTASIE EN WERKELIJKHEID,

MET BETREKKING TOT HET

OPENBAAR ONDERWIJS.

—
OPENLIJK SCHRIJVEN

AAN

D^r. H. J. SPIJKER,

Predikant te Amsterdam.

DOOR

D^r. NICOLAAS BEETS,

Predikant te Heemstede.

TE HAARLEM, BY
DE ERVEN F. BOHN.
1852.

GEACHTE AMPTSBROEDER!

Gy zult er wel geenerlei bezwaar tegen inbrengen dat ik my met een openlijk schrijven tot u wend. Ik geloof dat eene openbare behandeling van zaken u welgevallig is. Ook hebt gy onlangs, wel niet rechtstreeks tot my, maar des te meer over my, zoo veel gezegd, dat ik my allezins gerechtigd mag gevoelen tot dezen stap. Gy hebt hem uitgelokt.

De taak waartoe ik my begeef is my niet onaangenaam. Het is geoorloofd te zeggen wat ieder weet, dat er tusschen u en my groot verschil is, van beschouwing niet slechts, maar van overtuiging op de aangelegenste punten. Maar ik heb achtung voor den man, die er geen heil of eer in stelt een bestaand verschil lafhartig te ontveinzen, of zijne ware gevoelens te verbloemen. Met den zoodanige

is eene eerlijke en nuttige wisseling van gedachten en woorden mogelijk. Voor een zoodanige houd ik u. In de Predikanten-Vereeniging, van welke wy beiden sedert hare oprichting leden zijn, hebt gy my blijken gegeven van dit karakter. De openlijke woordenwisseling over Vrije Evangelieprediking en verbindende kracht van Belijdenisschriften, in de vergadering van den 1sten October 1850, zal my, ook uit dit oogpunt, onvergetelijk zijn. Het heeft my zeer gespeten dat gy u niet gemengd hebt in die over het Schoolwezen, op den 13^{den} Mei 1851.

Des te meer verblijdde ik my, toen ik dezer dagen in handen kreeg het eerste nummer, voor dit jaar, van het Maandschrift voor den beschaafden stand, ter bevordering van Bijbelkennis en Christelijk leven, uitgegeven door de Rings-vergadering van Amsterdam, en daarin een opstel vond van uwe hand, met het opschrift: *Een woord over Schoolonderwijs in verband met het onderwijs der Kerk.*

Doch reeds aanstonds ging de blijdschap met teleurstelling gepaard. Het stuk scheen niet zoo belangrijk te zullen zijn, als ik recht meende te hebben van te verwachten. Het opschrift had my bilijk hoop gegeven op eene mededeeling van uw eigen, zelfstandig oordeel en gevoelen in deze tedere en aangelegene zaak, en dat met al de klaarheid en al den nadruk, waarvoor uw naam borg is; doch reeds in uwe eerste volzinnen haasttet gy u die hoop by

den wortel af te snijden. Gy toondet zelf te weten wat de lezer verwachtte; maar hy zou het niet hebben! „*Niet* een woord van u, als uw gevoelen, oordeel, advies of stem bij de discussien over dat onderwerp „ zou hy vernemen; maar wat dan? Helaas, wat slechts? Slechts „ een berigt van een en ander woord, door broeders in wijden broederkring gesproken, en daar buiten veel besproken, niet altijd, „ zegt gy, „ in broederlijken toon of met broederlijken zin. „ En dat bericht, met welk doel? „ *Niet* tot bestrijding van artikelen in openbare bladen of tijdschriften, waarvan gij veel gehoord en tot hiertoe niets onder het oog gehad hadt, maar tot beantwoording van de vraag, wat er dan toch op de *Noordhollandsche Predikanten-Vereeniging*, met betrekking tot het Schoolonderwijs, gebeurd, gesproken en getwist moge zijn? „

Gy moet diep beseffen, Geachte Amptsbroeder, dat deze beperking van hetgeen de titel beloofde, geschikt was om teleurstelling, en by my nog iets meer dan teleurstelling, te weeg te brengen. De vraag, tot welker beantwoording gy u moeite gingt geven, moest in mijne oogen beantwoord zijn, en dat uitvoerig en voldoende. Ik kon my ter naauwernood begrijpen dat die vraag nog gedaan werd; het moest dan wezen dat zy *weder* werd gedaan. In elk geval hadt gy, dacht ik, met een bloot verwijzen naar het gedrukt *Verslag van de zevende vergadering der Noordhollandsche*

Predikanten-Vereeniging kunnen volstaan. Nu gingt gy u zetten tot het berichten van het bekende, tot het schrijven van hetgeen reeds gelezen kon worden. Deze taak scheen my toe beneden uwe talenten en voor u al te verdrietig te zijn.

Doch men getroost zich een op zichzelf verdrietig werk, als men daarby de bereiking van een verheven doel beöogt. Het bekende was, volgens uw eigen verklaring, zoo bekend dat het zelfs veel besproken was. Er waren artikelen over geschreven „in openbare bladen en tijdschriften.“ Dat bespreken was niet altijd geschied „in broederlijken toon of met broederlijken zin;“ die dagblad- en tijdschrift-artikelen, waarvan gy echter (was het beneden u?) „tot hiertoe niets onder het oog gehad hadt“ schenen wel bestrijding te verdienen. Een „wat schuinsch oordeel“ was geveld; broederen waren „hard en buiten het regt veroordeeld;“ en uw doel was, natuurlijk *niet*: te bestrijden wat gy niet gelezen hadt, maar het „wat schuinsche oordeel by sommigen weer regt te buigen,“ u voor de „hard en buiten het regt veroordeelde broederen“ in de bres te stellen, en in het algemeen, vooral met een oog „op den nood der tegenwoordige tijden,“ bedachtzaamheid, barmhartigheid en onpartijdigheid in het oordeelen aan te bevelen¹. Dit doel was zonder

¹ „Mogt daardoor een wat schuinsch oordeel by sommigen weer regt gebogen worden, ik zou er my over verblijden, eerst

twijfel goed, edelmoedig, barmhartig, en zijne bereiking gewis niet zonder nuttigheid voor de lezers van het Maandschrift voor den beschaafden stand, ter bevordering van Bijbelkennis en Christelijk leven; maar my dunkt, dat in verband met dit doel, de titel van uw opstel eenigzins anders had moeten luiden. Wat dunkt u van een opschrift in dezer voege? *Opwekking tot bedachtzaamheid en een barmhartig oordeel, in verband met de woordenwisseling over het onderwijs in de vergadering der Noordhollandsche Predikanten-Vereeniging van den 13^{den} Mei 1851.* (De datum zou den beschaafden stand, by 't in handen krijgen van uw opstel den 1sten January 1852, gefraspeerd hebben).

Wat my betref, ik gevoelde in mijn hart dat ik geen enkelen broeder hard en buiten het recht, partijdig of onbarmhartig beoordeeld had; en in zoo verre had ik uw stukken ongelezen kunnen laten. Het kon echter zijn, dat gy u ook moeite gegeven hadt een wat schuinsch oordeel over *my* weer recht te buigen. En in allen gevalle was het steeds de moeite waard te lezen wat gy schrijft.

om der broederen wil, die hard en buiten het regt veroordeeld zijn; ik ken er het grievende van by honderdvoudige ervaring maar ook en vooral om den nood der tegenwoordige tijden, als waarin niet alleen bedachtzaamheid in het oordeelen van ieder strengelijk geëischt wordt, maar waardoor ook ieders onbarmhartig en partijdig oordeel onbillijk en onregtvaardig is, als altijd, en hoogst bedenkelijk in de gevolgen voor Kerk en School en Staat bovendien.“ Maandschrift, bl. 41, 42.

Ook was er iets, dat mijne belangstelling ten hoogste moest prikkelen. De oplossing namelijk van het vraagstuk, hoe gy uw doel bereiken, schuinsche oordeelen weer recht buigen, en lessen van bedachtzaamheid uitdeelen zoudt, door een bloot „berigt“ van het gesprokene, dat is door eene bloote herhaling van 't bekende. Of zoudt gy wat anders berichten dan 't bekende? Zoudt gy het bekende in een nieuw licht plaatsen? Uwe inleiding gaf my hieromtrent slechts eenen enkelen wenk: Uw bericht zou „niet *kleurloos*“ zijn. Derhalve een gekleurd bericht. Maar wat mocht dit beteekenen? Het opstel zelf zou my, hoopte ik, de zaak ophelderen. Ik begon het met aandacht te lezen.

En toen ik het gelezen had, Geachte Amptsbroeder, gevoelde ik de behoefte de pen op te nemen, en u daarover een woord toe te zenden in het openbaar; met waarneming tevens van de gelegenheid om op het belangrijk geschilpunt terug te komen, waarover ik ter Predikanten-Vereeniging, onvoorbereid en door de uitoefening van een vereerende plicht belemmerd, niet alles gezegd had wat my op het hart lag. Dit laatste had ik echter veel liever niet gedaan, in verband met de woordenwisseling in de Predikanten-Vereeniging. Zoo gaarne had ik de herinnering zelfs aan namen en personen laten rusten, om my alleen met de zaak bezig te houden. Doch gy noodzaakt my; en voor

uwe rekening komt, wat er in dit ophalen van ten deele reeds vergetene dingen voor dezen of genen onaangenaams zijn kan. Eén ding verheug ik my thands te kunnen toonen: dat ook ik menig in dagbladen en tijdschriften uitgesproken oordeel, van *mijn* standpunt, hard en onbillijk achten moest en heb geacht.

In de eerste plaats, Geachte Amptsbroeder, moet ik als toenmalig Secretaris der Noord-Hollandsche Predikanten-Vereeniging, en als steller van het officiël Verslag der vergadering van den 13^{den} Mei 1851, opkomen tegen de wijze, waarop in uw opstel dat Verslag is ter zijde gesteld. Ik ben dit aan myzelve, die het gesteld heb, aan het Bestuur der Vereeniging, dat er zijn zegel aan gehecht heeft, aan de geheele Predikanten-Vereeniging, die het goedgekeurd heeft, verplicht. Wat hebt gy gedaan? Eerst hebt gy dat Verslag voorgesteld als wegens zijn vorm minder geschikt, „om den geest en zin der discussie te doen kennen“¹; later verklaart gy dat Verslag, hoewel het „over het geheel den lof heeft van volledigheid en getrouw-

1 „Het is mijn voornamelijk doel den geest en zin der discussie te doen kennen, waartoe de Actenmatige vorm niet altijd de geschiktste is, ten zij een snelschrijver alle woorden die gesproken zijn teruggeeft, niet een minder, niet één meer.“ Maandschrift, bl. 45.

heid, juist, zoo veel de discussie van het schoolwezen betreft, voor „iets minder naauwkeurig¹.“ Voor het laatste geeft gy eene reden op, die zich wel hooren laat, en die gy „natuurlijk“ genoemd hebt, namelijk deze: „dat de verslaggever anders gewoon, naar zijn eigen woord, in deze vergadering te zwijgen, en slechts als een goed Secretaris ijverig op te teekenen wat door anderen gesproken werd, nu in deze discussien een ijverig aandeel genomen en zich dien ten gevolge niet zoo geheel aan het werk der Notulen heeft kunnen wijden.“ Tot het eerste (het doen kennen van den zin en geest) zou het, zegt gy, noodig zijn „dat een snelschrijver alle woorden die gesproken zijn terugaf, niet één minder, niet één meer.“ Hiertegen beweer ik met allen ernst, vooreerst: dat ik my, ondanks mijn eigen spreken (door den tweeden Secretaris in het kort opgeteekend, en door my uit eigen herinnering, met alle naauwgezetheid, aangevuld), terwijl anderen spraken met allen ijver en geheel aan het werk der notulen gewijd heb; ten andere: dat ik my wel geenszins vlei voldaan te hebben aan den buitensporigen eisch, om wel geteld, wel gemeten, alle de woorden die gesproken zijn in schrift te brengen, „niet één meer, niet één minder;“ maar dat ik nogthands wegens

1 Maandschrift, bl. 53.

het door my geleverd Verslag, zonder iemands tegenspraak, den lof heb weggedragen van volledigheid en getrouwheid niet alleen, maar juist ook dezen lof, dat het door my geleverd protocol volkomen geschikt was om *den zin en geest* der discussie te doen kennen; ten derde: dat ik my dezen lof geenszins mag laten ontrooven, en in geenerlei mate kan laten verkleinen, omdat mijn hart my zegt dat ik hem verdien, als rechtmatig verworven prijs van inspanning niet slechts, maar van naauwgezetheid, van zelfverloochening.

Hoe? Ik heb, in die in mijn oog zoo belangrijke discussie, eerst uit plichtgevoel willen zwijgen; ik heb later, spreker tegen wil en dank, en van meer dan eene zijde om hetgeen ik sprak, heftig (ofschoon, ik zal het altijd luide en ook hier betuigen, nooit met eenige onheuschheid ten opzichte van mijn persoon) aangevallen, telkens terstond naar het potlood gegrepen, om geduldig en naauwkeurig op te teekenen al wat, in volkomen ernst of ook met „ietwat ironie,“ tegen my werd aangevoerd, veel liever verkiezende mijne tegenstanders gebrekkig te beantwoorden, dan gebrekkig te vermelden wat zy hadden gezegd; ik heb my, na de vergadering, zoo spoedig mogelijk gezet tot het overschrijven mijner gedurende de zitting gemaakte aantekeningen, en tot de uitwerking van hetgeen van *mijne* woorden door den tweeden Secretaris was opgeteekend,

my daarby slechts latende besturen door ééne gedachte, de gedachte van waakzaamheid tegen het minste innemingsel van subjectiviteit tot zelfs in het wijzigen van een volzin of het plaatsn van een woord; ik ben kort daarna met mijn Verslag verschenen in de Bestuurdersvergadering, waar het met oplettendheid is aangehoord, eenige kleine aanmerkingen gemaakt zijn, en men voorts aangedrongen heeft op het doen drukken in extenso, juist omdat men meende dat de zin en geest der sprekers geheel in dat Verslag was opgenomen, dat (ik gebruik hier eene uitdrukking die meermalen gebezigd is) dat het was „als of men hen andermaal hoorde“; de drukproeven zijn nagezien door my niet slechts, maar in het hoogste ressort door den toenmaligen Voorzitter, zelf een der sprekers in de discussie over het Onderwijs; het Verslag is aan al de leden der Predikanten-Vereeniging rondgedeeld; en ik heb niet alleen in het byzonder vele blijken van goedkeuring ontvangen voor hetgeen men „mijn voortreffelijk werk,“ mijne „volkomene objectiviteit,“ mijn „snelschrijvers-talent,“ mijne „daguerréotypische getrouwheid“ genoemd heeft; maar ook op de volgende algemeene vergadering, waar dat Verslag, zoo als gy weet, een en andermaal is ter sprake gebracht, heb ik, by veel lof, slechts ééne klachte gehoord, namelijk deze: dat het Verslag al te nauwkeurig was en al te bekend; van treurige gevolgen der

naauwkeurigheid is gewaagd, maar geene stem heeft zich verheven om het te beschuldigen van eenige onnaauwkeurigheid, of van ongeschiktheid om den zin en geest der discussie te doen kennen, voor zoo veel namelijk de geschrevene of gedrukte letter daartoe in staat was. . . . En nu komt gy, Geachte Amptsbroeder! op den 1sten January 1852, met zulke beschuldigingen op; ik beken het, in zachte, meest negatieve bewoordingen, maar die een ongemeen gewicht ontleenen aan de omstandigheid dat gy, door een nieuw „verhaal,“ een nieuw „berigt,“ voor den beschaafden stand de vraag gaat beantwoorden: „Wat er dan toch op de Noordhollandsche Predikanten-Vereeniging, met betrekking tot het Schoolonderwijs, gebeurd, gesproken en getwist moge zijn?“ Is dit voor my niet eenigzins krenkend?

Voor de getrouwheid van dit nieuw „verhaal,“ dit nieuw „berigt,“ beroept gy u op allen die oog- en oorgetuigen geweest zijn; en gy voegt er by: „dat wie zulks niet was, maar uw verhaal met mijn Verslag vergelijkt, wel geene andere verscheidenheid ontmoeten zal, dan die by twee geloofwaardige getuigen verwacht en toegelaten moet worden.“ Een geloofwaardig getuige, Geachte Amptsbroeder, noem ik ook u met al mijn hart, en in diezelfde zin en kracht waarin gy, ondanks de door u gevoelde behoefte aan een nieuw ver-

haal, my dien naam laat behouden; plechtig verklaar ik, dat het niet in my opkomt uwe goede trouw, uwe zucht tot onpartijdigheid in het minst in twijfel te stellen; my dunkt daarvan moet zelfs geen sprake tusschen ons zijn; maar voor zoo ver de verscheidenheid van twee geloofwaardige getuigen toch van niets anders het gevolg kan zijn dan van den invloed van subjective beschouwingen, moet ik, in de eerste plaats uzelf, opmerkzaam maken op de omstandigheid dat ik; hoewel in de bedoelde woordenwisseling zelf spreker, maar daarom als eerlijk man des te meer; dat ik, zeg ik, in mijn officiëel karakter en verandwoordelijkheid als Secretaris, tegen dezen invloed beter beschermd en beveiligd was dan gy, die negen maanden later u zettedet tot het schrijven van een maandschriftartikel; van een bericht, en dat niet kleurloos; van een bericht, en dat niet doelloos, maar met het uitgedrukte doel om schuinsche oordeelen, uit het Verslag voortgevloeid, recht te buigen; van een bericht, ter bereiking van welks naaste doel gy u niet tot volledigheid verplicht rekendet ¹.

Na aldus mijn hart van mijn eerst en grootst bezwaar tegen uw opstel hebben ontlast, zij het my vergund u ook een woord te zeggen van den indruk, dien uw bericht zelf op my heeft nagelaten,

¹ „Voor mijn naaste doel behoef ik niet alles op te nemen.“ Maandschrift, bl. 52.

en van eenige gedachten waartoe, of liever tot welker uiting op dit oogenblik, het my aanleiding gegeven heeft.

In de eerste plaats ga ik iets zeggen dat u verbazen zal. Het ergere u echter niet. Wellicht meent gy, en niet ten onrechte, dat ik u eenige erkentelijkheid schuldig ben voor de vleierende en hartelijke wijze waarop gy my aan de lezers en lezeressen van het Maandschrift hebt voorgesteld als „den talentvollen dichter, den lofredenaar van PAULUS, den Schrijver der Stichtelijke Uren, vroeger HILDEBRAND, Dr., of zoo als hy op de Predikanten-Vereeniging nooit anders genoemd wordt, Broeder BEETS ¹.“ Maar schoon het my tot oneer strekke, ik moet mijne snoode ondankbaarheid belijden. Uwe welmeenendheid laat my ijskoud; of liever zy *maakt* het my. Waarom? Omdat zy my verschrikt. Dit vereischt opheldering.

Dat ik in eene vereeniging, waarin het gewoonte is de leden broeders te heeten, van de algemeene benaming niet word uitgesloten, is my niet onverschillig; doch er kan wel geen spraak zijn u dank te weten voor de opmerking dezer bijzonderheid. Den doctorstitel heb ik wettig verworven. „Vroeger HILDEBRAND“ — ik schaam het my niet,

¹ Maandschrift, bl. 46.

schoon ik vragen mocht: hoe komt dit hier te pas? „Schrijver der Stichtelijke Uren, lofredenaar van PAULUS,“ ik geloof dat ik als zoodanig, ook by de lezers van het Maandschrift, mijne vrienden kan hebben.... Maar wat zeydet gy in de eerste plaats? „Talentvol dichter.“ Geachte Amptsbroeder! dat is het wat my verschrikt; wat my het genot van al het volgende verbittert; wat my ditmaal ongeschikt maakt voor het prijsselijk gevoel van erkentelijkheid.

„Talentvol dichter.“ Een eernaam is het, en dien ik gaarne met wat meer recht dragen zoude; maar ik bid u, hoe kunt gy de onvoorzichtigheid hebben my by dien eernaam te noemen, daar gy my binnenleidt als spreker over een zoo praktisch onderwerp als het Openbaar Schoolonderwijs? Ziet gy niet; terwijl het u met uw opstel te doen is om „wat schuinsche oordeelen regt te buigen;“ ziet gy niet, dat het herinneren aan dezen naam een oordeel kan doen geboren worden, hetwelk alle de andere in schuinschheid zeer verre overtreft? Weet gy niet dat dichterlijk talent door velen, door de meesten, onder hooge loftuiting overigens, als naauwelijks vereenigbaar wordt beschouwd met eenigen schijn of schaduw van gezond verstand, soliditeit, geschiktheid voor het praktische? En ik ben talent-vol! Hoe zou er dan by my nog eenige plaats overig zijn voor iets van dat andere? „Talentvolle dichters: er zijn zulke wezens, en zy

mogen er zijn; maar wee der maatschappy zoo zy enkel uit talentvolle dichters bestond.“ Zoo spreekt men; en ik ben het van harte eens. Het heeft echter geen nood. „Talentvolle dichters; zy hebben eer en lof; maar wee den man, en vooral wee den man onzes tijds, die niets is dan een talentvol dichter!“ Ik beaam het van harte; ik poog, met alle inspanning van krachten, somtijds nog iets anders te zijn; maar men weet er my van onderscheidene zijden niet altijd dank voor. „Talentvolle dichters: de doode vliege van hun dichterlijk talent maakt hunne beste zalve stinkende.“ Om dit wantrouwen weg te nemen worstel ik levenslang; maar het baat niet.

Bedenk dan wat gy gedaan hebt, door my te dezer gelegenheid als talentvol dichter te doen optreden. Ik heb meermalen, ook in onze Predikanten-Vereeniging, streelende toespelingen hooren maken op mijne geringe dichterlijke gave, en altijd heb ik er van gesidderd. Maar nu? Ach, mijn geachte Amptsbroeder, het is vruchteloos zoo gy den gegeven indruk poogt te verzachten door op mijne Stichtelijke Uren te wijzen, die misschien over het geheel genomen den stempel dragen van eene meer praktische richting van mijnen geest; te vergeefs dat gy uit het verledene den naam oproept van HILDEBRAND, die soms den lof verworven heeft van eenige oplettendheid ten opzichte van

*van harte by
ik ben het*

*ik beaam het
voelmen*

werkelijkheid en proza; te vergeefs dat gy mijne dichterlijke krans door mijn doctoraal diploma tracht te overschaduwē; te vergeefs dat gy, op aandoenlijke wijze, gevoelen laat hoe gy, met de broeders der Predikanten-Vereeniging, alles, alles, voor den zotten broedernaam vergeten wilt... De slag is toegebracht. Een talentvol dichter ben ik genoemd, in de eerste plaats genoemd... Ik ben een bedorven man. *Habeo*. Daar lig ik; en sta niet weêr op.

Maar is het slechts onvoorzichtigheid geweest, dat gy my in *dit* verband dus hebt aangeduid? Ik kan het niet gelooven. Wat dan? Boos opzet? Dat zij verre. Toevallig was het niet, opzettelijk was het niet; mijne overtuiging is dat het natuurlijk was. Gy zelf ziet in my den dichter; en indien niet *slechts* den dichter, dan toch in de eerste plaats en vooral. Het dichterlijk talent dat gy my toeschrijft, het is, in goeden ernst, het is voor u de sleutel, en de toetssteen, en de maatstaf van al hetgeen ik te voorschijn breng. Sta ik op om te spreken: de lofredenaar van PAULUS, de schrijver der Stichtelijke Uren, de vroegere HILDEBRAND, de theologiae doctor, de broeder, het treedt alles op den achtergrond; het is de dichter, dien gy hoort, en wanneer gy dien dichter niet duidelijk hoort, houdt gy met hooren op. Die ongelukkige omstandigheid, dat ik in uw oog dichter, talentvol dichter ben, stelt al mijn hoop te loor om u eeniger-

mate te overtuigen van de waarheid, van het gegronde, van het gepaste, van het metterdaad praktische dat ik wensch te zeggen. Misschien had ik u byna bewogen; misschien zoudt gy neigen u over te geven — maar de gedachte: „hy is dichter,“ werkt als een wapen en geweer, als een ondoordringbaar harnas tegen de speerpunt van mijn betoog, ja als een afleider voor de vonk, voor den straal, die u byna had doen vuur vatten. Slechts één voordeel heeft deze mijne kommervolle positie, een aanmerkelijk, maar tegen de teleurstelling die van haar onafscheidelijk is, by het belang der zaak die ik voorsta, toch niet opwegend voordeel, dat gy namelijk, op grond van mijn dichterlijk talent, my steeds met welwillendheid aanhoort, ook dan wanneer de inhoud mijner redenen niet of weinig met uwe overtuiging overeenkomt. Verstoren kan ik u natuurlijk niet door hetgeen, waaraan gy, op voor u zeer voldoende gronden, zoo weinig gewicht behoeft te hechten.

Misschien hebt gy ook thands de opmerking gereed, dat deze voorstelling overdreven, fantastisch, dat zy, wat by u min of meer hetzelfde beteekent, dat zy dichterlijk is. Maar ik heb gegronde prozaredenen voor hetgeen ik zeg. De zin en geest waarop gy van het door my in de Predikanten-Vereeniging gesprokene verslag geeft, bewijzen overvloedig, dat gy in die vergadering slechts

den dichter gehoord hebt en willen hooren; evenzeer als zy duidelijk toonen dat gy hem tot drie malen toe gehoord hebt met welwillende toegevendheid. De belangstelling waarmede, volgens u, mijne eerste uitboezeming was ontvangen, waarby ik den wensch had uitgedrukt, dat de protestantsche kerk geen lijdelijke, immers geen stilzwijgende aanschouweresse bleef van hetgeen er van de volkschool geworden was, of verder worden zou; de geestdrift waarmede die uitboezeming, altijd volgens u, werd toegejuicht, wordt alleen gesteld op rekening van *„het dichterlijk beeld”* dat ik gebruikt had om het gewicht der zaak, zoo veel in my was, op het hart te drukken. Wat my betreft, ik heb geen levendigen indruk van algemeene belangstelling en geestdrift uit de vergadering medegebracht; en wanneer gy verzekert: dat *„allen bereid waren om mede te roepen ten bate van dat kind,”* waarby ik de volkschool *„en tegen dien voogd,”* waarby ik den staat vergeleken had, drukt gy, geloof ik, minder uit hetgeen in werkelijkheid gebeurd is, dan wel hetgeen naar uw eigen gevoel misschien de schatting was, aan het dichterlijke beeld verschuldigd. Maar het is u, noch op de vergadering, noch daarna, ingevallen te onderzoeken of het dichterlijke beeld ook eenige waarheid, of een beroep op het moederlijk gevoel der kerk, onder de bestaande omstandigheden, ook eenige gepastheid hebben kon. Volgens

u was het poëzy, fantasie, fictie, wat volgens my, niet anders dan de min of meer praktische voorstelling van onbetwistbare realiteiten was ¹.

In mijne tweede rede *„ontbrak het,”* volgens u, al wederom *„niet aan dichterlijke beelden en kleur,”* ja, gy hebt niet anders kunnen zien dan eene *„overdrijving, welke fantastische beelden oproept, waaraan wezenlijkheid ontbrekt.”* Welke beelden had ik opgeroepen? Ik had gewezen op het gevaar van een stelsel, volgens hetwelk de opvoeding van het onderwijs gescheiden, en aan het onderwijs het godsdienstig element ontzegd wordt. Dit stelsel is eene realiteit; het bestaat, het wordt verdedigd, het is het stelsel der regeering, het heeft ook op de Noord-Hollandsche Predikanten-Vereeniging zijne voorstanders gevonden; men mag zeggen, het is algemeen. God beware Nederland, voor de realiteiten, die, zoo dit stelsel praktisch doorgaat, er de gevolgen van zijn zullen, beide voor staat en kerk, voor christendom en goede zeden. Ik heb, en ook dit was geen fictie, de *école athée* (natuurlijk in den zin, waarin men, onder deskundigen, van *l'état athée* spreekt) als het school-ideaal overeenkomstig dit stelsel beschouwd. Met de gelukkige inconsequentien, die ook zelfs by het kracht hebben van

¹ De lezer zie het in de eerste plaats door my gesprokene in het Aanhangsel, onder letter A.

dit stelsel zouden mogelijk zijn, heb ik my niet opgehouden; ziedaar wat my lichtelijk op het terrein der fantasie, immers der illusie zou gebracht hebben; maar het stelsel zelf heb ik aangeduid, zijn oorsprong, aart, natuurlijke gevolgen. Misschien had ik kunnen zwijgen, wat gy, als door my gezegd, hebt aangeteekend, dat het, naar de consequentie van het stelsel, ten slotte zoo ver zou kunnen komen, dat de onderwijzer de kinderen zelfs niet by het bestaan van een God zoude mogen bepalen; doch zoo dit wat te sterk was, niet de dichtelijke fantasie, maar de onverbiddelijke logica had schuld. En dit ietwat overdrijving, in het vuur eener rede ten behoeven van christelijk onderwijs (gehouden in een tijd en kring, waarin men beraadslaagt over Innere Mission en over Stoffelijke middelen tot handhaving van het protestantisme) was het voor het minst niet even verschoonlijk als het *„ietwat ironie,“* in eene rede daar tegen? En geeft het, zoo vele maanden later, nog recht, den spreker af te wijzen in zijn gematigden eisch, om te onderzoeken „of het geschetste stelsel nationaal is en der protestantsche kerk welgevallig zijn mag, dan wel of het haar een kreet van smart behoort af te persen, die de toepassing er van voor het tegenwoordige kon wijzigen en eene betere toekomst voorbereiden ¹?“ Maar

1 Zie de geheele rede in het Aanspraaksel, B.

gy doet alles af met uw: *„dichtelijke beelden en kleur; phantastische beelden waaraan wezenlijkheid ontbreekt.“*

Doch indien mijn eerste en ook mijn tweede spreken, door toon en kleur, geschikt was om den dichter in gedachtenis te houden, toen ik ten derde male mijne stem verhief, trad ik geheel in de rechten van de mannen van het proza. Eigenlijk verhief ik mijne stem niet meer; ik liet haar dalen. Mijn eerste rede was eene uitboezeming geweest, door het gewicht der zaak uitgelokt; mijn tweede een nagalm van de eerste, door teleurstelling, misverstand, en *„ietwat ironie“* aangezet, ofschoon (God weet het, en gy zelf geeft er getuigenis aan ¹) niet verbitterd. Zoo ik my nog eenmaal verstout had het woord te vragen, het was om met een beroep „op hetgeen ieder wel wist,“ en in zeer eigenlijke bewoordingen, den toestand en de vooruitzichten van het openbaar onderwijs in Nederland, uit een christelijk en protestantsch oogpunt, voor te stellen zoo als ik die beschouwde. Ik ben zeker, dat ik my geheel op het gebied der werkelijkheid bevond, toen ik, de zaak in concreto behandelende, met weinig woorden aanwees hoe het bijbelsche, chris-

1 „Alleen eene rede zonder liefde en broederzin zou op de Predikanten-Vereeniging, als wanklank luiden. Tot hiertoe is die wanluide toon dáár niet gehoord.“ Maandschrift, bl. 43.

telijke, godsdienstige, waar het op de openbare scholen nog bestaat, niet krachtens maar ondanks de wet zijn bestaan blijft rekken, en dat ook by eene redelijke praktijk de kracht van een slecht principe gevaarlijk is; hoe men, tegenover roomsch-catholieken ijver en rechten, de illusie moest laten varen, de school, ondanks de wet der godsdienstloosheid, door protestantsche meesters, schoolbesturen en regeeringen, een protestantsch karakter te laten behouden; hoe op vele plaatsen de verhouding zou worden omgekeerd, en het roomsch element praevaleeren, gelijk tot hiertoe het protestantsche gepraevaleerd had; en hoe schraal men dan den troost bevinden zou, dezen roomschen invloed slechts te kunnen neutraliseeren, door het inroepen, in al zijn consequentie, van een wetbeginsel, hetwelk de geheele afwezigheid van het godsdienstig element vorderde ¹.

Van dit alles hebt gy, naar het schijnt, zeer weinig gehoord, of weinig acht daarop geslagen; zeer beknopt ten minste is de vermelding, die gy van mijne derde, en uitvoerigste, rede maakt in uw bericht. Slechts hebt gy geboekt dat ik te kennen had gegeven, „zonder ze nog in volle kracht te zien, de gevolgen van het door my als gevaarlijk voorgesteld beginsel te blijven vreezen,“ en voorts

¹ Zie de geheele rede in het Aanhangsel, C.

dat ik ernstig scheen te duchten, „dat eerbied voor het Christusbeeld en eerbied voor Maria, de kinderen, ook van protestantsche ouders door roomsche onderwijzers zou worden ingeprint...“ Hier plaatst gy een beletselteeken, alsof het nu al te dichterbij, al te fantastisch begint te worden, en hetgeen ik nog verder mag gezegd hebben, zelfs geen vermelding waardig is; en daar gy voor uw naaste doel alles niet behoeft op te nemen, vermeldt gy nog slechts even hoe door een ander spreker is opgemerkt dat ik my zelven tegensprak en wederlegde.

Volgens u *schijnt* het ook wel zoo. Doch gy vergeeft het den dichter, van wien gy met een welwillenden glimlach afscheid neemt. My dunkt dit zie ik, en dank u uit al mijn hart.

Maar, mijn Geachte Amptsbroeder! Gy die het zoo duidelijk hooren kunt dat een dichter het woord voert, wanneer gy eenige aanleiding hebt om het te onderstellen; gy die met zoo bewonderenswaardige kracht van geest u wapent tegen het pathos, dat de poëzy opwekt, opdat het u niet vervoere, en zoo koelbloedig acht geeft op overdrijving en fantastische beelden: ik heb opgemerkt dat ook gy een mensch zijt, en uwe zwakke, uwe onbewaakte oogenblikken hebt. Of hoe zou het anders mogelijk zijn, dat gy u, argeloos en met blijkbare toejuiching, door het pathos liet medeslepen, waar het wordt opgewekt van eene onverwachte, onverdachte zijde? Hoe zou het kunnen

plaats hebben, dat het u genoeg ware de fantasie te hooren spreken uit den mond van mannen, die, zoo zy mogelijk dichters zijn, toch het voorrecht — want hier is het een voorrecht — toch het voorrecht hebben niet algemeen als zoodanig bekend te wezen, om geheel en al door haar begoocheld te worden?

Dit is geschied. Het is geschied op die zefde vergadering der Noordhollandsche Predikanten-Vereeniging. De woorden van den spreker die onmiddelijk na my het woord vroeg, hebt gy zelf „*nuchteren proza*” genoemd, waarop nadat door my, dichtelijk en wel „*de pathos was opgewekt, minder gelet is.*” Dit blijft voor uwe rekening. Wat my betreft, ik heb er degelijk op gelet. Wat my betreft, deze nuchtere proza is my van alle klanken, die in die discussiën my hebben tegengeklonken, nog de aangenaamste geweest. De spreker erkende met my het gewicht der zaak. „De vraag hoe de zedelijke en godsdienstige opvoeding der jeugd in verband te brengen met den staat, achtte ook hy eene levensvraag.” Hy gewaagde van zedelijke lichamen, die zich met de behartiging van deze levensvraag bezig hielden. Ik kan my voorstellen dat er in de beantwoording der vraag verschil, groot verschil zou kunnen zijn tusschen die zedelijke lichamen en my. Maar wy waren nog niet aan de beantwoording toe; en als openlijke erkenning van het groot belang van het onderwerp, in het tijdsge-

wricht dat wy beleven, was des sprekers, zij het dan zoo gy wilt nuchtere proza, een weerklank op mijne dichterlijke uitboezeming, waarin ik my verheugen moest.

Den volgenden spreker zal ik niet beschuldigen van in zijne voorstelling te pathetisch of te fantastisch geweest te zijn; evenmin als ik uit zijne beschouwing der zaak voor een oogenblik zou willen afleiden dat „zedelijke, christelijke opvoeding geen hooge waarde hebben zou in zijne oogen.” Indien my eene aanmerking vergund ware, het zou enkel deze zijn, dat het dien spreker, voor wien ik achting heb, op het oogenblik waarin hy sprak, aan eene genoegzame mate van verbeeldingskracht ontbroken heeft, om zich uit het midden onzer Predikanten-Vereeniging, in de werkelijkheid van het schoolleven te verplaatsen.

Ik ga ook voorby wat door de beide volgende sprekers, die hunne bezwaren voornamelijk aan Amsterdamsche bewaarscholen ontleenden, is aangemerkt. Maar als er nu een spreker optrad, die met buitengewoon vuur en groote zeggenskracht zijne stem verhief; een man die, met al den nadruk der ontzetting, naar de „geheime mededeelingen” vroeg waarop mijne onheilspellende taal scheen te berusten; het systema *l'état est athée* met moedwillige godloochening verwarde, om tegen deze, in edele geestdrift een wettigen kruistocht te prediken, waarin de

10/1
 jood strijden zou aan de zijde des christens; als die spreker plotseling, en als met een tooverroede, het grijnzend schrikbeeld opdaagde van „huichelaars, die terwijl zij zeggen, te ijveren voor godsdienst en christendom eigenlijk iets anders bedoelen,“ alsof wy op de Predikanten-Vereeniging met dezulken iets te maken hadden; als hy, gaande weg, de godsdienstige school waarover gesproken was, in eene kerkelijke, theologische, straks in eene dogmatische partyschool metamorfoseerde, om ze als zoodanig aan de algemeene verfoeiing prijs te geven; als hy, terwijl niemand iets dreef of gedreven had of voornemens was te drijven, zich in onze doodbedaarde Predikanten-Vereeniging als van drijvers omringd zag, en met verontwaardiging uitriep: „ik weet niet wat men toch drijft!“ en eindelijk alles bekroonde door de zonderlinge voorstelling van een muziek-, van een teeken-, van een dansmeester, hunne lessen (in de openbare volksschool?) respectivelijk aanvangende met gebeden, alsof dit een noodzakelijk gevolg ware van de vervulling van den wensch dat de opvoeding niet van het onderwijs zou gescheiden, en het christelijk element in de volksschool bewaard zoude blijven, wensch dien ik had te kennen gegeven; of dat bijbelsche geschiedenis, geschiedenis des vaderlands en christelijke zedeleer, op de school onderwezen, tot de zedelijke vorming van protestantsche kinderen zouden blijven medewerken, zoo als mijn geachte voorganger

verlangd had... Geachte Amptsbroeder! waar was uw onbevangen oordeel dat het thands het pathos, de overdrijving, de fantasie niet bemerkte in deze waarlijk indruk makende redenen? In dit alles hebt gy niets gezien dan — „ietwat ironie, en kennelijke“
 „(maar lees ik wel?)“ AFKEER van die overdrijving, welke phantastische beelden oproept waaraan wezenlijkheid ontbreekt.“

Dit is zonderling, en zoo zonderling dat het my genoodzaakt heeft weder op te halen, wat ik waarlijk wenschte dat vergeten was.

Doch het verschijnsel, hoe bevreemdend ook, bevreemdt my niet, bevreemdt my minder, wanneer ik het in verband beschouw met andere dergelijke. Geachte Amptsbroeder, er heeft by de behandeling van het aangelegen geschilpunt over het onderwijs, byna altijd, iets zonderlings plaats. Het heeft voor velen, zal ik zeggen voor de meesten? eene verbijsterende kracht. Waar het ter bane gebracht wordt, ziet men de vreemdste dingen gebeuren. Beredeneerde menschen verliezen hunne wijsheid, ervarenen vergeten hunne ervaring, vrienden van godsvrucht en christendom gedragen zich als vijanden, en de meest praktische verstandenen, van fantastische beelden fel afkeerig, begeven zich hals over hoofd op het gebied der fantasie. Van de vroomste en vroedste lippen komen dwaasheden en impiëteiten. In één

woord, de menschen zijn zichzelf niet; en het moet niet slechts een *„wat schuinsch,“* niet slechts een *„hard en onbarmhartig“* oordeel worden, indien men hen naar hetgeen zy in dezen toestand zeggen beoordeelt, dat oordeel kan niet anders dan ten hoogsten onrechtvaardig zijn.

Christelijke volksopvoeding, christelijk schoolonderwijs: waar die namen genoemd worden, — zie het in de hooge landsvergadering, zie het by onze publicisten, merkt het op in den kring van het dagelijksch verkeer met zoo vele verstandigen en braven, voor christendom en protestantisme vaak alles behalve laauw — daar zijn tooverwoorden uitgesproken die al zeer zonderlinge visioenen voor den geest brengen. Van dat oogenblik af aan hebt gy dan ook van velen geene geregelde discussie meer te wachten; reken op geen nadenken, geen opmerkzaamheid voor hetgeen gy zegt; men hoort, men andwoordt u niet meer; men spreekt enkel uit hetgeen men in het ontwaakte spel der verbeelding gewaar wordt.

En wat wordt men gewaar? In de allereerste plaats gewoonlijk een ontzettenden donderslag, een oorverdoovend geraas. Het is het instorten van het kristallen paleis van ons voortreffelijk lager onderwijs, versierd met de vlaggen aller natiën! De roem des vaderlands is onder het puin begraven, waarby de vreemdelingen tranen stor-

ten. Aan hun hoofd VICTOR COUSIN, een onuitgegeven geschrift in de hand, met het opschrift: *Lof van het godsdienstloos onderwijs.* Wat verder RAMON DE LA SAGRA... Het visioen verandert: Men is in eene school; maar, helaas! in welk eene school? Ziedaar PRINSENS letterkast, maar, in plaats van klinkers en medeklinkers, puilen van alle zijden de spitsvinnigheden der dogmatiek uit de bekrompen loquetten. Ziedaar den meester; maar wat is er van den meester geworden? Zijn helder voorhoofd straalt niet meer van den glans der algemeen nuttige kundigheden; om zijne lippen speelt niet langer de zachte glimlach der algemeene menschenliefde. Neen, de donkerste nevel der naargeestigste godsdienst ligt op zijn voorhoofd, wat? overschaduwet zijn geheele persoon, gaat voor hem uit, volgt hem op de hielen, deelt zich mede aan de ongelukkige jeugd. Welk folio boekdeel ligt voor hem opgeslagen? De Bijbel? Ach, gave de hemel dat het slechts de Bijbel ware! Ziedaar de kinderen; maar welke kinderen? Neen, dat is niet de kleine PIET, op zijn vijfde jaar zoo gelukkig dat hy al lezen kan, noch de brave HENDRIK, zoo welgemoed en vriendelijk jegens iedereen; deze kinderen, dom, achterlijk, achterhoudend, hebben niets in den mond dan groote woorden: verdorvenheid, wedergeboorte, uitverkiezing, niets in het hoofd dan onverstaanbare bijbelteksten en catechismusvragen, niets in

het hart dan liefdeloosheid... Wat is dit? Wederom verandert het visioen. Het is de openbare straat, het is het marktplein, wat men ziet. Twee legers scharen zich tegen elkander in slagorde; ach, legers van knapen en meisjes, maar met meesters en ondermeesters aan het hoofd. De oogen vonkelen van woede; fanatische kreeten gaan op; de aanval geschiedt; de strijd begint; verschrikkelijke slagen worden uitgedeeld met de onbuigzame ruggen der Heidelbergsche-, Luthersche-, Mechelsche Catechismussen. Nu ontstaat er verdeeldheid tot in de gelederen van bondgenooten. De verschrikte ouders stroomen toe en mengen zich in den verwarden strijd; de alarmklok wordt geluid, de trom geroerd, de gansche stad geraakt in beweging. Weinige oogenblikken, en de roode vlammen slaan uit de daken, en gelijk met het hechtste metselwerk en de schoonste gebouwen, is het in deze stad met vrede, vereeniging, hulpbetoon, welstand, en al wat liefelijk is en wel luidt gedaan... Een ander tooneel! voor het oogenblik nog minder verschrikkelijk, maar aandoenlijk, en niet minder dreigend. Van waar komt die schare, en wie maken haar uit, die hartbrekende schare in kale rokken gekleed, met versletene schoenen geschoeid, beschimmeld brood in de male, en doorboorde beurzen in den zak? Ach, wie herkent ze niet, de verarmde onderwijzers der jeugd, slachtoffers van het stelsel van een zevental scholen, in ééne

zelfde kleine gemeente, scholen voor Roomsche en Jansenist, Gereformeerd en Remonstrant, Luthersch en hersteld Luthersch, en nog voor den Afgescheidene daarenboven! De armoede heeft vereenigd wie de sektehaat van een gescheurd had, en met ingevallen kaken heffen zy den afgrijsselijken kreet aan om: *Brood en Gemengde Scholen!*... Te midden dezer gedurige afwisseling is één voorwerp bestendig. Het is het boek, het verschrikkelijk boek, dat in het tweede visioen voor den schoolmeester lag opengelegd. Dit boek is het, dat, tegen het kristallen paleis aangewenteld, het zoo jammerlijk heeft doen ineensstorten; uit dit boek is de zwarte nevel opgegaan, die schoolmeester en school en schoolkinderen omringt; dit boek, dit boek alleen heeft het strijdvuur in de jeugdige harten, den brand in de ongelukkige stad ontstoken; ditzelfde boek heeft het brood der eerbare onderwijzers der jeugd in steenen veranderd! Dit boek... maar reeds spelt gy den titel: *Acta Synodi Dordracenae!* Het is als of gy zeidet: *Decretum Horribile!*... Gewis, wy zijn er op de Predikanten-Vereeniging nog gelukkig afgekomen, met die zang- en dansmeesters voorgaande in het gebed, en met die kinderen der bewaarschool, de loca classica der godgeleerde jongelingschap radbrakende met hunne onzalige lippen.

Maar, gy bemerkt het, ook deze schrikbeelden stonden met het afgrijsselijken boek in verband, dat wy

op den voor- of achtergrond van alle visioenen gezien hebben. En inderdaad, hier hebben wy den sleutel tot het raadsel. Wat zoo vele verstandige onbere- neerd maakt, zoo vele godsdienstigen den schijn doet aannemen als waren zy voor de heilige zaak der godsdienst onverschillig, als bestreden zy haar in hare heiligste eischen; wat de fantasie van zoo velen op zoo wonderdadig eene wijze ontsteekt, het is eene idée fixe, het is een in de ziel gevestigd schrikbeeld, het is de prikkel van eene altijddurende vrees, van een onoverwinnelijken afschuw.... Het is niet anders dan hetgeen men wellicht *orthodoxophobie*, *rechtzinnigenvrees* zou kunnen noemen. Niemand kan ontkennen, dat, by het protestantsch gedeelte onzer bevolking, de groote vragen van den dag maar al te zeer door deze antipathie, ik zal niet zeggen be- slist, maar verward, verduisterd, ter zijde gesteld, op eene of andere wijze beheerscht worden.

Deze antipathie moet overwonnen worden; niet in het belang der rechtzinnigen, maar in het belang van waarheid, recht, gezond verstand; in naam van de dierbaarste belangen van kerk en vader- land; zy moet overwonnen worden, al zou zy na- tuurlijk, al zou zy gegrond, al zou zy in zekere mate wettig zijn. Kan zy niet worden verzoend, dan moet zy ten minste plaats maken voor een manlijker tegenstand, voor een edeler strijd. Als

antipathie, het komt er op aan het zich tot be- wustheid te brengen, voegt zy aan geen man- nen, aan geen christenen. In de vrees is zoo min kracht tot behoud als tot tegenstand. Zy is geen wapen, zy is geen werktuig; zy kan enkel scha- den. En *deze* vrees, en *deze* antipathie, wy heb- ben er rijkelyk ondervinding van, benevelt het verstand, leidt tot grievende onrechtvaardigheid, en onderdrukt de stem des harten.

Deze antipathie benevelt het verstand. Het ver- stand aan zichzelf overgelaten ziet geen noodzake- lijk verband tusschen het aannemen, het toepassen, het meer dan ooit op den voorgrond stellen van het christelyk beginsel op de volksschool, en den onder- gang of achteruitgang van ons „voortreffelyk lager schoolwezen.“ De geschiedenis heeft immers te dui- delijk geleerd dat het toetreden der christelyke ath- mosfeer nergens of nimmer barbaarschheid heeft me- degebracht, maar altijd en alom de rechte lucht en levensadem voor waarachtige beschaving geweest is, waarin kennis en wetenschap groeiden en bloeiden. Het verstand begrijpt dat, zoo het evangelie waar- lijk goddelijk, en dus in volstrekten zin goed is, zijne toepassing op het betrekkellyk goede wel zui- verend, maar nimmer verdervend, wel bezielend, maar nimmer doodend werken kan. Niet veel na- denken, voorwaar, is er noodig om te gevoelen dat de scheiding tusschen opvoeding en onderwijs

wel ondersteld, wel bevolen, maar nimmer bewerkstelligd kan worden; dat door elke opvoeding eene onderwijzende, door elk onderwijs eene opvoedende kracht geoefend wordt; dat de inhoud van het onderwijs opvoedend, het werk der opvoeding onderwijzend is; dat by eene christennatie een christelijke opvoeding, een christelijk onderwijs, ik zeg niet de eenig wenschelijke, maar de eenig natuurlijke zijn; dat by zulk eene natie het onderwijs en de opvoeding op de school wel graduëel maar niet essentiëel van het onderwijs en de opvoeding door de ouders verschillen mag; ja, dat by zulk eene natie schoolonderwijs en schoolopvoeding altijd christelijk, eenigermate christelijk zijn zullen. Dat dit christelijke echter tot een minimum dalen moet, zoo ras het door een of ander zedelijk of materiëel beletsel verhinderd wordt zich vrij en op eigenaardige wijze te ontwikkelen; en dat dit beletsel dáár is, waar, gelijk op de gemengde school plaats heeft, twee vormen van het christendom, onderling zoo verschillend als die der roomsche en der protestantsche belijdenis, met elkander in aanraking komen, en natuurlijk verplicht zijn elkander te sparen. Dat tegenover zoodanige verplichting de onderwijzer slechts in een van deze beide toestanden verkeeren kan: of in dien van op onwettige wijze natuurlijk, of in dien van overeenkomstig de wet onnatuurlijk te zijn. Slechts

Hogen

de *orthodoxophobie* heeft met deze redeneeringen geen geduld.

Het is voor de oogen des verstands geene verborgenheid, dat wy in deze tweede helft der negentiende eeuw in eene andere periode onzer geschiedenis verkeeren dan in de eerste. Dat niet slechts de besluiten van 1842 eene groote wijziging hebben te weeg gebracht in de toepassing van de wet van 1806, maar ook de veranderde tijdsomstandigheden en toestanden, en vooral de voortgang van den geest des tijds, in hare opvatting en verstand. Dat de verhouding tusschen de protestanten en de roomsch-catholieken, uit een politiek, uit een moreel, en uit een intellectueel standpunt beschouwd, een andere is dan in den aanvang dezer eeuw, dan in de dagen van SCHIMMELPENNINCK of BUONAPARTE, dan in het begin der regeering van koning WILLEM den Eersten; en dat het thands eene illusie mag genaamd worden, wat altijd een onrecht geweest is, door een zeker overwicht datgene te willen behouden of verkrijgen, hetwelk in strijd is met verkregene rechten, geschrevene wetten, en met den geest van het stelsel dat men heeft aangenomen. Maar de *orthodoxophobie* miskent deze feiten, en blijft deze illusiën hardnekkig kweeken.

Het verstand kan niet anders dan billijken den wensch van protestantsche ouders, dat hunne kinderen by een protestantschen onderwijzer ter

school gaan; dat op die school de Heilige Schrift geen verboden boek zij, en de onderwijzer (schoon zy in hem geen catechiseermeester begeeren, en de godsdienstleer, als zoodanig, niet behoore tot den inhoud van het onderwijs), zich vrij en ongedwongen kan bewegen, overeenkomstig zijne protestantsche overtuigingen, sympathiën, individualiteit; geenszins genoodzaakt te vergeten, maar veel eer geroepen te gedenken dat de kinderen die hy onderwijst van protestantsche ouders geboren, en door den doop in de protestantsche kerk zijn ingelijfd; dat zy van de leeraars der godsdienst een onderwijs ontfangen, tot welks meerdere of mindere verstaanbaarheid en vruchtbaarheid zy krachtig kunnen medewerken, ook zonder eenigzins te komen op het eigenaardig grondgebied van het godsdienstonderricht. Ja, dit is metterdaad zoo eenvoudig en verstandig, dat men nagenoeg alle protestanten in Nederland, voor zoo veel zy by machte en in de gelegenheid zijn eene keuze te doen, tot de lofredenaars op de gemengde scholen toe, den roomschen meester ziet voorbygaan, en den protestantschen tot den onderwijzer hunner kinderen kiezen. Wel heeft men in de laatste jaren in een der belangrijkste gewesten van ons vaderland een besluit zien uitvaardigen, waarby de Bijbel ook op zulke scholen verboden werd, waar een protestantsch onderwijzer geene andere dan protestantsche kinderen

voor zich had; maar destijds heeft men dit besluit door niemand in den lande hooren verschoonen, dan op grond van ultra-naauwgezetheid in het toepassen van het beginsel der bepalingen van 1842. Voor deze laatste dagen is de ergernis bewaard gebleven om eenen Evangelischen Kerkbode, op jammerenden toon en als met tranen in de oogen, de ouders te hooren bezweeren, zich wel te overtuigen van de schade en het gevaar, verbonden aan het lezen der Heilige Schrift op de scholen; maar uit den toon zelve heeft men kunnen afleiden, dat by evangelische ouders vrij algemeen een tegenovergesteld gevoelen werd ondersteld; en te recht; ten zij die ouders, met den gemoedelijken Kerkbode, in eene hooge mate konden geacht worden te lijden aan diezelfde *orthodoxophobie*, die een artikel in de pen heeft gegeven, waarvan de schrijver wel zal doen zijn naam voor altijd te verbergen.

Het verstand ziet zeer wel, dat het doen uiteengaan der volksschool, naar de behoefte van catholicismus en protestantismus, waar zulks mogelijk is, en in de eerste plaats waar het aangewezen is, geschieden kan zonder dat nog de noodzakelijkheid wordt aangenomen om zoo velerlei scholen op te richten, als de protestantsche kerk afdeelingen telt, en voor het overige geenszins is het aanleiding geven tot eene scheuring welke niet bestaat, maar wel het bevredigen van eene behoefte die gevoeld

wordt, en die zich, wanneer de middelen waardoor zy tijdelijk gestild wordt geheel zullen zijn opgeteerd, meer en meer zal *doen* gevoelen. Het redeneert aldus: De bevolking *is* metterdaad deels protestantsch, deels roomsch-catholiek. Elken zondag, elken feestdag verdeelt zy zich zichtbaar en openlijk in onderscheidene kerkgebouwen. De lijn van afscheiding is in het bewustzijn van alle standen des volks vrij diep getrokken. Het ontbreekt den roomsch-catholieken geenszins aan loffelijken ijver voor hunne kerk en belijdenis, en van velen in de protestantsche kerk gaan gedurig roepstemmen uit in het openbaar om met dezen ijver op krachtige wijze te wedijveren; zelfs „stoffelijke middelen ter handhaving van het protestantisme” worden niet versmaad, maar op onderscheidene gronden, ook door de behartigers der geestelijke belangen der protestanten, aanbevolen; op politiek terrein is de strijd levendiger dan ooit; op het letterkundig gebied begint hy; en zulks, ondanks hetgeen men zich had voorgesteld van den verbroederenden invloed der gemengde school, die wy nu ongeveer een vijftigtal jaren gehad hebben, gewis lang genoeg om de vreedzame vrucht van het stelsel in volle rijpheid te plukken; en zulks, in omgekeerde verhouding van de toenevende beantwoording van dat stelsel aan zijn beginsel; zoodat men naar waarheid zeggen kan, dat naarmate de school neutraler werd, de verwijdering

F dit alles

Igheslitten

F dit alles

op ieder ander terrein grooter en de klove dieper geworden is. Wel is waar, de aanzienlijke en middelstand hebben zich aan het voorrecht der gemengde school weten te onttrekken; maar het is geenszins bewijsbaar dat by de lagere standen, die, van de gelegenheid tot kiezen verstoken, dezen zegen het overvloedigst hebben genoten, de door de geschiedenis zoo diep getogene scheidslinie meer dan in de hogere zou zijn uitgewischt. Trouwens, het heeft der jeugd, en ook der schooljeugd, nimmer ontbroken aan de gelegenheid om te weten te komen dat er tweederlei belijdenis, tweederlei kerk in Nederland was. Week aan week stonden de protestantsche kinderen der gemengde school op, om voor het oog der roomsch-catholieke naar de catechisatie, de roomsch-catholieke om voor het oog der protestantsche naar de leering te gaan... Tegenover deze werkelijkheid ziet het verstand geen heil in eene werktuigelijke vermenging van protestantsche en roomsch-catholieke jeugd, gedurende eenige schooluren, die meer en meer bloot onderwijsuren, en zoo min mogelijk opvoedingsuren zouden moeten wezen; maar wel in eene verstandige, zedelijke, christelijke, tot liefde en eendracht vermanende opleiding, niet alleen door de ouders, maar ook door de onderwijzers, en het is voor deze dat het wel gezind is aan onderwijzers uit beide afdeelingen des christendoms, van wier bekwaamheid en zedelijk ka-

is plaats

rakter de regeering zich overtuigen kan, crediet te geven. Ja het ziet hierin eindeloos meerder heil, dan in het met alle kracht in stand houden van een staat van zaken, die althands voor de geheele catholieke bevolking, en voor een goed deel der protestantsche, een ergernis is...

Een goed deel der protestantsche... Maar dit zijn de "rechtzinnigen!" De *orthodoxophobie* schrikt op, en zegt: Neen!... Zy ziet in de gantsche reeks dezer feiten, opmerkingen en redeneeringen, niets dan de vossen van SIMSON, staart aan staart gekeerd, met brandende fakkels tusschenbeiden, om het staande koren van verlichting en beschaving, om de wijngaarden en de olijven van volksgeluk en godsdienstvrede tot den wortel weg te branden.

Hoe vreemd het ook, op den eersten klank luide, ik geloof niet dat ik het onredelijke der *orthodoxophobie* beter kan in 't licht stellen, dan door toe te geven in de onderstelling dat de kwaal eenigzins gegrond is. Ik neem voor een oogenblik aan, dat de "rechtzinnigen" metterdaad dat alles zijn wat men zich van hen voorstelt, en dat is waarlijk, ondanks al de liefde en verdraagzaamheid, die de glorie zijn van onzen tijd, en ondanks alle vrees voor "schuinsche, harde en onbarmhartige" oordeelvellingen, gy zult het my toestemmen, niet veel goeds. Naar de gewone voorstelling, zijn zy (al-

thands wat de hoofden en leiders aangaat; want op eenige misleiden mag men altijd rekenen), even zulke gevaarlijke voorwerpen in den staat, als zy slechte en twistgierige leden der gemeente zijn. Liefdeloosheid, hoogmoed, vervolgzucht, schijnheiligheid, en trouweloosheid, behooren meer of min tot de vaste trekken van hun karakter. Wat het intellectuële aangaat: het zou met sommigen wel gaan, indien niet bekrompenheid, vooroordeel, dwepery, en eene hardnekkige vijandschap tegen al wat nieuw, tegen al wat ontwikkeling, tegen al wat vooruitgang heet alles, bedierf. Formulierknechten, formuliersmeden, cryptoroomschen, sectarissen, inquisitoren, ziedaar wat ze zijn. Eenmaal zag ik ze in een tijdschrift, dat meen ik ten opschrift droeg: *Waarheid in liefde*, min of meer by de zoodanigen vergelijken die door hondsdelheid zijn aangetast. Komt laat ons, met *Waarheid in liefde*, eene dolle en blinde woede, by de samenstellende trekken van hun beeld niet achterwege laten. Laat ons aan de voorstelling dezer woede nog het denkbeeld van macht toevoegen. Laat ons voor een oogenblik gelooven, dat deze tot heden toe in staat en kerk nog altijd overstemde, nog altijd onverhoorde party metterdaad is, wat sommigen somtijds (niet altijd) beweerden dat zy is: eene machtige en invloedrijke party. Dan vraag ik: zijn er geene grenzen aan dezen invloed, geene perken aan deze macht? Zijn er in staat en

kerk, en maatschappy, geene krachten voorhanden die tegen deze macht opwegen? Is er voor het vaderland geene keus meer tusschen het onbepaald gehoorzamen aan en zich ter beschikking stellen van deze verschrikkelijke menschen, en van alles wat zy voor de zaak van godsdienst, beschaving, en vaderland noodlottigs begeeren en bedoelen, en het hooren van hunne stem, waar zich die verheft tot het uitspreken van eene groote waarheid, van eene dringende behoefte? Moet, op dit zedelijk gebied, zelfs de vrees voor den hondsdollen met eene onoverkomelijke vreeze voor het gezegende, voor het onmisbare water gepaard gaan?

Ik onderstel, de rechtzinnige party heeft met opzicht tot het openbaar schoolwezen, geene andere wenschen en bedoelingen, dan die men goed vindt haar vrij algemeen toe te schrijven. „Terwijl zy zeggen te ijveren voor Godsdienst en Christendom, bedoelen zy eigenlijk iets anders. Zy willen kerkelijke scholen, en van de openbare school willen zy, dat zy eene kerkelijke, in den zin eener bepaalde partij en rigting wezen zal.“ Zoo sprak op de Noordhollandsche Predikanten-Vereeniging een der redenaars, die zich gewis overtuigd hield in hun hart te hebben gelezen. Ik wil het aannemen. Ik wil voor een oogenblik zeggen: de rechtzinnige party wil de gewelddadige scheuring, op eenmaal en overal, zelfs waar zy onmogelijk is, van de gemeng-

de volksschool; niet in eene roomsche en protestantsche slechts, maar volgens alle de onderdeelen van het protestantisme. Haar eigenlijke wensch en bedoeling is het geheele land te vervullen met kweekscholen voor hare party; is het lager onderwijs, met verachting van al wat het voortreffelijk zijn doet, tot een instituut te verlagen van dweepzucht, liefdeloosheid en vooroordeelen, onder de leus van godsdienst en christendom, recht der gezindheden, en wat dies meer zij. Ik onderstel, de *byzondere* scholen, door den ijver der rechtzinnigen, met vele offeringen en onder veel tegenspraak opgericht, geven tot deze afgrijsselijke vermoedens alle recht. Dan nog blijft de vraag overig: is de vervulling van deze wenschen mogelijk? Is zy dáár, zoo ras gy de beginselen aanneemt: „onderwijs en opvoeding zijn onafscheidelijk; de school moet christelijk zijn; de gemengde school moet zoo veel mogelijk in eene protestantsche en roomsch-catholieke volksschool uiteengaan; op de protestantsche school behoort de Bijbel?“ Gewisselijk niet. En toch durft men vaak ook deze beginselen niet goedkeuren, alleen omdat het „de rechtzinnigen“ zijn die ze opperen. Wordt er dan by het protestantsche christendom geen ander christendom meer ondersteld dan dit dweepzieke, dit vervolgzieke, dit liefdelooze? geen andere beschouwing der Heilige Schrift, dan die haar aan de Dordtsche Leerregels achterstelt? geen ander ge-

bruik des Bijbels, dan tot opvulling der kinderlijke hoofden met de spitsvinnigheden der dogmatiek? dat men inderdaad gebracht zoude zijn tot *dit* alternatief: godsdienstloos, of *deze* godsdienst? Vreest men terecht dat het oogenblik, waarin de bovengenoemde beginselen worden aangenomen en toegepast, het oogenblik zijn zal, waarin het geheele personeel onzer protestantsche schoolonderwijzers en schoolopzieners, zonder bedenken, en zonder voorbehoud tot de geheime, tot de eigenlijke bedoelingen der rechtzinnigen zal overgaan; ja omgeschapen worden in ééne afschuwelijke zwarte bende, van het hoofd tot de voeten gewapend met formulieren, en het onheilspellend cijfer 1618 in hare dood en verderf dreigende banier? Is deze vrees niet belachelijk? Is zy niet beleedigend voor diezelfde mannen, voor wier rechten, verdiensten en karakter men gedurig meent te moeten in de bres springen?

Doch ik mag met allen ernst vragen: van waar ontleent men het recht om aan "de rechtzinnigen" dergelijke wenschen en bedoelingen toe te schrijven, en hun karakter voor te stellen gelijk het, naar het schijnt, zonder eenige beschuldiging van het geweten, zoo menigmaal voorgesteld wordt? Kan wel de antipathie voor hunne overtuigingen dit recht verleenen? In de hitte van den strijd dezer dagen moge er, gelijk daar buiten, zoo ook in het kamp der rechtzinnigen gezondigd zijn, het oordeel over

personen en bedoelingen mag niet door een rede-loozen afkeer bestuurd worden, maar behoort te wezen naar hunne daden en uit hunnen mond.

Wat het groot geschilpunt van het onderwijs betreft, het is van de zijde der "rechtzinnigen" niet eens, maar honderdmaal; het is door dezulken, aan wie men het vermogen niet ontzeggen zal om hunne bedoeling duidelijk te maken; het is bywijze van ontkenning en by wijze van bevestiging; het is door stelling en tegenstelling; het is op de plechtigste, op de nadrukkelijkste wijze, nu eens beknopt, dan weder uitvoerig gezegd en verklaard, wat men bedoelde en wat men niet bedoelde; ja zoo vaak en zoo duidelijk, dat zy waarlijk reden hebben zich van de groofste onrechtvaardigheid te beklagen, wanneer zy zich nog altijd hooren afschilderen als voorstanders van hetgeen zy verwerpen, als bestrijders van hetgeen zy eeniglijk begeeren.

Wat my aangaat; schoon het altijd mijn hoogste streven geweest is, mijn weg onafhankelijk te bewandelen, en den strijd naar eigen overtuiging en voor eigen rekening te voeren; ik geloof dat ook ik vrij algemeen tot de rechtzinnige party gerekend word; en, ondanks al den smaad waarmede deze party overladen wordt, blijf ik daarin eene eer stellen, omdat ik in het diepst van mijn hart overtuigd ben dat zy het wel meent met kerk en va-

derland, met overheid en volk, en in den „nood der tegenwoordige tijden,“ waarvan ook gy, Geachte Ampstbroeder, doordrongen zijt, het oog gericht houdt op de bergen, van waar alleen onze hulpe komen kan. Plechtig verklaar ik, dat ik, in de woordenwisseling over het onderwijs mijne stem verheffende op de vergadering der Noordhollandsche Predikanten-Vereeniging, waar ik zoo gaarne en ten allen tijde het bewijs en voorbeeld had geleverd, dat men tot de rechtzinnigen behooren kan, zonder het gedrocht te zijn, dat men zich van een lid dezer party voorstelt; plechtig verklaar ik by dezen, dat ik aldaar, over het onderwijs sprekende, geene andere bedoelingen heb gehad dan die ik heb geuit, en my niets heb aan te trekken van hetgeen van de eigenlijke bedoelingen van sommigen te dier gelegenheid is aan de hand gedaan. Ik verlang geen partyschool; ik verlang geen dogmatische school; ik verlang geen „overdrijving van christelijke vormen;“ ik verlang geen opvulling van de tedere hersens der jeugd met groote woorden, noch anticipatie op de ontwikkeling van het kinderlijk hart met overdaad van gemoedelijke redenen; ik verlang geen misbruik, ik verlang geen onhandig gebruik van den Bijbel op de school, zoo min als in de kerk, zoo min als in het huisgezin; maar ik verlang den Bijbel, gelijk in de kerk, gelijk in het huisgezin, zoo ook in de protestantsche

school, op zijne eigene natuurlijke plaats. De protestantsche school verlang ik; dat is, voor de protestantsche jeugd, eene school naar het hart van protestantsche ouders, met een protestantschen onderwijzer aan het hoofd, niet rechtzinniger, niet vrijzinniger dan zijne overtuiging hem maakt; ik verlang hem doordrongen van zijne roeping om niet slechts den kinderen eenige kundigheden aan te brengen, maar het gebruik dier kundigheden te regelen, en het hart dier kinderen te helpen vormen, naar de wijsheid die God hem geeft, en by het licht van diens Woord. Van harte gun ik mijne roomsche landgenooten, die ik als landgenooten niet anders kan dan liefhebben, en ook als roomschen nooit vermocht te haten, eene school voor hun kroost, naar de behoefte hunner eigenaardige belijdenis. En wat ik bepaaldelijk in de vergadering der Predikanten-Vereeniging verlangde, het was beperkt tot een blijk van besef van het hoog belang van dit onderwerp in deze dagen, tot een teeken van sympathie voor het gevaar dat, met opzicht tot de hoogste belangen des volks, in een stelsel ligt, hetwelk aan godsdienst en christendom een stem ontzegt in volksofvoeding en onderwijs.... Het mocht my niet te beurt vallen. Een enkele stem verhief zich om het gewicht dezer levensvraag te erkennen; in het overige heb ik niets kunnen ontwaren dan nitboezemingen, die ik, hoe verschillend ook onder-

ling, aan geene andere dan aan eene gemeenschappelijke oorzaak kon toeschrijven, en die oorzaak heb ik genoemd: *Orthodoxophobie*.

Ach, indien deze ongelukkige antipathie voor een oogenblik had kunnen worden overwonnen, en het hart had gesproken, men zou andere dingen gehoord hebben, en de sprekers zouden zonder moeite voor menig scheef, gestreng en onbarmhartig oordeel zijn bewaard gebleven. Het hart? Ja, het hart. Want ik laat my de zoete gedachte niet ontrooven dat er by evangeliedienaars, by leeraren van protestantsche kerkgenootschappen, dat by de leden der Noordhollandsche Predikanten-Vereeniging, zoo als ik ze daar voor my zag, dat er by u, Geachte Amptsbroeder, en by hen die gemeend hebben my daar en toen te moeten bestrijden, toch ook waarlijk een hart is voor den nood dezer tijden, voor de behoeften van het hachelijk oogenblik, met name ook voor het zedelijk recht der vaderlandsche, der protestantsche jeugd op eene opvoeding en een onderwijs, als het christendom vordert, en de gemengde school niet geven kan. Op dat hart, eenmaal verheven boven een ijdel schrikbeeld en menige bedwelmende illusie, op dat hart beroep ik my.

February 1852.

AANHANGSEL ¹.

A.

«Broeder *Beets* zegt dat zijne betrekking tot deze vergadering hem niet toelaat veel te spreken, dat hij voorgenomen had te zwijgen en slechts als een goed Secretaris ijverig op te teekenen wat door anderen gesproken werd; doch dat hij niet nalaten kan zijne blijdschap uit te drukken, dat hij ook heeft mogen opteekenen het bewijs dat het bewustzijn dat de Protestantsche Kerk zich het schoolwezen behoort aan te trekken, ook in deze vergadering zijn orgaan gevonden heeft. Gaarne zou hij nu verder opteekenen wat er gezegd werd van de wijze waarop dit geschieden kon. Geenszins ontveinsde hij dat hier zich de groote moeilijkheden opdeden. Spreker zou vooral verlangen in het licht te zien gesteld, hoe men op het *openbaar* onderwijs een gunstigen invloed zou kunnen uitoefenen. De vorige spreker wilde in hetgeen daar ontbrak door particuliere middelen voorzien; maar mocht de Volksschool als zoodanig prijs gegeven worden? Hij achtte het te behooren tot de gewichtigste vragen van den tegenwoordigen tijd, of de Protestantsche Kerk niet geroepen is zich deze aan te trekken, en ten minste een teeken van leven te geven, waar het de belangen geldt van het kind dat zij heeft voortgebracht, al is het dat het thans verkeert onder de voogdij van den Staat. Moeielijk moge het zijn aan den Staat de voogdijschap te betwisten, maar onmogelijk is het der moeder euvel te duiden, zoo men op haar gelaat de uitdrukking van moederlijke liefde, moederlijke bezorgdheid lezen blijft. Er is reden voor ernstige bekommring. De moeder kan zich niet ontveinzen dat haar kind steeds minder in staat zal worden gesteld aan hare verwachtingen te beantwoorden. De Protestantsche Kerk heeft te gemoet te zien dat zij meer en meer zal bestaan uit leden, wier opleiding van kindsbeen af zoodanig is geweest, als weinig overeenkwam met hare belangen en hun eeuwig heil. Is het voor het oogenblik alles wat zij vermag, het zal reeds veel zijn indien zij hare bezorgdheid luide kond geeft. Waarom zou zij die verber-

¹ Ontleend aan het «Verslag van de zesde Vergadering der Noordhollandsche Predikanten-Vereeniging, gehouden 13 Mei 1851.»

gen? En hoe zou zij die verbergen zonder schade? De voogd moet, terwijl hij het lot van het kind naar zijne wijsheid regelt, ten minste zich niet kunnen sterken met de gedachte: de moeder heeft van haar kind afgezien — zij ziet er niet naar om — zij doet als die vrouw, die de moeder niet was en zeide: laat het kind doorhouwen, opdat er vrede zij.»

B.

«Broeder *Beets* vraagt andermaal het woord: hij zegt, het met den vorigen spreker daarin eens te zijn, dat opvoeding nog iets, nog veel meer is dan onderwijs in Bijbelgeschiedenis en christelijke zedeleer. Hij zou de zaak eenigzins anders willen voorgesteld hebben dan door den eersten spreker geschied is. Het punt der opvoeding onderscheiden van onderwijs laat hij als zoodanig rusten, en wil de vergadering opmerkzaam maken niet op de opvoeding, maar op de voeding die al of niet in het onderwijs is, op de atmosfeer der School. Gevoed wordt het kind altijd en overal; gevoed wordt het door elk onderwijs, hoedanig ook. Een atmosfeer is overal en in elke school. Het is maar de vraag welk voedsel het kind wordt toegebracht, welke lucht het ademt? Nu is volgens den spreker dit het gevaar hetwelk het onderwijs bedreigt: men zal meer en meer uit het dagelijksch schoolvoedsel het heilzame, het eigenlijk voedende doen verdwijnen; de levenslucht zal aan de atmosfeer onttrokken, zij zal zoo zeer verdund worden, dat zij niet gezond, niet adembaar meer is. Met andere woorden, volgens de heerschende begrippen is het ideaal der School dit, dat zij er uitzie alsof er geene Godsdienst in de wereld ware. *L'état athée* vordert ook *une école athée*. Het is niet slechts de wettige strijd tegen on gepaste gemoedelijkheid bij het onderwijs, tegen het inprenten van kerkelijke leerstukken, het is de strijd tegen het godsdienstig element die gevoerd wordt; de School moet geheel vreemd aan Godsdienst en Christendom blijven, opdat bij het kind geen enkel sentiment, geen enkele overtuiging gepraediceerd worde. Zoodanig is het stelsel. Maar nu is de vraag: is dit stelsel nationaal? Vormt het scholen in den geest der Natie? Nu is de vraag: is dit stelsel der Protestantische Kerk welgevallig? Kan zij het toejuichen dat de School, de Volksschool zich bewege op een terrein, waar de gedachtenis der

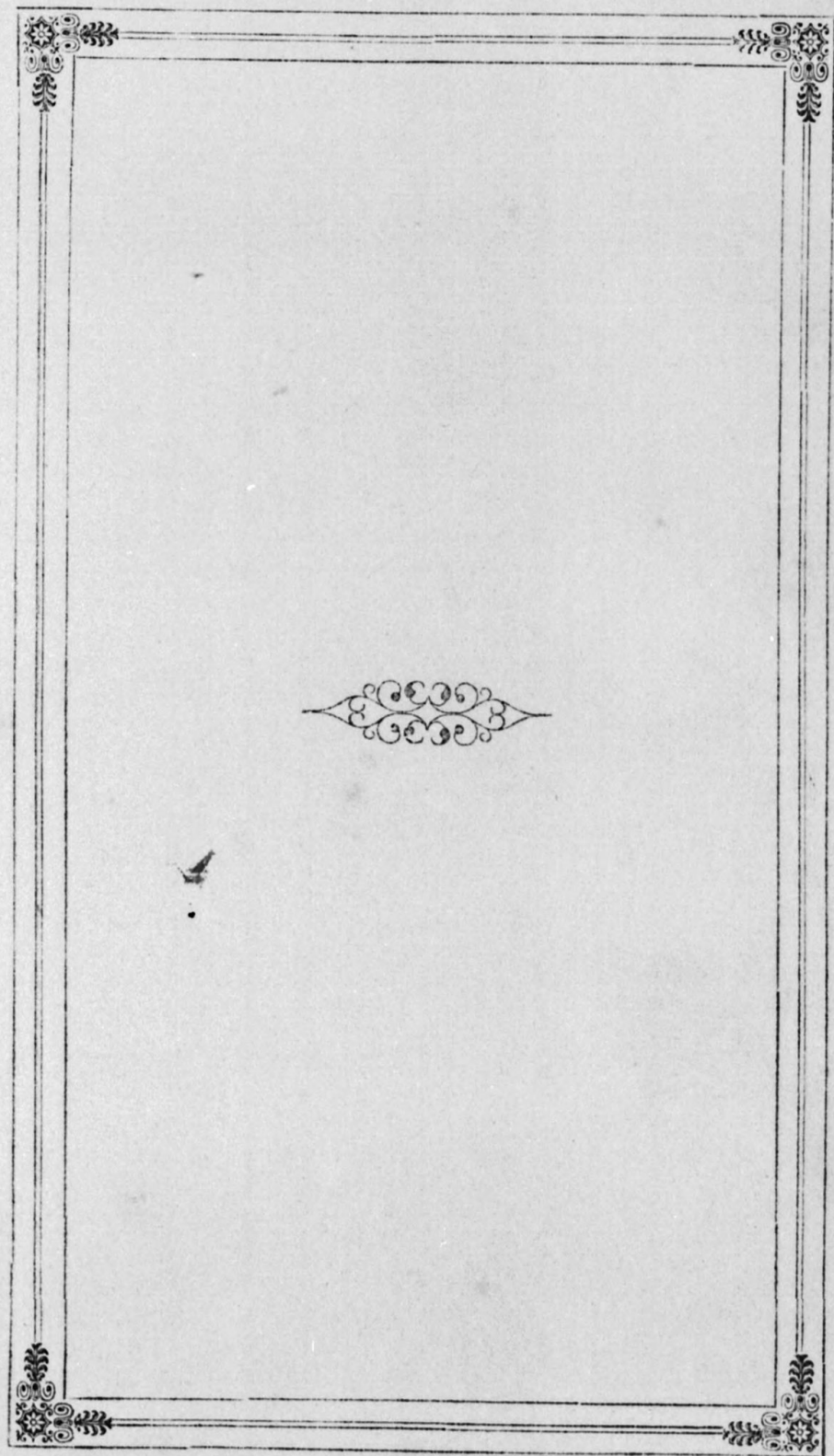
heiligste en dierbaarste dingen moet worden verloochend? Spreker meent dat de Protestantische Kerk tot het getuigenis verplicht is dat dit stelsel haar grieft. Staat het aan haar niet zijne toepassing te weren, een kreet van smart over den toestand waarin men geraakt is, zou op de openbare meening een indruk maken, die voor het tegenwoordige die toepassing wellicht kon wijzigen en eene betere toekomst voorbereiden.»

C.

«Broeder *Beets* zegt, dat hij het nog eenmaal waagt een woord over dit onderwerp in 't midden te brengen, ook zelfs na de indruk makende woorden van een man als de geachte spreker die hem is voorgegaan. Hij wenscht de voortreffelijkheid van het verbeterd schoolonderwijs, bij geheugenis van dien spreker ingevoerd, in het midden te laten. Hij wil ook niet op zich nemen de verdediging van het van buiten leeren van moeilijke Bijbelplaatsen in Bewaarscholen, schoon hij het gevaar daarvan juist niet zoo donker inziet. — Ieder weet wel, hoe het over het algemeen op de openbare School gesteld is. Hoe het bijbelsche, christelijke, godsdienstige waar het is, niet krachtens maar ondanks de schoolwet daar is. Hoe het principe is aangenomen, de openbare School als zoodanig, mag, moet niet godsdienstig zijn; zij moet, wat het godsdienstige betreft, kleurloos wezen; geen godsdienstige, een nationale opvoeding wordt verlangd, en deze zoo als men ze verstaat. Spreker is ten uiterste bevreesd voor de kracht van een slecht principe, ook bij een redelijke practijk. Hij gelooft en verwacht dat dit principe meer en meer zal doordringen, meer en meer gesystematiseerd zal worden, en dat de staat van zaken op de openbare Scholen allerjammerlijkst wezen moet.

Waarom kunnen de Protestanten vrede hebben met den tegenwoordigen toestand der openbare School, waarom zien zij geen gevaar? Omdat de School over 't algemeen met terdaad gebleven is nog al bijbelsch, nog al protestansch, omdat de onderwijzers meestal Protestanten zijn, de schoolbesturen grootendeels uit Protestantische Predikanten zamen gesteld. Omdat er door den politieken staat van zaken gelegenheid was om op allerlei wijzen de School buiten den Roomseh Catholieken invloed te houden. Maar de *Wet* wilde dit niet; — langs den *wettigen* weg is dit niet te be-

houden. Een eerlijke toepassing van wet en recht verbieden dit. — Laat ons, zegt de spreker, ook dit bedenken. Het is toch waar, dat wij allen als Protestanten onze kinderen liever zenden naar een School waar de Onderwijzer Protestant, de kinderen Protestant, de atmosfeer Protestant is; dan waar het tegendeel van dat alles het geval is; liever naar een School waar de Bijbel gelezen wordt, dan waar hij een verboden boek is. Wij verkiezen zulke Scholen, en wij kunnen ze verkiezen omdat wij ze kunnen betalen. Laat ons dan toch ook de ingewanden der ontferming hebben, voor degenen die in onze sympathiën deelen, maar geen keuze hebben, maar wachten moeten op hetgeen hun gegeven of gelaten wordt. Ook de minvermogende Protestant ziet noode den Roomschen Onderwijzer, de Roomsche School, als den Onderwijzer, de School voor zijn dierbaar kroost. En zulke onderwijzers, zulke scholen zullen bij het openbaar onderwijs vermenigvuldigen. Tot hiertoe was het aantal Roomsche onderwijzers gering; het vergelijkend examen uit onderscheiden oorzaak niet in hun voordeel, de Schoolcommissie, het Plaatselijk Bestuur Protestant. Maar wij zijn in een andere bedeeeling ingetreden. Roomsche Catholieke ijver en algemeen stemrecht zullen den staat van zaken geheel van aangezicht doen veranderen. Op vele plaatsen zal, bij het krachteloos worden en zwichten van Protestantschen invloed, de nog al Protestantsche School in een Roomsche, volstrekt Roomsche veranderen, en om onze Protestantsche kinderen te behoeden tegen Roomschen invloed, zal de schrale troost overschieten, zich te mogen beroepen op eene Wet, op een beginsel volgens welke de School veroordeeld is om met opzicht tot de godsdienstige ontwikkeling niets, volstrekt niets te zijn. Zoo wordt, met alle achtung voor het Christendom, het Christendom uit de Natie weggenomen. Van dit gevaar is de spreker doordrongen. Wat is daarbij de kwestie van kerkelijke leerstukken, ontijdige gemoedelijkheid, moeilijke bijbelplaten! De grootste voorrechten, de dierbaarste panden eener Christelijke natie staan op het spel voor het nageslacht, voor de kinderen die ons God gegeven heeft. Met het oog op deze dingen is het niet te veel, indien wij met hoogen ernst en diepen weemoed doordrongen zijn, en daarvan getuigenis geven. De spreker heeft met sterken nadruk gesproken, maar het belang der zaak en zijne krachtige overtuiging drongen hem.»

LTK Beets

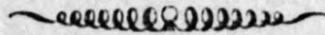
C 15 2

*Jagerschap bl. 7. aan
gephiepke met bl 27.
D. ter Tweede Mevrou v. T.*

VERSLAG
DER
VERGADERING
VAN DE
VEREENIGING VAN PREDIKANTEN
DER
HERVORMDE KERK
IN
NOORD-BRABANT,

Gehouden te Vught den 11den en 12den Junij 1851.

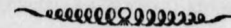

Te 's HERTOGENBOSCH,
bij G. H. VAN DER SCHUYT.

VERSLAG
DER
VERGADERING
VAN DE
VEREENIGING VAN PREDIKANTEN
DER
HERVORMDE KERK
IN
NOORD-BRABANT,

Gehouden te Vught den 11den en 12den Junij 1851.

Te 's HERTOGENBOSCH,
bij G. H. VAN DER SCHUYT.
1852.

VERSLAG der Vergadering van de Vereeniging van Predikanten der Hervormde Kerk in Noord-Brabant, gehouden te Vught den 11^{den} en 12^{den} Junij 1851.

De week na Pinksteren was, gelijk in de twee vorige jaren, zoo ook dit jaar, voor de Predikanten in *Noord-Brabant* eene even aangename en nuttige, als voor de goede zaak des Heeren belangrijke en gezegende week. In dezelve had weder, en thans wel gedurende twee achtereenvolgende dagen, de jaarlijksche gewone vergadering plaats van de Vereeniging van Predikanten der Hervormde Kerk in *Noord-Brabant*. Van hetgeen in die vergadering verhandeld, overwogen en besloten is, bieden wij hier aan het volgende verslag.

De vergadering, in de Kerk der Hervormde Gemeente te *Vught*, den 11^{den} Junij begonnen en den 12^{den} daaraanvolgende voortgezot, werd bijgewoond door 39 leden en 3 geïntroduceerde gasten, namentlijk: de BB. J. H. Hamelberg; M. J. Struick, Czn.; S. H. Gerritzen; H. W. Tijdeman; D. Th. van Woelderen; M. C. van Houten; M. F. Niermeijer; G. W. van Duijl; W. L. Begemann; W. Bezemer; J. A. van Walsem; G. J. Duijser; G. J. C. Harmsen; J. Pleyte; J. G. Betz; M. Niermeijer; J. van Duuren; J. P. Huygens; H. G. van Nouhuys; J. Leijds; A. A. T. Mounier; G. D. Ste-

ringa Kuyper; H. M. C. van Oosterzee; L. J. van Rhijn; W. L. F. Moltzer; A. H. Akersloot; K. F. van Setten; J. Buddingh; E. C. Spoor; B. H. Bommezijn; P. M. Deerns; J. A. Barbas; B. R. Aitton; R. Peaux; G. H. Brandt; L. Krol; P. van Dugteren; M. M. Schim van der Loeff; Johs. Drost, leden der Vereeniging; benevens de BB. Z. M. van Kuyk, Pred. te Altvorst en Appeltorn; H. van Steenberg, Pred. buiten vaste bediening en J. F. A. van Dorp, Kandidaat tot de H. dienst, als gasten bij de vergadering tegenwoordig.

Nadat de Voorzitter Br. J. H. Hamelberg de vergadering op gepaste wijze, met een hartelijk gebed en eene doelmatige toespraak geopend had, - de notulen der voorgaande vergadering goedgekeurd, - de, sedert dezelve, ingekomen en verzonden stukken, door den scriba medegedeeld, - en eenige voorstellen en spoedvereischende zaken vooraf behandeld en bepaald waren, werd

I. Bij monde van Br. J. A. van Walsen, rapport uitgebragt over de vraag:

„ Wat kan er gedaan worden in het belang van het onderwijs, ten „ behoefte van kinderen uit Protestantsche ouders geboren, vooral in „ die streken dezer Provincie, waar het openbaar onderwijs onder „ onmiddelijken invloed staat der Roomsch-Katholieke geestelijkheid?”

Rapporteur uitgaande van de bekende daadzaak, dat daar, waar het Roomsch-Katholicisme de belijdenis van de meerderheid der bevolking uitmaakt, het openbaar onderwijs op zeer lagen trap staat, stelde, na vooraf de oorzaak daarvan aangewezen en een en andere proeve van den verderfelijken invloed der Roomsch-Katholieke geestelijkheid op het openbare onderwijs te hebben aangevoerd, vooreerst het gewigt der gedane vraag in het licht. Daarna deed hij opmerken, hoe wenschelijk niet alleen voor de kinderen uit Protestantsche ouders geboren, maar hoe noodzakelijk het zelfs was voor de instandhouding der

Protestantsche Gemeenten, dat aan hare jeugd een beter onderwijs gegeven werd, dan thans werkelijk het geval is en hetzelfde bij de toenemende overheersching der Roomsch-Katholieke geestelijkheid, al meer en meer zeer veel zal te wenschen overig laten. De wijze, waarop in die behoefte zou worden voorzien, was hem echter nog al moeilijk voorgekomen, ja het scheen hem zelfs toe, dat de vraag in den hoofde vermeld, onmogelijk volledig en zeker kon beantwoord worden, zoolang de *organieke wet op het onderwijs* niet tot stand gebragt was. Intusschen wilde hij niet terughouden, wat hem in den gegeven stand van zaken, ter bereiking van het gewenschte einde, meest gepast en doelmatig voor de aandacht gekomen was.

Daartoe nu meende hij te mogen aanbevelen het, onder toezigt van den Staat, voor eigen' rekening oprigten van scholen, maar scholen, waaraan door bekwame Protestantsche onderwijzers een goed en deugdelijk onderwijs gegeven en welke tevens, tot het opnemen van een minder of meerder getal van kostleerlingen, geschikt zou worden ingerigt. Waren er aan de oprigting van zoodanige scholen, wel is waar, geene geringe bezwaren verbonden, naar des rapporteurs meening waren zij echter niet van dat gewigt, of zij zouden met de hulpmiddelen, over welke beschikt kan worden, zoo niet geheel, toch voor een groot deel kunnen worden te boven gekomen. Tot die middelen ter bereiking van het gewenschte doel, werden door rapporteur gebragt: 1°. de gelden voor de kerkelijke bedienden en het bespelen van het orgel; 2°. de bijdragen der gemeenteleden, bij inschrijving te verkrijgen; en 3°. eene jaarlijksche ondersteuning, te vragen bij en te verstrekken door de Protestantsche Vereenigingen *Welstand*, *Unitas* en *Christelijk Hulpbetoon*. Uit welk een en ander in de eerste jaren eene vaste bezoldiging van p. m. f 450,00 zoude kunnen voortvloeijen, - eene bezoldiging zeker wel gering, in aanmerking genomen, dat daarvan ook nog de huur eener geschikte woning zoude moeten worden goedgeemaakt, maar niet te min groot genoeg, om, bij het uitzigt op eene betere toekomst, bekwame onderwijzers het oprigten eener school in

deze of gene Gemeente dezer streken te durven aanraden en zóó het gewenschte doel te bereiken.

Het rapport, waarvan de hoofdinhoud in vorenstaande regelen is medegedeeld, werd met hooge belangstelling en dankzegging voor de gegevene wenken door de vergadering aangehoord. Zonder aan de waarde van het rapport iets te kort gedaan te willen hebben, kwam het echter één' der broederen voor, dat de vraag wat eenzijdig, althans niet-volledig opgevat en beantwoord was. Naar diens meening werd er toch niet alleen gevraagd, wat er *buiten het*, onder invloed van de Roomsch-Katholieke geestelijkheid staande, *openbaar onderwijs om*, in het belang van *het* onderwijs, ten behoeve van de Protestantsche Jeugd in deze Provincie gedaan kan worden, maar ook en wel in de eerste plaats, wat er in die streken dezer Provincie, waar de Roomsch-Katholieke geestelijkheid het *openbare* onderwijs in haren geest zoekt te bewerken, tot wering van dien ingrijpenden, schadelijken invloed gedaan en hoe *hetzelve*, voor de kinderen uit Protestantsche ouders geboren, nuttiger en doeltreffender zoude kunnen gemaakt worden? Genoemden broeder, die over de belangrijke vraag mede opzettelijk had nagedacht, waren een twaalfstal middelen voorgekomen, van welker aanwending hij, tot beperking en vernietiging van den toemenden verderfelijken invloed der Roomsch-Katholieke geestelijkheid op het openbare onderwijs, in het bijzonder in Noord-Brabant, de gezegendste gevolgen meende te mogen verwachten. Opdat men echter derzelve gepastheid en noodzakelijkheid des te beter gevoelen en erkennen mogt, stelde hij eerst, in een twaalfstal meer of min bekende feiten in het licht, wat in de laatste jaren, al in ons Vaderland in het algemeen en in de Roomsch-Katholieke Provincie Noord-Brabant in het bijzonder, door de Ultramontaansche priesterschap, meestal sub- en obreptif, gedaan is, om het openbare onderwijs van deszelfs rein, christelijk element te berooven. Hij wees daartoe:

1°. op de schoolopziensers, welke vroeger voor een groot gedeelte Protestant en voorstanders waren van de wet op het onderwijs van

1806, maar thans, op eene enkele uitzondering na, door Roomsch-Katholieken en wel die hevige bestrijders zijn van genoemde wet, zijn verdrongen of vervangen geworden.

2°. op de onderwijzers der jeugd, welke vroeger mede op vele plaatsen de Hervormde godsdienst beleden, maar thans overal geweest en bij niet zelden allerbekwaamste Roomsche-Katholieke kandidaten worden achtergesteld, niettegenstaande de wet gebiedt, dat op de kunde en geschiktheid en niet op belijdenis van godsdienst, bij het houden van vergelijkende examens, in de eerste plaats zal gelet worden.

3°. op de onderwijzers-gezelschappen, welke vroeger uit gemengde, zoo Protestantsche als Roomsch-Katholieke leden bestonden, maar thans in den regel zoo verdeeld en worden ingerigt, dat de laatsten van de eersten en dezen van genen, zoo veel mogelijk, gescheiden blijven.

4°. op de plaatselijke commissiën van onderwijs, welke of geheel uit Roomsch-Katholieken zijn zamengesteld, of waarin hier en daar een enkele Protestantsche knikkebroer gezeten is, die of uit onkunde of uit laauwheid of uit vuige baatzucht alles goedkeurt, wat door dezelve in eenen Ultramontaanschen geest besloten wordt.

5°. op de school- of leerboeken, waaruit alles, wat eenen milden, christelijken geest ademt, op hoog priesterlijk bevel geschrapt wordt, of die van lieverlede verdrongen worden door anderen, welke van den zuurdeesem van het Papisme geheel doortrokken zijn.

6°. op de gebeden, vroeger bij den aanvang en bij het einde van den schooltijd in gebruik, maar thans of geheel verboden, of vervangen door het prevelen van Ave Maria's en andere dergelijke zouteloze, Protestantsche en Israëlitische kinderen aanstoot gevende, gebedekens.

7°. op de straf- en kastijdingsmiddelen der jeugd, vroeger bestaande in opsluiting, te pronk staan en andere dergelijke beschamingen, thans in knielen en bidden van Paternosters en Ave Maria's of het prevelen van zoogenaamde Rozenhoedjes.

8°. op het schier overal heerschende gebrek aan gelegenheid voor

de jeugd, om zich in de edele zangkunst te oefenen, eene kunst, wanneer de gezangen van eenen godsdienstigen en zedelijken aard zijn, zoo allezins geschikt, om de jeugdige harten ten goede te stemmen en dezelve langzamerhand tot eene gepaste deelneming aan het plegtig kerkgezag op te leiden.

9°. op het gebrekkig onderwijs, hetwelk aan de jeugd op de meeste plaatsen in de rekenkunst, zoo noodig en nuttig tevens tot opscherping van het denkvermogen, thans gegeven wordt.

10°. op het of geheel en al nalaten van alle oefening in de algemeene en vaderlandsche geschiedenis, of het leeren van dezelve uit boekjes, welke door erkende Jezuïten bewerkt zijn en waarin der geschiedkundige waarheid en trouw het schandelijkste onrecht wordt aangedaan.

11°. op de hand over hand toenemende oprigting van bijzondere jongens- en meisjesscholen, welke laatste geheel en al staan onder het opzicht en de leiding van de *socurs du sacré coeur*, alias vrouwelijke Jezuïten en naar welke ook nog de jongentjes tot den leeftijd van zeven jaren gedreven worden, geheel naar den stelregel der Jezuïten: "geef ons den jongen tot zijn zevende jaar en hij zal altijd de onze zijn."

12°. op het stilstaan der scholen op de menigvuldige Roomsche heilige dagen en bij andere plegtigheden, welke in de Roomsche Kerk al meer en meer worden ingevoerd en het eigendunkelijk regelen en verkorten der schooluren naar de uren, waarop in de Roomsche Kerk mis gedaan, catechismus geleerd processie gehouden en de kruisweg gebeden wordt.

Dat onder en door deze en meer andere verkeerde praktijken het openbare onderwijs van deszelfs rein, christelijk element beroofd worden en de Protestantsche jeugd, vooral daar waar voor haar geene andere gelegenheid, om iets te leeren, bestaat, dan op de openbare school, zeer veel daarouder lijden moet, achtte de spreker te voelen en te tastbaar en door de droevige ervaring te over bekend, dan dat hij

het noodig vond, daarbij, ook na de geleverde proeven van Broeder van Walsem, lang stil te staan. Hij ging derhalve over tot de beantwoording der vraag, wat er, tot beperking en vernietiging van dien verderfelijken invloed der Roomsche-Katholieke geestelijkheid op het openbare onderwijs, zou kunnen gedaan worden en meende daartoe het volgende twaalfstal maatregelen of hulpmiddelen te mogen aanbevelen:

1°. dat men, zoolang de wet van 1806 op het onderwijs nog kracht heeft, op hare handhaving aandringt en niet schrome, de met dezelve in strijd zijnde handelingen der Roomsche-Katholieke geestelijkheid, zoo veel mogelijk te keer te gaan.

2°. dat de Protestanten, wanneer hunne billijke klagten niet verhoord en hunne gegronde bezwaren door de over het openbare onderwijs gestelde autoriteiten niet worden uit den weg geruimd, openbaar maken wat tegen wet en regel geschiedt, als zijnde de openbaarmaking van wederregtelijke feiten het krachtigst middel, om de verkrachters der wet in toom te houden en van verdere onwettige daden af te schrikken.

3°. dat de Protestanten niet ligt besluiten hunne kinderen van de openbare, onder den invloed der Roomsche-Katholieke geestelijkheid staande scholen weg te nemen en haar daardoor de handen ruim geven, om het onderwijs op die scholen in geheel Jezuïtischen geest te bewerken.

4°. dat intusschen de ouders en vooral de meer onkundigen en uit de diaconie bedeedden, oplettend gemaakt worden op en gewaarschuwd tegen de slinksche pogingen en wegen, door sommige Roomsche-Katholieke onderwijzers gebezigd, om hunne kinderen denkbeelden en begrippen in te prenten, welke hen reeds vroeg van de eenvoudige, reine leer des Christendoms afkeerig en genegen zouden kunnen maken voor de dwaze ceremoniedienst en uiterlijke pracht der Roomsche Kerk.

5°. dat bekwame en invloedrijke Protestanten zoo veel mogelijk de achting, het vertrouwen en de toegenegenheid der onderwijzers

zoeken te winnen en de zoodanigen aanmoedigen, ondersteunen en voorhielpen, die zich door solide kennis en milde, christelijke gevoelens onderscheiden.

6°. dat de Predikanten gedurig gebruik maken van hun regt, om de school, vooral de onder den druk der Roomsche-Katholieke geestelijkheid staande school, te bezoeken en zich bekend maken met het onderwijs, *dat*, en met de leesboeken, *waaruit* hetzelfde gegeven wordt.

7°. dat het ontbrekende op de openbare volksscholen zoo veel mogelijk worde aangevuld, — in kleine Gemeenten, waar in den regel maar eenmaal gepredikt wordt, door de Predikanten in de Zondag namiddaguren of andere hun meer geschikt voorkomende uren in de week en — in grootere gemeenten, waar de dienst der Predikanten zwaarder is, door geschikte Katechizeermeesters, die in Noord-Brabant steeds eenigen rang als onderwijzers der jeugd bezitten moesten. Algemeene, kerkelijke en vaderlandsche geschiedenis, benevens zang- en rekenkunst zouden in die bijzondere uren met de schooljeugd kunnen behandeld en beoefend worden.

8°. dat de Ringsvergaderingen zich mede het openbare onderwijs, in de Gemeenten tot den ring behoorende, aantrekken en hetzelfde tot een bepaald onderwerp van zamenspreking en samenwerking stellen mogen.

9°. dat in die streken, waar het onderwijs geheel en al staat onder den invloed der Roomsche-Katholieke geestelijkheid en de Protestantsche Gemeenten niet in staat zijn eenen afzonderlijken onderwijzer te bekostigen, drie, vier of vijf Gemeenten zich vereenigen en uit de Kerke- of andere fondsen eenen Protestantschen onderwijzer bezoldigen, die in het centrum van dezelve eene school oprigte, of zoo die Gemeenten te ver van elkander verwijderd mogten liggen, bij afwisseling zich 's wekelijks begeve dan naar deze dan naar gene Gemeente, om de Protestantsche jeugd te onderrigten in datgene, wat op de openbare volksschool of hoogst gebrekkig of in het geheel niet geleerd wordt.

10°. dat de Protestanten zorgen, dat in de plaatselijke commissiën van onderwijs, toch vooral kundige, warme, belanglooze, onafhankelijke en zelfstandige Protestanten zitting erlangen.

11°. dat de Gemeenten of hare vertegenwoordigers zich aansluiten aan de Nederlandsche Commissie voor christelijk onderwijs, haar jaarlijks van den staat van het onderwijs in hunne Gemeenten een getrouw en naauwkeurig verslag geven en alzoo met haar samenwerken, om het christelijk element op de openbare scholen te handhaven.

12°. dat eindelijk alle Protestanten, zonder onderscheid van stand of betrekking, naauwlettend toezien op het openbare onderwijs en geene geoorloofde middelen onbeproefd laten, om te bewerken, dat de aanstaande nieuwe wet op het onderwijs geschoeid worde op de leest en uitgevaardigd worde in den milden geest van de wet van het jaar 1806.

Bovenstaande tweeledige opvatting der vraag, welke de belangstelling in dezelve zeer verhoogde, gaf aanleiding tot de aangenaamste en nuttigste discussiën, waaraan vele Broeders een levendig deel namen. Dan naardien de opinien nog al verschilden, omtrent hetgeen er gedaan kan en moet worden, ten behoeve van de Protestantsche schooljeugd in *Noord-Brabant* en het, vóórdat er dien aangaande een bepaald gevoelen werd uitgedrukt, van belang geacht werd, zich, omtrent den staat van het openbaar onderwijs door de Predikanten, een iegelijk uit zijne respectieve Gemeente, en door den hooggeachten Groningschen Hoogleraar Hofstede de Groot, die van zijne belangstelling in de onderwerpelijke vraag aan het Bestuur der Vereeniging had doen blijken, nader te laten voorlichten, zoo werd door de Vergadering goedgevonden en besloten:

1°. dat de Commissie ad hoc (zie verslag van 1850, bl. 51), aangevuld door de leden van Setten, van Rhijn en van Oosterzee, permanent zoude zijn;

2°. dat de Predikanten in hunne respectieve Gemeenten, gedurende den loop van het jaar, den staat van het openbaar onderwijs nagaan

en der Commissie, onder adres van Br. J. A. van Walsem, Predikant te *Vught*, met de noodige inlichtingen dienen zouden; en

3°. dat Professor Hofstede de Groot, met den inhoud van het uitgebragte rapport bekend gemaakt en beleefdelijk zoude worden uitgenoodigd, om de Commissie voor te lichten en al datgene te suppediteren, wat tot eene meer volledige beantwoording der vraag zoude kunnen leiden.

II. Hierna werd overgegaan tot de behandeling der tweede vraag der Agenda, luidende aldus:

„ In hoe verre is, hetzij eene regtstreeksche deelneming van de „ Predikanten aan, hetzij hun zijdelingsche invloed op het beheer van „ de stoffelijke belangen der Gemeente voor hen zeyen en voor de Ge- „ meente nuttig en noodig of ongepast en nadeelig te achten? ”

Br. H. M. C. van Oosterzee bragt hierover, ook namens zijne Medegecommitteerden, de BB. J. T. Endtz en D. Th. van Woelderen, rapport uit.

Hij begon met de herinneren, dat tijdsgebrek ten vorigen jare de mededeeling van het rapport der Commissie verhinderde; dat het uitstellen der behandeling van dit onderwerp alleen daaraan, en niet aan het minder belangrijk worden van de zaak was toe te schrijven, doch dat hij, voorsteller der vraag, gemeend had hare redactie voor de tegenwoordige behandeling eenigermate te moeten wijzigen, ten einde de betrekking der Predikanten tot het beheer van de stoffelijke belangen der Gemeente meer van hare pastorale dan van hare legale zijde te beschouwen.

Rapporteur merkte op, hoe en waardoor het beheer van de geldelijke belangen der Kerkelijke Gemeenten door de Hervorming was gewijzigd, zoo dat, ofschoon aan de Predikanten hooge invloed vaak werd gegeven, ook in zaken van zuiver staatsbestuur, men met zekeren naijver de geldelijke belangen van de Gemeente aan hunne bemoeijng poogde te onttrekken. Eenige oorzaken werden daarvan

in bedeking gegeven, hoofdzakelijk bestaande in reactie tegen den staat van zaken, die door de Hervorming was afgeschafte, en in overdreven vrees voor der Predikanten eigenbelang. Tot juiste beoordeeling van het een en ander werd opgemerkt, dat het geheel ontzeggen van deel der Predikanten aan de geldelijke beheering in hunne Gemeenten, uitgaat van eene verkeerde onderstelling, indien het hen beschouwt als te staan buiten de Gemeente, zoodat de Reglementen onregtvaardig worden, wanneer zij, gelijk in Gelderland, Utrecht, Groningen en Drenthe, alle deelgenootschap aan het bedoelde beheer, den Predikanten ontzeggen, omdat zij Predikanten zijn, waardoor alzoo aan een lid van de Gemeente zijn regt, dat hij als lid van de Gemeente heeft, wordt ontnomen. Verder, dat zoodanig eene uitsluiting rust op eene verkeerde voorstelling van der Leeraren ambt, daar zij ook geroepen zijn „ om de Gemeente in goede discipline te houden en te regeren in zulke maniere, als de Heer verordend heeft. ”

Uit deze in het rapport meer ontwikkelde beginselen werd afgeleid, dat Predikanten volkomen behooren gelijk te staan met ieder ander lid van de Gemeente, ten opzichte van verkiesbaarheid tot het geldelijk beheer, eene verkiesbaarheid, niet ontleend uit hun ambt, maar uit hunne betrekking als medeleden der Gemeente; alsmede, dat, in zoo ver het de goede orde in de Gemeente eischt, uit der Predikanten ambt onmiddelijk een geregeld toezigt op den gang der Kerkelijke administratie voortvloeit.

Voorts werd in bedenking gegeven, dat eene te ver gedrevene angstvalligheid in het weren der Predikanten uit de behartiging van de stoffelijke belangen der Gemeente, de vertrouwelijke verhouding van de eerste tot de laatste niet bevordert, doch dat dit vertrouwen ook eerder van vrijwillige opdracht door de Gemeenten dan van reglementaire bepalingen te verwachten zij.

Eindelijk beschouwde rapporteur de zaak van de zijde der Predikanten en toonde aan, dat het in ver de meeste opzigten voor hen

eerder een onaangename, belemmerende last, dan een benijdenswaardige lust zij, eenigermate aan het besprokene beheer te moeten deel nemen, hetwelk hen evenwel niet verhinderen mag, daar, waar de belangen der Gemeente het eischen, zich ook dezen arbeid te laten welgevalen.

De Commissie eindigde met op te merken, dat zij haren arbeid minder wilde beschouwd hebben als volledige beantwoording der voor-gestelde vraag, dan wel als leidraad bij de broederlijke gedachten-wisseling over dit in betrekking tot pastorale wijsheid, voorzigtigheid en kloekmoedigheid zoo gewigtig en teeder onderwerp; welke gedachten-wisseling dan ook, nadat de Commissie voor haren arbeid bedankt was, ten onderlingen nutte heeft plaats gehad.

En hierbij heeft men ook gemeend, zich te moeten bepalen en alzoo ontkennend te moeten beantwoorden de vraag van een' der Broederen: of men zich na deze beschouwingen niet zou moeten wenden, waar het behoort, ten einde eene op de besprokene grondslagen gevestigde betrekking van de Predikanten tot de Kerkelijke administratie te erlangen.

III. Vervolgens werd de derde vraag der Agenda behandeld, deze namentlijk:

„ Welke middelen kunnen er worden aangewend, om de voorle-zing uit den Bijbel, bij de openbare godsdienst voor de meeste kerk-gangers van meer nut te doen zijn ?”

Namens de BB. J. Westhoff, Wzn. en J. Leijds bragt daar-over het rapport uit Br. G. J. Duijser.

Rapporteur liet eerst een enkel woord voorafgaan, ten einde de belangrijkheid in het licht te stellen van het onderzoek naar de mid-delen, om het openbare Bijbellezen, waarvan het nut zoo veel te wenschen overig laat, voor de Gemeente vruchtbaarder te maken, waarna hij

1°. eenige herinneringen in het midden bragt, betrekkelijk de

meerdere en mindere belangstelling, betoond in de openlijke voorle-zing des Bijbels, volgens de geschiedenis en ervaring. Hij vestigde daartoe het oog op de Joden van Jezus dagen, den Zaligmaker zelve, de Apostelen en de eerste Christenen, die te zamen er zeer op gezet waren, dat de gewijde Schriften bij de openbare zamenkomsten gelezen werden; — op het treurig verval ten dien opzichte in volgende tijden en bijzonder in de duistere middeleeuwen, toen de Bijbel over het algemeen een vergeten boek was, zoodat gansche steden en kloosters dien ontbeerden en verre de minste godsdienstleeraars zelfs er mede bekend waren; — op de wederinvoering der gewoonte, om den Bijbel bij de openbare godsdienst oefeningen voor te lezen, na de gedenkwaardige Kerkhervorming, zoo elders als in ons vaderland, zoodat er thans niet vele plaatsten gevonden worden, waar, door daartoe aangestelde personen, de gewijde Schriften niet gelezen wor-den. Dan die voorlezing vond en vindt nog, blijkens hetgeen er voor en onder en na dezelve in de bedehuizen plaats grijpt, niet die belangstelling bij de Gemeenten, welke zij zoo zeer waardig is. Jacobus Hinlopen, Utrechts schrandere Kerkleeraar, had in het laatst der vorige eeuw, even als de gemoedelijke Egeling in onze dagen, wel eene poging tot verbetering in dezen treurigen staat van zaken aangewend, gelijk ook de Synode van 1817 zich voornam, hieromtrent definitive maatregelen te beramen en vast te stellen, maar vier en dertig jaren waren er voorbij gegaan, zonder dat de-zelve dienaangaande iets had tot stand gebragt.

Na deze geschiedkundige ontwikkeling des openbaren Bijbellezens, ging rapporteur over, om

2°. de oorzaken te onderzoeken en te overwegen, waaraan dit verval en die geringschatting waren toe te schrijven. En daartoe bragt hij:

a. eene te geringe waardering der heilige Schrift zelve. Welke te geringe waardering wederom aan de eene zijde aan litzinnigheid en wereldzin, die de stoffelijke belangen boven de zedelijke doet

stellen, en van den anderen kant aan de mode-lectuur bij de hooge en middelbare standen en aan de verkeerde gewoonte, om, ook bij het lezen van godsdienstige boeken, meer uit afgeleide beken, dan uit de heldere en onvervalschte bron zelve te putten, werd toegeschreven.

b. den waan, waarin velen verkeerden, dat de Bijbel slechts te huis mocht gelezen worden, niet bedenkende dat de plegtige voorlezing van denzelven in verband staat tot de gansche godsdienstoefening, noch beseffende, dat de aandacht des eenen die des anderen wekken en versterken moet en dat nog, gelijk op het eerste Christen-Pinksterfeest te Jerusalem, het hart voor de heilvolle werking van Gods Geest het meest geopend is, waar de Gemeente eendragtiglijk te zamen vergaderd is.

c. de kracht der gewoonte en de verkeerde voorgang van anderen, welke te weeg brengen, dat dezen, over het belang der zaak niet nadenkende, de voorlezing voor niets anders houden dan eene gebruikelijke instelling tot opening der godsdienstige zamenkomst, en genen, door het voorbeeld van anderen, zoo als kinderen door dat van hunne ouders, dienstbaren door hunne meerderen, geringen door aanzienlijken er toe gebragt, om te laat in het bedehuis te komen en aan de voorlezing geene aandacht te wijden, in de ongegronde meening versterkt worden, dat de godsdienstoefening eerst aanvangt op het tijdstip, waarop de voorganger den predikstoel beklimt of den voorzang vermeldt.

d. de minder geschikte en stichtelijke wijze, waarop hier en daar de voorlezing plaats heeft; door welk onverstaanbaar, declamerend, eentoonig, sommige namen verkeerd uitsprekend, hakkelend en soms eigendunkelijk andere woorden in de plaats stellend voorlezen gewis de Gemeente-leden niet worden uitgelokt, om vroegtijdig in de kerk te komen en met aandacht te hooren.

Op deze uiteenzetting der oorzaken van de geringschatting des openbaren bijbellezens, gewaagde rapporteur nog:

3°. ten slotte van eenige middelen, waarvan men zich, naar het oordeel der Commissie, niet geheel nutteloos tot verbetering van het voorlezen der heilige Schrift bij de openbare godsdienstoefeningen zou kunnen bedienen.

a. trachte men het *tijdig* verschijnen in de Kerk te bevorderen. Daartoe zal vooral bevorderlijk zijn, wanneer Leeraars en Kerkeraadsleden zich vereenigen, om door hun voorbeeld en hunnen invloed op de Gemeente te werken.

b. de Leeraar bezige elke gepaste gelegenheid, om op het belang en nut, zoowel van het openbare voorlezen des Bijbels, als het onderzoek der Schriften in de huisgezinnen te wijzen.

c. zorge men zoo veel mogelijk, dat er *goed* gelezen worde. De Kerkeraad vertrouwde daartoe dit werk alleen toe aan geschikte en in de godsdienst belangstellende personen en achten deze het niet te gering zich daartoe behoorlijk voor te bereiden.

d. de Leeraar zij *naauwlettend* in de keuze van hetgeen er zal worden voorgelezen. Daartoe zij het hem niet genoeg, dat hij zich houde aan hetgene de Synode van 1817 verlangde, „dat men nergens meer de heilige Schrift bij vervolg zou lezen, noch de keus aan den voorlezer overlaten en dat men de voorlezing regele in verband met het onderwerp en het doel der leerrede;” maar kieze hij ook met oordeel des onderscheids datgene, wat voor eene vergadering van menschen van onderscheidene jaren en standen, het meest belangrijk is.

e. De Leeraar make het, eindelijk, voor een ieder aanschouwelijk, dat het voorlezen tot de openbare godsdienst behoort. Daartoe zij hij zelf met zijn huisgezin steeds bij de voorlezing tegenwoordig; wijze hij nu en dan in zijne rede, waar het pas geeft, op hetgene gelezen is; doe hij van tijd tot tijd het lezen op den voorzang volgen; houde hij, ter afwisseling, volgens den goeden raad der Synode in 1817, meermalen eenvoudige, kunstelooze Bijbeloefeningen, ter vervanging der gewone leerredenen; leze hij zelf, tredende in de voetstappen van

den Heer der Gemeente, wel eens, vooral, wanneer men gebrek mogt hebben aan eenen geschikten voorlezer, en ware het te wenschen wanneer het Ouderlingschap nog was, wat het oorspronkelijk geweest is en nog behoorde te zijn, dat nu en dan ook een Ouderling, gelijk bij de eerste christenen, dat werk verrichtte.

Het rapport, waarvan ook hier de hoofdzakelijke inhoud is medegedeeld, werd met dankzegging voor de gegeven wenken aangehoord en gaf aanleiding, dat nog vele andere middelen, waarvan zich de Broeders niet zonder vrucht bediend hadden, ten einde de openbare Bijbellesing voor de kerkgangers van meer nut te doen zijn, ter sprake gebragt en ter proefneming werden aanbevolen. Dan om dit verslag niet te breedvoerig te doen worden, onthouden wij ons van derzelve opsomming, wenshende nogtans, dat de Broeders, die ter vergadering tegenwoordig waren, er tot stichting en opbouwung hunner Gemeenten reeds voordeel mede gedaan mogen hebben!

IV. Verder werd overgegaan tot de behandeling van het vierde punt der Agenda, volgens hetwelk gevraagd werd naar "het gebruik, "hetwelk er van de, in de jongst gehouden vergadering, ingediende antwoorden op gedane vragen zouden kunnen gemaakt worden?"

Namens zijne Medegecommitteerden, de BB. G. D. J. Schotel, L. J. van Rhijn en J. P. Kerkhoff, rapporteerde Br. H. M. C. van Oosterzee het volgende:

Dat de Commissie, gereed om zich te kwijten van de taak, tot welke het vereerend vertrouwen der vergadering haar geroepen had, het noodig achtte, in de allereerste plaats het oogpunt aan te wijzen, waaruit zij gemeend had, den haar opgedragen arbeid te moeten beschouwen. Indien zij toch daaronder had moeten verstaan, "het geven van eene kritiek over de ten vorigen jare ingeleverde rapporten, eene mededeeling van haar oordeel over hetgeen daarin meerdere of mindere aanprijzing zou verdienen of welligt wijziging vorderen," -

dan zou zij hare Commissie noodeloos, ongepast, aanmatigend moeten genoemd en zich de keuze der vergadering niet hebben laten welgevallen, zich overtuigd houdende, dat geen der Broeders zou te bewegen zijn, om zich op te werpen tot eenen raad van judicature over denkbelden en voorstellen, die ook dan nog den algemeenen dank der Vereeniging hebben en verdienen, wanneer men er voor zich zelven niet in allen deele mede instemt.

Maar de Commissie was ontstaan uit de vraag van den geachten Voorzitter der laatste vergadering: *cui bono?* nadat onderscheidene rapporten gehoord, gedachten gewisseld, voorstellen vernomen, maatregelen besproken waren. Met die vraag had de Voorzitter echter bij geene mogelijkheid het verwijt van nutteloosheid op de uitgebragte adviezen en gevoerde gesprekken kunnen of willen leggen. Maar daarbij zweefde hem de gedachte voor den geest: "jammer, zoo dat alles als in den wind gesproken is voor het vervolg." En die gedachte was juist; de vorige bijeenkomst, van welke toen het verslag in ieders handen was, was de eerste gewone geweest. Wel waren daar vragen behandeld, maar niet naar aanleiding van uitgebragte rapporten. In algemeene omtrekken had het verslag den loop der discussiën opgenomen. Maar nu was meer gehoord, dat uitgewerkt was en veel stof tot nadenken bood. *Cui bono* dat? Om met belangstelling gehoord, met levendigheid besproken, met vuur geprezen, doch spoedig vergeten te worden?

Neen! laat ons, en het was deze gedachte die weerklink vond, de rapporten stellen in handen van eene Commissie, welke ten volgenden jare aanwijze, welke maatregelen uit het verleden jaar besprokene zouden behooren voort te vloeijen; hoe naar aanleiding van die vragen en antwoorden onze Predikanten-Vereeniging zou behooren naar buiten te werken? Dien overeenkomstig bood de Commissie met bescheidenheid het volgende ter overweging aan.

Door het opnemen van de rapporten in het gedrukte verslag der laatste vergadering, waren behalve de leden der Vereeniging, ook

anderen, naardien ook de Zuster-Vereenigingen eenige afdrukken van het verslag, gelijk wij van de hunne, ontvangen, wel is waar in staat gesteld, om de geopperde denkbeelden na te lezen en over dezelve na te denken. Maar met dat al vroeg de Commissie: of dat wel geheel aan het doel beantwoorde? of wel belangrijke rapporten en denkbeelden alzoo genoeg aan de algemeene aandacht der predikanten-wereld worden onderworpen?

Een gedeelte der commissie gaf daarom in bedenking, of het niet doelmatig ware, eene correspondentie te openen met andere Predikanten-Vereenigingen, daartoe strekkende, dat men, behoudens een kort verslag van en voor iedere afzonderlijk, een algemeen overzicht van het door en in de onderscheidene Predikanten-Vereenigingen verrigte *gezamenlijk* in het licht geve; een boekje, dat ligt de kosten zou kunnen bestrijden, - voor leden der Predikanten-Vereenigingen bij intekening, doch buiten dezelve niet verkrijgbaar ware.

Verder gaf de Commissie in bedenking of het niet doelmatig ware, ook met de Zuster-Vereenigingen in correspondentie te treden, tot voorbereiding van een congres b. v. van twee of drie afgevaardigden van elke Predikanten-Vereeniging, op eene geschikte plaats in het midden des rijks, behoudens bevoegdheid ook van andere leden der respective Vereenigingen om er heen te gaan, de laatsten met eene adviserende stem.

Eindelijk meende de Commissie ook nog ééne algemeene opmerking niet op, maar *naar aanleiding van en met het oog op* rapporten, ook in het algemeen, te mogen en te moeten maken. Te weten deze: wat heeft in de laatste jaren de congressen met vrije discussie in het leven geroepen? De overtuiging, dat vergaderingen met uitgewerkte verhandelingen, schitterende *speeches* en langwijlige voorlezingen weinig nut doen en weinig voedsel opleveren voor geest en hart. Naar het oordeel der Commissie behoorden derhalve de rapporten (behoudens de uitzonderingen, door den aard der vragen gevorderd) eigenlijk minder te bestaan in antwoorden op die vragen zelve, maar veelmeer,

om de discussie over dezelve voor te bereiden en te leiden, in *korte stellingen*, die de hoofdgedachten zamentrekken, zoo als een lid der Commissie het gevonden had bij de Prediger-Conferenzen, die hij te Berlijn en elders had bijgewoond.

Na deze algemeene aanmerkingen vond de Commissie, in de rapporten van 1850, bij veel belangrijks en behartigingwaardigs, betrekkelijk weinig, hetwelk naar haar oordeel een onderwerp van overweging in deze vergadering behoorde uit te maken. Naar hare overtuiging behoorde toch de Vereeniging zoo weinig mogelijk te treden op het veld van het Kerkregt, ten minste op hetgeen tot Kerkelijk bestuur en veranderingen in hetzelfde betrekking heeft. Zij herinnerde zich daarom nog met genoegen dat gedeelte der aanspraak van den Broeder, die het eerst onze vergadering leidde, waarin hij het ongegronde aantoonde van de vrees, als of de Predikanten door hunne Vereenigingen een *imperium in imperio* zouden willen oprigten.

Maar er waren nogtans *twee zaken*, van welke zij nog iets meende te moeten zeggen, te weten het in het rapport over de de maatregelen tegen het pauperisme aanbevolen *Provinciaal subsidie-armenfonds* en de, als middel van inkomst, voor hetzelfde voorgeslagene *Loterij*.

Wat het *subsidie-fonds* in het algemeene aangaat, zoo was een gedeelte der Commissie van oordeel, dat de Predikanten-Vereeniging de oprigting van hetzelfde noch moet aanraden noch ondernemen. De genootschappen van christelijke philanthropie waren reeds vele in ons Vaderland. Ook waren het doode abstracte lichamen. Men had geen levend concreet beeld voor oogen. De gever bleef buiten alle rapport des geestes met den ontvangenden arme. Licht viel de administratie in handen van menschen, wier geest geheel anders was, dan die der oprigters. De zaak werd te *materieel*. — Anderen merkten op, dat de aanmerking: „er wordt reeds zoo veel en voor zoo veel gevraagd,” zich ook op de particuliere aanvragen van Herders en Kerkeraden laat toepassen en dat juist het bestaan van de vele

en velerlei christelijke Maatschappijen in ons Vaderland voor de christelijke philanthropie bewijst, en meenden, dat het aan onze Predikanten-Vereeniging niet vreemd ware, het initiatief in dezen te nemen. — De Commissie, voor zoo ver zij zich met het denkbeeld der zaak kon vereenigen, veroorloofde zich echter de volgende vragen: Wie zal het fonds besturen? De Kerk; maar hoe in dezen vertegenwoordigd? Van wie zal de inrigting uitgaan? Van de Predikanten-Vereeniging? Zullen de aanvragen niet veel meer zijn, dan de middelen? Zullen diakeniën, Protestantsche maatschappijen, particulieren niet te veel op het fonds laten aankomen? Zal het alzoo niet ruim zoo veel kwaad stichten als goed?

Wat de als inkomst-middel voorgedragene *armenloterij* betreft, zoo beschouwde de Commissie dezelve als eene zaak van grooten omvang. Van diegenen der Commissie welke met het plan instemden, zag de een groote moeilijkheid in het verzamelen der voorwerpen; de ander meende, dat dit minder bezwaar heeft, indien men slechts invloedrijke Protestanten, vooral in de hogere standen, wist te bezielen met den indruk van het belang der zaak. De een vond de wijze van uitvoering gemakkelijker, dan de ander. Maar niemand ontveinsde, dat, hoe schoon ook het denkbeeld van zulk eene loterij zich voordoe, de bezwaren zich aanmerkelijk moeten ophoopen, wanneer zij jaarlijks zou plaats hebben. Dan, dit zoude posterioris curae zijn, wanneer de vergadering tot de oprigting van een subsidie-armenfonds besluiten mogt; en meende zij daarin niet te moeten treden, dan achtte de Commissie het ook overtollig daarover in eene nadere ontwikkeling te treden.

Eindelijk achtte de Commissie het niet ondoelmatig, de aandacht der vergadering vooral te vestigen, op de sub n°. 8 en 9 aangewezenen middelen ter bestrijding van het pauperisme, als op Noord-Brabant bijzonder betrekkelijk en van onberekenbaar nut, indien dezelve met verstandig overleg worden aangewend.

Nadat de Commissie voor haren arbeid door den Voorzitter bedankt

en der vergadering gelegenheid gegeven was, de door de Commissie gedane wenken en voorstellen te bespreken en te overwegen, werd goedgevonden en besloten:

1°. Dat het voorstel tot „het openen van eene doelmatige correspondentie met de Predikanten-Vereenigingen in de andere gewesten van ons Vaderland, strekkende, om, behoudens een kort verslag van en voor iedere afzonderlijk, een algemeen overzicht van het *door en in* de onderscheidene Predikanten-Vereenigingen verrigte gezamentlijk in het licht te geven,” aangenomen en aan eene Commissie, bestaande uit de BB. van Oosterzee, van Rhijn en Gerritzen, zoude worden opgedragen, hare gedachten daaromtrent ten volgenden jare mede te deelen, alsmede, dat dezelve tevens de meest geschikte middelen zoude aanwijzen, om de daardoor veroorzaakt wordende kosten te bestrijden.

2°. Dat het, door de Commissie tot het pauperisme in Noord-Brabant, gedane voorstel, om een *Provinciaal subsidie-armenfonds* en, als middel van inkomst voor hetzelfde, eene *Provinciale armenloterij* op te rigten, in weerwil van de tegen hetzelfde geopperde bezwaren, van wege het hoogst behartigenswaardige der zaak, tot het volgende jaar aangehouden en Broeder Gerritzen zoude worden uitgenoodigd, der vergadering alsdan te dienen met eene verdere ontwikkeling zijner gedachten, ter verwezenlijking van het door hem ontworpen plan.

V. Alsnu zou aan de orde van behandeling geweest zijn de vijfde vraag der Agenda, luidende aldus:

„Welke middelen zouden, in onze Noord-Brabantsche dorpsge-meenten, kunnen worden aangewend tot verbetering van het kerkgezag?”

Dan daar de tijd ter vergadering reeds zeer begon op te korten, en er nog over de aanneming van nieuwe onderwerpen voor de volgenden vergadering gestemd en meer andere huishoudelijke zaken zou-

den moeten besproken, overwogen en behandeld worden, zoo werd de Commissie ad hoc, bestaande uit de BB. van Oosterzee, Deerns en Struick, verzocht haar rapport in de volgende bijeenkomst uit te brengen.

Daarna werden voorgesteld en, om op de Agenda van het volgende jaar gebragt te worden, door de vergadering, met meerderheid van stemmen aangenomen de volgende voorstellen:

1°. " Is het betamelijk en doelmatig, dat de Predikanten invloed " trachten uit te oefenen op de vrije verkiezing van volksvertegen- " woordigers of leden van het burgerlijk bestuur? Zoo ja, - hoe " verre behooren zij dan, overeenkomstig hunne roeping, hierin " werkzaam te zijn?"

Tot beantwoording dezer vraag werden gecommiteerd de BB. M. J. Struick, Cz n., Th. van Spall en W. L. F. Moltzer.

2°. " Wat goeds is er in de Roomsche-Katholieke Kerk, dat in " de Protestantsche niet gevonden wordt, maar nogtans, ter harer " volmaking, zou verdienen nagevolgd te worden?"

De beantwoording van deze vraag werd opgedragen aan de BB. S. H. Gerritzen, J. A. van Walsem, M. F. Niermeijer en L. J. van Rhijn.

3°. Daar de ondervinding leert, dat de talrijke overgangen uit de Protestantsche tot de Roomsche-Katholieke Kerk, in ons gewest, niet slechts uit *stoffelijk belang*, maar ook dikwerf voortvloeiën uit *onkunde* van het wezenlijk verschil, dat er bestaat tusschen de leer van de eene en de andere Kerk, zoo vraagt men:

" Welke buitengewone middelen zouden Predikanten met vrucht " kunnen aanwenden, om de Evangelische waarheid door de *eerste* " beleden, tegen over de dwaalbegrippen door de *laatste* voorgestaan, " duidelijk in het licht te stellen en algemeen bekend te maken?"

Tot beantwoording dezer vraag werden gecommiteerd de BB. H. G. van Nouhuis, D. Th. van Woelderens, M. J. Struick, Cz n. en G. J. C. Harmsen.

4°. Daar de bepaling nopens het *annus gratiae* (zie Regl. op de vacaturen, Art. 22) in het nadeel der Gemeenten moet geacht worden, - zoo wordt gevraagd:

" Naar de meest gepaste middelen, der Kerke ten dienste staande, " om deze bepaling, zonder dat daarbij de weduwe of kinderen eens " overleden Predikants benadeeld worden, in het belang der Gemeen- " ten te kunnen wijzigen of te doen vervallen?"

De BB. J. A. van Walsem, S. H. Gerritzen en M. M. Schim van der Loeff werden verzocht daaromtrent hunne gedachten ten volgenden jare mede te deelen.

5°. Daar het een grondtrek is van het christelijk gemoedsbestaan, om te trachten naar vereeniging met allen, die van harte in den eenigen Naam ter zaligheid gelooven; en toch aan den anderen kant het eigenaardige van het *Kerkgenootschap*, waartoe wij door afkomst, belijdenis en sympathie behooren, niet door ons mag worden opgegeven;

daar het vinden en waarden der regte onderlinge *verhouding* van het *Kerkgenootschappelijk* (confessioneel) en *algemeen christelijk standpunt* vooral in onze dagen eene levensvraag mag heeten, voor de Vaderlandsche Hervormde Kerk in het algemeen, en voor iederen christen in het bijzonder, wordt gevraagd:

" Eene zoo veel mogelijk duidelijke bepaling van die verhouding, " en aanwijzing van de gedragslijn, die de kerkelijke belijdenis (*het " confessioneel standpunt*) ons gebiedt in acht te nemen, bij het zamen- " werken met andere Kerkgenootschappen tot één, algemeen, heilig, " christelijk doel, en bij pligtmatig streven naar vereeniging met chris- " tenen van andere belijdenis."

De Vergadering vond het minder doelmatig bovenstaand onderwerp aan eene Commissie, ten fine van daarover uit te brengen rapport, tot overweging en behandeling op te dragen; niet te min wenschte zij de gedachten van den geachten voorsteller daaromtrent wel te vernemen en ook wel eens met hem daarover in eene broederlijke

discussie te treden. Zij meenden, dat dit op de meest ordelijke en nuttigste wijze geschieden zou, wanneer de voorsteller daartoe zijne gedachten in eenige theses ontwikkelen en die aan de leden der Vereeniging tijdig wilde mededeelen. Broeder L. J. van Rhijn, van wien het voorstel was uitgegaan, nam in dit besluit der vergadering genoegen en zal derhalve, opdat de leden der Vereeniging over dezelve rijpelijk kunnen nadenken, zorgen, dat ieder hunner, zoo tijdig mogelijk, een afdruk of afschrift van die theses ontvangen.

6°. Er wordt gevorderd "een betoog vóór de onmisbaarheid der "Provinciale Kerkbesturen, in de inrigting der Nederlandsche Her- "vormde Kerk." De Commissie aan welke het leveren van dat betoog is opgedragen, bestaat uit de BB. M. C. van Houten, J. S. Huygens, J. Pleijte en H. M. C. van Oosterzee.

7°. Daar op vele plaatsen in deze Provincie, ook bij Protestanten in navolging der Roomschen, de laakbare en verderfelijke gewoonte bestaat, om des zondags den dag of geheel of ten deele in herbergen door te brengen, zoo kan en mag het geenszins overtollig en nutteloos geacht worden te onderzoeken, hoe wij Predikanten met vrucht daartegen kunnen werken. Daarom wordt voorgesteld de vraag:

"Op welke wijze kan en behoort men, bepaaldelijk in Noord-Brabant, "des zondags bij de Protestantsche Gemeente, behalve door de gewone "predikatie, de godsdienstige kennis en het godsdienstig leven te bevorderen en op te wekken, zoodanig, dat zoo veel mogelijk, onder "leiding van Predikanten, die dag op eene waardige wijze worde ge- "vierd en doorgebracht?"

De beantwoording dezer vraag is opgedragen aan de BB. W. L. F. Moltzer, M. Niemeijer en R. Peaux.

8°. "Welke is de ware verhouding, waarin de voorlezers staan tot "de Gemeenten en welke zijn de daaruit voortvloeiende wederkeerige "regten en verplichtingen?"

De Commissie, aan welke de beantwoording dezer vraag is opge-

dragen, bestaat uit de BB. K. F. van Setten, J. van Duuren en B. H. Bommezijn.

VI. Volgens de orde, in de vergadering te volgen, werd alsnu aan de Broeders gelegenheid gegeven, tot mededeeling van belangrijke ervaringen en gebeurtenissen; maar daarvan werd geen gebruik gemaakt en goedgevonden den nog overigen tijd liever te besteden tot regeling van een en ander punt, waartoe men in den loop der discussiën aanleiding gekregen had, maar hetwelk men te midden van dezelve minder voegzaam had kunnen behandelen.

Zoo was door een' der Broederen gevraagd, wat er met de verslagen en rapporten, welke van de Zuster-Vereenigingen ontvangen werden, ten nutte onzer Vereeniging gedaan werd en door hem verzocht, dat hem de lezing derzelve mogt worden toegestaan. Thans werd door den President voorgesteld en door de vergadering aangenomen, dat voortaan die verslagen en rapporten door den Scriba der Vereeniging aan de Klassikale Scriba's zouden gezonden worden, met verzoek dezelve op de meest geschikte en minst kostbare wijze, onder de leden der Vereeniging, voor een bepaalden tijd, ter lezing te doen rondgaan.

Verder had deze en gene Broeder opgemerkt en te kennen gegeven, dat de vergadering, hoe talrijk ook bezocht, zeker door nog meerdere Broeders zou zijn bijgewoond, waren velen hunner niet afgeschrikt en teruggehouden geworden, door de groote uitgaven aan reizen en verblijfkosten, welke zij zich zouden hebben moeten laten welgevallen, om de vergadering, op zulk een' verren afstand van de plaats hunner woning, met hunne tegenwoordigheid te vereeren. Ten einde in dat billijk bezwaar te ontmoet te komen, was door een' der Broederen voorgesteld, om

"eene algemeene kas, tot defroyement van reiskosten voor de "verst ter vergadering komende Broeders op te rigten."

Thans werden de BB. J. G. Betz, J. A. van Walsem en

S. H. Gerritzen verzocht en gecommiteerd, om daaromtrent in de vergadering van 1852 hunne gedachten mede te deelen.

Eindelijk, hoe aangenaam en nuttig de discussiën over de behandelde onderwerpen ook geweest waren, zoo was het echter dezen en genen Broeder voorgekomen, dat dezelve geregelder, beknopter en doeltreffender hadden kunnen zijn; weshalve door den President, op voorstel van een' der Broederen, eene Commissie werd benoemd, bestaande uit de BB. H. M. C. van Oosterzee, L. J. van Rhijn, J. A. van Walsem en K. F. van Setten, welke in de volgende vergadering der Vereeniging zoude dienen met een rapport, betreffende

„ de beste wijze, om de discussiën geregeld, beknopt en doeltreffend te doen plaats grijpen, ” met andere woorden, „ een Reglement van orde zoude voordragen, hetwelk bij het behandelen van voorkomende zaken en onderwerpen zoude moeten in acht genomen worden. ”

VII. Daarna werd, ingevolge Art. 9 van het Reglement, overgegaan tot de benoeming van het Bestuur voor het volgende jaar 1852.

In plaats van de aftredende President en Vice-President, die slechts voor één jaar fungeren, werden, met volstreekte meerderheid van stemmen, verkozen tot President Br. K. F. van Setten en tot Vice-President Br. H. M. C. van Oosterzee; en in plaats van de Scriba en Secundus-Scriba, die voor den tijd van drie jaren benoemd worden, tot Scriba Br. M. C. van Houten en tot Secundus-Scriba Br. W. Bezemer. De nieuw benoemde Leden des Bestuurs, allen ter vergadering tegenwoordig, lieten zich de keuze der vergadering welgevallen en werden door den President, op eene gepaste, hartelijke wijze met hunne aanstaande betrekking geluk gewenscht. Door de benoeming van Br. van Setten tot President, zou de betrekking van Secundus-Quaestor komen te vaceren. Weshalve Br. J. G. Betz, die het Quaestoraat vroeger zoo loffelijk had

waargenomen, verzocht werd, hetgeen hij zich tot genoegen der vergadering liet welgevallen, om voor Br. van Setten, voor het volgende jaar, als Secundus-Quaestor op te treden.

VIII. Verder werd bepaald, dat de vergadering in 1852 te *Breda* gehouden worden en wederom twee dagen zoude duren; zoo echter, dat de vergadering van den eersten dag zoude beginnen des namiddags te 4 ure en die van den tweeden dag op nader door de aanwezige Broeders te bepalen tijd. Waar ter plaatse en wanneer die vergadering te *Breda* zoude gehouden worden, werd overgelaten aan het Bestuur, hetwelk daaromtrent eerst met de Kerkvoogden te *Breda* in correspondentie treden en met het Bestuur der Afdeeling van het Nederlandsche Zending-Genootschap 's *Hertogenbosch* zoude overeenkomen, om de Broeders, die Leden zijn en van de Vereeniging en van genoemde Afdeeling, welke in den regel 's jaarlijks, des donderdags na Pinksteren, vergadert, in de gelegenheid te stellen beider zamenkomsten met hunne tegenwoordigheid te kunnen vereeren.

IX. Vervolgens deden de BB. J. G. Betz en M. M. Schim van der Loeff, die in den beginne van de vergadering gecommiteerd waren, om de rekening van den Quaestor Br. M. J. Struick, Czn. op te nemen, verslag van de hun opgedragene taak, waaruit bleek, dat dezelve in allen opzichte accoord bevonden was, zijnde de ontvangsten aan gelden pro introitu en contributiën, geweest *f* 115,23 en de uitgaven aan briefporten, drukloonen en schrijfbehoeften *f* 116,70; zoodat de rekening ditmaal moest gesloten worden met een nadeelig saldo van *f* 1,47.

X. Eindelijk, nadat de korte notulen der vergadering door den Scriba voorgelezen, door de Broeders goedgekeurd en door den President geteekend waren, sloot de laatste deze *vierde* bijeenkomst, Gode dankzeggende voor het nut en genoegen, dat dezelve had op-

geleverd en Hem biddende, dat zoo de Predikanten-Vereenigingen in het algemeen, als die van *Noord-Brabant* in het bijzonder, op den ingeslagen weg mogten blijven voortgaan, om mede te werken aan den opbouw van het rijk van waarheid en liefde, door zijnen grooten Zoon Jezus Christus op aarde gesticht.

Namens het Bestuur der Vereeniging van Predikanten der Hervormde Kerk in *Noord-Brabant*,

S. H. GERRITZEN, Scriba.

LIJST DER LEDEN

VAN DE
VEREENIGING VAN PREDIKANTEN
DER
HERVORMDE KERK IN NOORD-BRABANT.

In den jare 1851.

In de Classis 's Hertogenbosch.

J. G. Betz.
M. M. Schim van der Loeff.
M. J. Struick, Czn.
L. Krol.
J. F. Hoff.
P. M. Deerns.
W. Bezemer.
L. J. T. Ramaer.
G. van Bronkhorst.
J. H. Hamelberg.
H. C. H. Reijers.
A. Losgert.
G. J. Duijser.
G. H. Brand.
P. van Dugteren.
J. A. van Walsem.
G. D. J. Schotel.
J. J. Sprenger van Eyk.
H. G. van Nouhuys.

In de Classis Breda.

J. P. Huygens.
J. P. van Asperen.
L. J. van Rhijn.
G. W. van Duyl.
J. Pleyte.
M. F. Niermeijer.
H. Bakker.
Th. van Spall.
H. W. Tijdeman.
M. Niemeijer.
R. Peaux.

In de Classis Heusden.

S. H. Gerritzen.
K. F. van Setten.
J. Westhoff, Wzn.
R. Hoogezand.
W. van Veen.
S. G. E. Jorissen.

J. van Duuren.
 E. C. Spoor.
 B. H. Bommezijn.
 J. Drost.
 J. P. Kerkhoff.
 G. Kroeze.
 A. H. Akersloot.
 W. L. F. Moltzer.
 J. A. Barbas.

In de Classis Eindhoven.

D. Th. van Woelderen.
 H. M. C. van Oosterzee.

S. Nicolai.
 J. Leyds.
 H. A. Heymans.
 J. L. A. Kremer, Azn.
 G. D. Steringa Kuyper.
 G. J. C. Harmsen.
 M. C. van Houten.
 H. Boot.
 A. Pitlo.
 H. Poltholt van Dorp.
 J. T. Endtz.
 W. L. Begeman.
 J. Buddingh.

Uit vergelijking met de lijst des vorigen jaars blijkt alzoo, dat 6 nieuwe Leden zijn bijgekomen, namentlijk: H. C. H. Reijers; G. H. Brand; H. W. Tijdeman; M. Niemeijer; R. Peaux en J. Drost.

Door verandering van standplaats als anderzins, heeft het lidmaatschap van 3 voormalige Leden, namentlijk: A. A. T. Mounier; B. R. Aitton en C. W. van de Ven, opgehouden.

MAANDSCHRIFT

VOOR DEN BESCHAAFDEN STAND

TER BEVORDERING VAN

BIJBELKENNIS EN CHRISTELIJK LEVEN.

UITGEGEVEN DOOR

DE RINGSVERGADERING VAN AMSTERDAM.

Voor 1852.

N°. 1.

Te AMSTERDAM, bij
JOHANNES VAN DER HEY EN ZOON.

I N H O U D.

- Hebt geloof op God! — door Dr. H. J. TOL. . . Bl. 1.
- Nieuwjaarsbrief aan eene Christelijke vriendin,
die het gemis van de openbare Godsdienst en
vooral van het Heilige Avondmaal, onder haar
veeljarig lijden, diep gevoelt en betreurt. —
door Dr. D. H. WILDSCHUT. » 16.
- De wonderen bij het graf van den Abt DE PARIS,
vergeleken met de Evangelische wonderen. —
door W. BROES. » 30.
- Een woord over het Schoolonderwijs in verband
met het onderwijs der Kerk. — door Dr. H. J.
SPYKER. » 41.
- DOEN PIETERSZON. — *Dichtstuk* door W. H. WARN-
SINCK BZ. » 54.

MAANDSCHRIFT

VOOR DEN BESCHAAFDEN STAND

TER BEVORDERING VAN

BIJBELKENNIS EN CHRISTELIJK LEVEN.

HEBT GELOOF OP GOD!

Hebt geloof op of aan God! Zoo sprak de Heer JESUS tot zijne discipelen (1), toen deze zich verwonderd be- toonden over de uitkomst, welke zijn magtwoord van den vorigen dag, tot een' onvruchtbaren vijgeboom ge- rigt, gehad had.

„Hebt geloof aan God: twijfelt niet in uwe harten: begeert met vast vertrouwen van Hem al wat ge aan mijne zaak acht bevorderlijk te wezen: het zal geschie- den op uwe bede. Ware het ook, dat ge tot dezen berg zeidet: *Word opgeheven en in de zee geworpen!* ge zoudt niet te vergeefs hebben gesproken.” Het is derhalve gezegd met het oog op de, ter uitbreiding van het Koninkrijk van God, den Apostelen verleende won- dergaven en moet eerstelijk verstaan worden van dat geloof, hetwelk, steunende op de onbegrensde magt des Allerhoogsten, in het belang van JESUS' verheerlij- king onder de menschen en *in zijnen* naam de onge-

(1) *Mark. XI: 22.*

hoordste teekenen en krachten verrigten deed. Nu, zulk geloof komt thans niet meer te stade. Voor bijzondere omstandigheden en tijden geschikt als het was, zou het voor wie het daarmede heden nog wilde beproeven, doel en uitwerking missen. De wondergaven hebben opgehouden en er is aan haar ook geene behoefte meer. Want het Christendom is gevestigd. De Vorst van het Godsrijk ziet zich alomme gehuldigd. En van het eene einde der aarde tot aan het andere rijzen de Tempelen ter eere van den Vader in de hemelen, meer en meer ook, naar de bedoeling des Heeren, in geest en in waarheid door de ware aanbidders onder allerlei belijdenissen aangebeden. Maar zoude nu daarom de vermaning van den Heiland opgehouden hebben van kracht en van toepassing te zijn? Zoude zijn woord: *Hebt geloof aan God!* niet vrijelijk ook nog in onze dagen tot de schare zijner discipelen mogen gerigt worden, die door Hem onderwezen, aan den Oneindige trachten vast te houden in alles, doch ook gedurige opwekking en besturing noodig hebben, zullen zij niet struikelen en vallen en ganschelijk bezwijken in den aardschen strijd? Wij moeten dan — het is waar — aan Jezus' gezegde, voor den bepaalden bijzonderen zin, waarin Hij het opgevat wilde hebben, eene algemeene onbepaalde beteekenis hechten. Maar wat verbiedt ons hetgeen geschreven staat in de Schriften, nu en dan en waar de uitdrukking er voor vatbaar is, ook op deze wijze tot vruchtbaar en gemoedelijk gebruik aan te wenden? De Heer zelf en zijne Apostelen zijn ons ten aanzien van het Oude Verbond in zulk eene aanwending der Schriften voorgegaan: volgen wij hen zonder aarzeling

bij de toepassing ook van die des Nieuwen. En vernemen wij alzoo met toegenegenheid het woord van dien Vriend en Heiland onzer zielen, als ook tot ons, en wel bepaaldelijk thans, bij de verwisseling des jaars, gesproken!

In welk eenen omvang hebben wij ons dat woord dan voor te stellen?

Wat heil is in de behartiging en betrachtting er van voor ons opgesloten?

Welke aansporing en aanmoediging ligt er voor ons in, dat dit woord als *uit den mond des Heeren JESUS* zelve tot ons komt?

Het onderzoek hiernaar moge onzen Lezers een welkom en gezegend onderhoud verschaffen, bij de ook nu geheel onzekere, doch in de hand des Hoogsten berustende toekomst van het ingetreden jaar!

HEBT GELOOF AAN GOD!

Dit woord onzes Heeren, in algemeenen zin genomen, houde voor ons de vermaning in:

Tot eerbiediging der wijsheid en goedheid van 's Hoogsten bestuur over de wereld.

Tot nederig vertrouwen op zijne magtige hulp en ondersteuning.

Tot overgegevenheid aan den heiligen wil des besten Vaders.

Tot onwankelbaar vasthouden — eindelijk — aan de beloften en toezeggingen des Waarachtigen.

Eerbiediging van de wijsheid en goedheid van het bestuur des Hoogsten over de wereld, gewis, dat behoort in de eerste plaats tot het denkbeeld van geloof aan God, zoo als wij het hier nemen in den ruimsten omvang van beteekenis.

Was het niet, sedert eeuwen, het struikelblok waarvan zoo velen aanstoot leden — de klip op welke niet weiniger geloof aan God en aan eene Voorzienigheid ganschelijk te gronde ging, dat zij in het bestuur der wereldsche zaken wanorde en onregt meenden te bespeuren, hetwelk hen tot een blind toeval liever, dan tot een wijs en magtig Wezen, als oorzaak van de plaatsgrijpende gebeurtenissen, de toevlugt nemen deed? Maar waarop toch steunde die meening? Waren hier wezenlijke bezwaren, geldige proeven van onregt voor handen? Of was het enkel menschelijke kortzigtigheid die aanstoot nam en zich ergerde aan schijnstrijdigheid, welke, van een hooger standpunt bezien, blijken zoude orde en overeenstemming te wezen? Was het trotsche eigenwaan, die zich de beslissing aanmatigde over dingen, gelegen buiten het grondgebied van billijke beoordeeling? Was het roekeloze opstand van stervelingen tegen den Opperheer van 't Heelal?... Geen eerbied vervulde de harten. Geen betamelijk ontzag voor de hoogheid der Hemelmajesteit. Van daar twijfeling en ongelooft. Waar eerbied woont, dáár wordt wijsheid en goedheid gehuldigd, niet altijd als aanschouwd wordende met het oog, maar door het geloof dat leeft in de ziele. Waar eerbied woont, dáár vraagt, dáár twist, dáár ergert men zich niet: dáár prijst en aanbidt men. Dat aanbidden voegt het schepsel. Die dus goedkeuren en prijzen, zij hebben het geloof aan God.

Inderdaad, wij bedoelen geenszins alleen een beschouwend, maar wel voornamelijk een beoefenend geloof. En hiertoe behoort in de *tweede plaats vertrouwen op Godes magtige hulp en ondersteuning*.

Wat zou geloof zonder vertrouwen beteekenen? Geloof zonder vertrouwen is als een ligchaam zonder ziel, als een schaduwbeeld, dat wel vertooning maakt, doch geene zelfstandigheid heeft. Geloof zonder vertrouwen vindt geen steun waarop het rusten, geen punt waarin het eindigen kan. Met vertrouwen gepaard verdient het eerst regt en naar waarheid **GELOOF** te heeten. Want zóó hecht het zich vast aan God, die wonderlijk is van raad en magtig van daad, aan wiens wenk leven en dood, al de krachten der natuur en der zedelijke wereld, zoowel als de raadsragen der vorsten en de woelingen der volken onderworpen zijn. Zoo treft het doel en wordt heerlijk beloond. Hulp en zegen zien zij, die dat geloof hebben, zich geschonken en vermenigvuldigd van den Heer.

Overgegevenheid intusschen *aan den wil des besten Vaders* is almede van dat geloof onafscheidelijk.

Het geloof dat zich met eerbiedig nederig vertrouwen aan God hecht, stelt geenszins 's menschen wil en wensch in de plaats van 's Hoogsten welbehagen, maar, omgekeerd, dat welbehagen in plaats van zijn verlangen. Naar het voorbeeld van den heiligen JESUS onderwerpt het zich bij voorraad met lust en liefde ook aan eene tegenovergestelde uitkomst, waar het waagt eene bepaalde begeerte voor te dragen aan den Heer. En veel liever geeft het zich ganschelijk en met onbepaald toeverzigt in de hand des almachtigen, des alwijzen en liefderijken Verzorgers, dan dat het, door

zelfzucht gedreven, te groot gewigt zoude leggen op eigen wenschen, of eenig bijzonder verlangen Gode, als rigtsnoer voor zijne handelwijs, zou willen opdringen. Wat goed zij, dat verwachtende van Hem, dien het als den besten Vader eerbiedigt, laat zulk kinderlijk geloof het onvoorwaardelijk aan den volmaakten wil des hoogsten Gebieders over.

Laatstelijk gaat met het geloof — zoo als wij het ons thans wenschen voor te stellen — gepaard *onwankelbaar vasthouden aan de beloften en toezeggingen des Waarachtigen.*

Zij die gelooven haasten niet, maar verwachten met lijdzaamheid den tijd en de volkomenheid der vervulling van 's Heeren toezeggingen. Brengt zulks de aard des geloofs, hetwelk wij bezig zijn te schetsen, niet van zelve mede? Hoe? men zou heeten te gelooven aan God, maar zóó weinig zich doordrongen toonen van het schuldig besef zijner Goddelijkheid, dat men al spoedig bij het uitblijven van dadelijk antwoord op vragen welke men zich onderwindt der opperste Majesteit voor te leggen, wankelde in zijn vertrouwen, en de waarachtigheid en onveranderlijkheid des Eeuwigen verloochenen ging? Die zóó bestaan, zij mogen het geloof in den mond hebben, het wezen er van kennen zij gewisselijk niet. Maar die den Heer verbeiden, die ook in den langst gerekten nacht van ramp en onheil op zijne goedertierenheid blijven hopen, die eerder alles willen opgeven, dan dat zij ook maar van verre krenking van trouw bij den Oneindige zouden vermoeden, zij — ja zij — o prijst hen zalig! zij hebben het geloof aan God.

In dezen omvang derhalve verstaan, willen wij het woord des Heeren ons thans doen in de ooren klinken: *Hebt geloof aan God!* Wat heil ligt alzoo in de behartiging en betrachtiging er van voor ons opgesloten? Komt, dat het ons tot ons nut zij aangewezen bij het voorttreden op de nieuwe loopbaan die ons wederom geopend is.

Zulk geloof toch, meenen wij, doet alles *dragen en dulden, uitvoeren en volbrengen, ontberen en opofferen, hopen en verwachten*, wat algemeene of bijzondere omstandigheden medebrengen mogen.

Vooreerst dan. Het geloof, hetwelk wij beschreven hebben, doet alles *dragen en dulden* wat thans of immer te dragen en te dulden is.

Welke is toch, vraagt gij, die verborgene kracht des geloofs, die den gebogene onder het juk der rampspoeden en lasten des levens — den gefolterde door lichaamslijden en zielesmart — zijn last doet gemakkelijk zijn en zijn strijden dragelijk maakt? Welke die kracht, die den verdrukte, den getergde, den gelasterde staande houdt, ja zonder wrevel en zonder wrok den uitersten smaad, den grievendsten spot verduren doet? Blijft ook met het geloof de grief niet bitter, de pijn niet smartelijk, en drukkend de last? Zekerlijk kan de aard der dingen niet veranderd worden, maar wel de beschouwingwijze en oordeelvelling des beproefden. En daarop juist werkt het geloof met veelvermogene werking. Ziet het aan JOZEF en DAVID, aan STÉFANUS en PAULUS. De vernedering en vervolging, de verguizing en marteling, welke zij hadden te ondergaan, beschouwden zij als middelen in de hand

des Heeren ter hunne loutering en verhooging: mid- delen met wijsheid en liefde door den Allerhoogste uit- gekozen, om zijne plannen met hen tot rijpheid te brengen. Daarom kusten zij de roede en bogen gewil- lig hunne halzen onder het juk. Lezers! verheerlijkt gij ook alzoo den Heer in uwe harten. Hebt geloof aan God, bij groote en kleine gebeurtenissen, bij al- gemeene en bijzondere rampen welke treffen. Zijn be- stuur, zijne toelating zoowel als beperking gaat over beide soorten: hoe zoude het niet aanbiddelijk wezen! Erkent dit: het zal u goed zijn. Gij zult dragen en dulden, wat gij alzoo wel dragen en dulden wilt, om dat de Heer het u overkomen doet en het op uwe schouderen past, gemakkelijk en met liefde. Kracht naar kruis zal het geloof u schenken en ge zult roe- men mogen in de verdrukking.

Zijn niet alle dingen mogelijk den genen die ge- looven? Ook *volbrengen* en *uitvoeren* het zwaarste en moeilijkste, ja het schier bovenmenselijke, kan het geloof ons leeren. Beoefenen wij het deswege en kwee- ken wij het aan in onze harten.

Wat door ons in den loop onzes levens volbragt en uitgevoerd is tot heden, is voorbij: wij hebben het kunnen doen; wij zijn niet achterwege gebleven. Maar veel nog — zwaar en moeilijk taakwerk — kan er voor onze rekening komen en ons toegewezen worden als ons deel, bij de verdere ontwikkeling van ons lot en dat onzer huisgezinnen. Zou ons bij deze ge- dachte de moed ontzinken? Neen, hebben wij geloof aan God, dan zeggen we met NEHEMIA: *de Heer uit den hemel zal het ons doen gelukken!* Dan volgen we de *Apostelen* van JESUS na, die steunende op den ge-

nadigen bijstand welke hun was toegezegd, alle zwa- righeden trotseerden en als overwinnaars gesteld wer- den door Hem aan wien zij vasthielden, als hunne eenige kracht. Dan toonen we ons het waardige na- kroost onzer vrome vaderen in dit gezegend land, voor wie, met God, weleer geen ding te zwaar werd bevonden. Komt dan, op God vertrouwd: op zijne hulp, op zijnen zegen ootmoedig gerekend! Hij geeft den moeden kracht, en vermeerdert de sterkte hun die uit zwakheid op Hem de oogen slaan. Zoo zullen we voorspoedig zijn; in niets zal de Almagtige ons ver- legen laten, maar elken door algemeenen of bijzonderen nood ons opgelegden pligt blijmoedig doen volbrengen.

Nog tot *ontberen* en *opofferen*, zoo het vereischt wordt, geeft het geloof lust en kracht. Beseffen wij het heil in de beoefening gelegen.

Ja, ontberen en opofferen ter liefde van eenig ge- wigtig belang, dat kwam — wie ondervond zulks niet? — menigvuldig te pas, en het blijft velen in levendige heugenis. Doch op eene nog ernstiger en gevoeliger wijze zouden wij er toe kunnen geroepen worden. Wij behooren op alles gewapend te zijn: maar ook even- zeer voor ijdel vooruitloopen en zondig voorbijzien van den Heer ons te hoeden. Immers van 's Hoogsten hei- ligen wil, geenszins van een blind toeval hangt alles af. Zullen wij nu dien God als Vader zijner menschen- kinderen waarlijk erkennen en vereeren, moet dan niet aanbidden en zwijgen — waartoe men ook geroepen worde — de leus zijn en de keus van het hart? En zij kan het zijn voor al degenen die op 's Heeren naam vertrouwen. O kracht, o zalige strekking des geloofs! Een ABRAHAM heeft zich door hetzelfde beroemd ge-

maakt; *de eerste belijders* van het Christendom blonken heerlijk door hetzelfde uit, en het *voorgeslacht* ook onder ons sierde het eens als eene stralende kroon. Zij het ook ons sieraad. Verwerpen ook wij ons geloove niet. Wat ons dan ook nog moge beschoren zijn en waartoe wij zelve of de onzen nog mogen geroepen worden — met het geloof aan God zullen wij ons ontberingen en opofferingen getroosten; niets weigeren met dat geloof in onze harten. Helpe ons de Heer!

O dat zal Hij: ons helpen en verlossen uit allen nood, de Heer, onze Heiland! Het geloof doet alles *hopen en verwachten*.

Hebt dan geloof aan God, mijne Christelijke Broeders! en verbeidt het heil van den Heere! Het wachten schaaft niet, want juist in dezen weg wordt eene gewenschte uitkomst voorbereid. God werkt in stilte, maar gaat vast aan op zijn doel. Erkent het in zoo menig treffelijk blijk, als de geschiedenis ons daarvan voor oogen legt. Nu als toen en immer zal het zijn: *eer het licht doorbreekt — duisternis*, ja weleens langdurige, stikdonkere *nacht!* maar *uit dien nacht ook weder licht*, helder glansrijk licht! Hebben en houden wij slechts het geloof aan God. Houden wij het tot het uiterste. Gedenken wij de proef welke *Job* en de omzwervende *Aartsvaders*, welke zoo vele *Martelaren* en de *Hervormers* der Kerk hebben doorgestaan, en wankelen wij niet. Er staat geschreven: *Zoo God vóór ons is, wie zal dan — immers duurzaam — tegen ons zijn?*

Wij hebben het vermaanwoord ten aanzien van om-

vang en heilrijke strekking overwogen; het was het woord van *JEZUS*. Welke aansporing en aanmoediging ligt voor ons nog hierin, dat hetzelfde als uit *zijn* mond nu tot ons komt?

Wel, beproeven wij, of het ook iets afdoe, dat Hij een zulke zij:

Die ons het *sprekend beeld* vertoont van *Gods vaderlijke genegenheid omtrent menschen*;

Die *zelf de vrijmoedigheid* ons is tot *kinderlijk toeverzigt*, hoe schuldig wij ons mogen gevoelen;

De kracht niet minder tot *heiliging van de vrucht des geloofs aan onze harten*,

En eindelijk, onze *Opvoeder en Leidsman door het geloof tot de zaligheid!*

JEZUS het *sprekend beeld van Gods Vaderlijke genegenheid omtrent menschen*; waarlijk, dit zet al aanstonds aan het woord, te dezer gelegenheid uit zijn mond verstaan, niet weinig klem en aandrang bij.

Of zal daaraan hinderlijk zijn onze vroegere opmerking, dat de Heer dit woord eerstelijk tot zijne *Apostelen*, en in een' gansch bijzonderen zin heeft gesproken? Maar het was daarom toch *datzelfde geloof*, hetwelk Hij anders *allen* zijn discipelen aanpreeft, als eenig veiligen weg om tot gemoedsrust en gereede pligtsvervulling te geraken. Hooren, hooren wij dan zijn woord en laten wij ons leiden, om met eerbiediging van 's Hoogsten raad te dragen en te dulden wat ons zal worden toegeschikt, in den loop dezes jaars. Die ons op God wijst is Hij, in wien de Vader zijne liefde tot ons geslacht zoo heerlijk heeft geopenbaard. Die, waar Hij ging en wat Hij sprak, den Vader in

Diens volle genegenheid tot menschen te aanschouwen gaf — afschijnsel zijner beminnelijke Majesteit; uitgedrukt beeld van zijn volmaakt wezen; zichtbare, welwillende, genaderijke Godheid in menschelijke gestalte! Hooren, hooren we diens woord, en leeren wij gelooven. Wij eeren dus den Zoon, terwijl wij den Vader huldigen. Wij eerbiedigen dien Vader, geloovende aan het woord zijns Zoons.

Maar ach! wij *zondaren*, wij vertrouwen, wij ons aan God hechten en op zijne beloftenissen hopen! Vreezen moeten wij voor Hem en sidderen, als den gestrengen wreker; zijn aangezicht ontvlugten en ons verbergen in het stof! Ja, dat moesten wij, kenden wij Hem niet door het Evangelie zijns Zoons. Doch nu, hoort dien Zoon u toeroepen: *Hebt geloof aan God!* en verheft uwe harten. Is *Hij zelf niet de vrijmoedigheid tot kinderlijk toeverzigt voor zondaren?* Heeft Hij hen niet met God verzoend, vrede makende door het bloed zijns kruises? Heeft Hij hun het gemoed niet geopend voor den troost der Goddelijke genade? Roept Hij hen niet tot zich als vermoeiden en belasten, opdat zij bij Hem rust zouden vinden voor hunne zielen? Merken wij dit op, en aarzelen wij niet om toe te treden tot den troon der barmhartigheid met een volkomen geloof. Aarzelen wij niet, om gebeden en smeekingen op elken eersten dag der week niet slechts, maar telken dage in de huiselijke heiligdommen Gode te offeren in nederig vertrouwen des harten. De Heer vermaant er ons toe, verblijden wij Hem door het nakomen zijner vermaning. Verblijden wij den geheelen Hemel door ons geloof, onze hoop en onze liefde! Zullen wij? ... Zullen de bij onze

Godsdienstoefeningen, ook in het eenzame, tegenwoordige Engelen ons alzoo waarlijk gebogen zien voor onzen Schepper en Vader? Zal met de daad, nevens ons geloof, onze ootmoed; nevens onzen ootmoed, ons geloof zich openbaren, en wij alzoo telkens in de regte gestalte voor de Hoogste Majesteit verschijnen? O! hoe wenschelijk ware dit: en hoe welgevallig zou het Hem zijn, naar wiens naam wij ons noemen, en die ons zoo nadrukkelijk in deze bladen met zijn vermaan en zijne opwekking voorkomt! Gaan wij in zijnen naam tot den Hemelschen Vader: wij zullen Hem vinden barmhartig en genadig, langmoedig en groot van goedertierenheid. Onze boetvaardigheid zal Hem welgevallig wezen, onze vrijmoedigheid zal Hem verheerlijken. En zoo zal Hij zich onzer gewisselijk ontfermen. Hij zal onze gebeden hooren. Hij ons geloof en vertrouwen boven verwachting beloonen! Drage ons geloof maar vruchten! Worde maar het gekoesterd vertrouwen geheiligd aan onze harten!

Zonder dat, voorzeker! zoude het misdadig zijn. Wanneer wij ons zoo geduriglijk, hetzij op eene plechtige wijze in onze bedehuizen, hetzij gelijk thans, bij stille overdenking afzonderen om tegen mogelijk bezwaar der tijden of bij werkelijken kommer en nedergebogenheid onzer harten, ons geloof en ons vertrouwen in God te sterken, mogen dan de vruchten van zulk eene aan den dag gelegde belangstelling achterblijven? Moeten zij niet gezien worden in verbeterde zeden, overvloediger godzaligheid, gansch geheiligden zin? Moet dan niet van alle ligt- en loszinnigheid, van snooden wellust en overdaad, van onverschilligheid en traagheid, van oneerlijkheid en hebzucht, van liefdeloosheid, twist-

gierigheid en onverzoenlijkheid afstand gedaan, alle booze hartstogt bestreden worden en een iegelijk trachten te zijn, wat hij als mensch in de maatschappij — als Evangeliebelijder in de Gemeente zijn moet — eene eere van God en den Zaligmaker? Hooren wij daarom ook vooral in het woord: *Hebt geloof aan God!* de stem onzes Heeren! Hij is onze *kracht tot heiligmaking*. Door Hem moeten we van de zonde verlost en tot godsvrucht en deugd bekwaam gemaakt worden. Door Hem moet het werk des geloofs worden dienstbaar gesteld aan onze geheele opvoeding en volmaking. Hebben we nu hiertoe lust, zoo laat zijnen Geest plaats vinden in ons hart. Hij wil met ons blijven, en op al onzen weg ons vergezellen. Hij wil door de omstandigheden werken op onzen ernst, op onzen ijver, op de teederheid van ons geweten. Verzondigen we die werkingen niet; maar doen wij er gedurende al de volgende dagen onzes levens winst mede voor de eeuwigheid!

Voor de *eeuwigheid*. O gewisselijk, die zal alles in het licht stellen. Het geloof zal dan zegepralen, de onschuld en het regt. Gods plannen met een' iegelijk zijner kinderen, gelijk met de volkeren des aardbodems, zullen dan worden ontdekt; en aanbidding zal het offer zijn hetwelk door het gezamenlijk schepsel op 's Hoogsten altaar dan onbesmet zal worden onderhouden. Willen wij ook daartoe worden voorbereid: zoo geven wij ons met al wat wij zijn en wat ons ontmoeten mag, ten aanzien van onze bijzondere lotgevallen, zoowel als met betrekking tot die des vaderlands en der gansche menschheid, voor het tegenwoordige en toekomstige, volstrektelijk en zonder eenig voorbehoud, ter beschik-

king van God en des Heeren JESUS CHRISTUS, die onze *Leidsman* en *Opvoeder* zijn wil door het geloof *tot de zaligheid*. Dat roept Hij ons toe en verzekert het ons ten plegtigste, terwijl Hij tot ons en tot allen spreekt: *Hebt geloof aan God en wendt u, bij uw vertrouwen op Hem, tot geene andere helpers en middelaars dan tot mij!* O, het gewigt en de dierbaarheid van dit woord, bij den aanvang des jaars vernomen, blijve ons immer bij. Door den Heer uitgelokt, sterke en schrage zich ons geloof en ons vertrouwen! En dan, als wij het zullen moeten erkennen, dat al de paden des Heeren goedertierenheid en waarheid zijn dengenen die zijn verbond en zijne getuigenissen bewaren; dat al de wegen, die Hij met ons, met de onzen, met de geheele wereld hield, leidden tot een groot heerlijk einde, dan worde het ons geschonken te roemen in God, die ons hier onder alles de uitkomst van zijnen raad verwachten deed met lijdzaamheid; te roemen eene wijsheid en goedheid, welke ons vormden in dezen kinderstaat door geloof voor de hoogere ordeningen en het eeuwig bezit van het Hemelsch Vaderland!

T O L.

NIEUWJAARSBRIF

AAN EENE CHRISTELIJKE VRIENDIN, DIE HET GEMIS
VAN DE OPENBARE GODSDIENST EN VOORAL VAN
HET HEILIGE AVONDMAAL, ONDER HAAR
VEELJARIG LIJDEN, DIEP GEVOELT EN
BETREUFT.

Hooggeachte Vriendin!

Zoo is dan de eerste dag des jaars weder dáár en treden wij zamen eenen nieuwen tijdkring in. Ik verheug mij, dat ook gij met de uwen dien beleven moogt, en voel mij opgewekt om u daarmede van harte geluk te wenschen. Heil ons op dezen dag! Het oude jaar ging voorbij, maar God is voor ons heden dezelfde, die Hij gisteren en al de dagen onzes levens voor ons was; wat er ook wissele, bij Hem is geene verandering, noch schaduw van omkeering. Zijne goedertierenheden hebben geen einde, zijne zegeningen zijn iederen morgen, en ook in dezen morgen, wederom nieuw en groot. *Love den Heer onze ziel, en vergeten wij geene zijner weldaden!*

„Het is een regt heerlijke dag, die Nieuwjaarsdag!” — schreef de gevoelvolle en eenvoudig-naïve CLAUDIUS, wiens schriften ik weet dat ook bij u op zeer hoogen prijs staan, — „het is een regt heerlijke dag, die Nieuwjaarsdag! Ik zet mij gewoonlijk iederen eersten morgen des jaars op een' steen aan den weg neder, en zit daar dan met mijn' stok in het

zand te scharrelen, en aan dit en dat en dat te denken: hoe ik in het afgeloopen jaar zon en maan zoo dikwijls heb zien op- en ondergaan, dat ik zoo vele bloemen en regenbogen aanschouwd, zoo menigmaal de vrije lucht ingeademd en uit de heldere beek gedronken heb. En dan mag ik de oogen niet opslaan, maar neem met beide handen mijne muts af en kijk er in....”

Deze gevoelvolle woorden, waarmede de vrome *Wandsbecker Bode* op eene eenvoudige en ongekuunstelde wijze zijne ootmoedige dankbaarheid aan God uitsprak voor de velerlei weldaden, die hij gedurende een geheel jaar genoten had, en waarbij tevens zijne gansche houding een diep besef van 's Heeren groote goedertierenheid en van zijne dure verpligting aan Hem, zoo levendig en aanschouwelijk uitdrukte, — die gevoelvolle woorden, waarde Vriendin! mogen wij hem wel nazeggen; want de zegeningen des Heeren waren ook over ons in het vervlogen jaar veel en groot. Zie, driehonderd-vijf-en-zestig dagen zijn er weder voorbijgegaan, waarop ook voor ons Gods zon aan den hemel op- en onderging, onze adem en ons leven met elken pols-slag onderhouden, en iederen morgen — iederen morgen uit de volheid zijner algenoegzaamheid nieuwe gunstbewijzen ons geschonken werden! Hoe zou ik ze kunnen tellen, de weldaden, die wij naar dit aard-sche, en vooral voor het hooger leven van onzen geest ontvangen hebben, de zegeningen, — waarmede God ons in CHRISTUS gezegend heeft, — den rijkdom zijner genade, barmhartigheid en langmoedigheid, in één woord, de groote liefde, welke de Vader ons bewezen heeft...! O, mijne Vriendin! het wordt mij hierbij zoo eng om het hart, en ik gevoel mij, dat alles indenkende, zoo

diep beschaamd en zoo klein. Wat blijft er over, dan de ootmoedige betuiging van vader JAKOB: *ik ben geringer, o God! dan al deze weldaden en al deze trouw, die Gij mij bewezen hebt!* en de verlegene vraag: *Wat zal ik den Heer er voor vergelden?*

Verschillend mogen onze lotgevallen geweest zijn, en gij in het afgeloopen jaar, onder uw aanhoudend lijden, veel ontbeerd hebben van hetgeen anderen genoten, in *die* zegeningen hebt gij toch ook gedeeld. Deze ondervinding van Gods vaderlijke zorg en goedertierenheid verlevendige zich heden voor uw geest, bij het herdenken van zooveel deelneming en ondersteuning, van zooveel verzachting en verkwikking, van zooveel liefs en aangenaams, als gij ter verligting van uw lot van God en menschen genoten hebt. O, het is zoo goed en heilzaam, onder onze beproevingen ook de gunstbewijzen op te merken, die ons ten deel vallen, en de heldere sterren, hier en daar en ginds aan den bewolkten hemel doorschijnende, als zoovele lichtpunten op den donkeren levensweg niet voorbij te zien! Dat verzoent ons met ons lot, stort moed en kracht in het hart uit, wekt tevredenheid en dankbaarheid, en vervult ons met vertrouwen op de verdere zorg onzes Hemelschen Vaders, vooral bij de intrede van een nieuw jaar onzes levens. — Wij gevoelen ons heden tot opgeruimdheid en vreugde gestemd en rigten Gode ter eer een gedenkteeken zijner trouwe leiding op, dat wij met ontblooten hoofde en met opheffing onzer handen zegenen, met tranen der dankbaarheid en der blijdschap besproeijen en waarop wij ten opschrift stellen: EBEN HAËZER! zeggende: *tot hiertoe heeft de Heer geholpen!*

Op den eersten dag des jaars zijn wij gewoon elkander bij het ontmoeten den zegen des Hemels, met een' kus of handdruk, hartelijk toe te wenschen. Ook mijne huisgenooten kwamen mij dezen morgen daarmede voor, en ik beantwoordde hunne heilwenschen wederkeerig met eene zegenbede, die uit het diepste van mijn hart ten hemel opsteeg. Wie zou ook in zulk een' morgen voor de zijnen niet biddende het goede van God begeeren, maar dan ook niet gaarne aan zijne afwezige vrienden denken en hun dit schriftelijk betuigen? Dat deed mij besluiten, een uurtje van dezen dag af te zonderen, geachte Vriendin! om mij in den geest ook met u te onderhouden, en u door dit schrijven een bewijs te geven van mijn aandenken aan u, en van mijne deelneming in uw voortdurend lijden.

Maar wat zal ik u toewenschen? Dat God het lijden van u neme en uwe gezondheid en krachten herstelle? Hoe zou ik mij met uwe lieve nabestaanden en vrienden daarover verheugen! Ofschoon uw ziekelijke toestand verouderd is, uw verzwakt gestel niet veel hoop op herstelling geeft, en wij geene wonderen van den hemel verwachten kunnen, mogen en willen wij dat echter voor u van God blijven bidden, en ook gij, Lieve! laat die hoop niet geheel varen, maar houd moed en stel uw vertrouwen op den Heer. Voor het minst wensch ik u toe, dat gij in uw lijden die verzachting en verademing moogt ondervinden, waardoor het u verligt, en die ondersteuning en hulp, waardoor het u dragelijk gemaakt worde. Maar voor het meest en bovenal, dat gij door de beproeving uwes geloofs (o, beschouw uw lot veel in dit zachte licht!) tot gelaten-

heid en geduld, tot een onderworpen en tevreden bestaan en tot eenswillendheid met God gestemd, en geoefend moogt worden in het kinderlijk geloof, dat de Alleenwijze en Algoede als een vader u leidt. Treed in dat geloof gemoedigd en gesterkt dit nieuwe levensjaar in. Het zij u goed nabij God te zijn. Zijn vrede dale in uw gemoed en zijne gemeenschap zij u zalig! — Ja:

Welzalig hij, die op Hem bouwt,
Geheel zijn lot aan God vertrouwt
En dag aan dag op Hem blijft wachten;
Die dus, gesterkt in zijnen God,
Ook kinderlijk Zijn rein gebod
In zijne roeping blijft betrachten!

Wanneer 't geloofsoog op Hem ziet,
Dan kwelt de donkere toekomst niet,
Dan is geen nacht voor ons te duister;
Dan juichen we op oneffen paën
En zien, bij de uitkomst van Gods daën,
Zijn' liefde en wijsheid in haar luister.

Had ik met dit schrijven aan u alleen ten doel, bij de intrede des jaars u geluk te wenschen, dan zou ik hier mijn' brief kunnen eindigen. Maar ik wilde van deze aanleiding gebruik maken, om terug te komen op ons laatst gehouden gesprek, en zal daarom aan mijne pen een' vrijeren loop laten, dan anders een brief gedooft. Te weten, toen ik in het najaar eenige dagen in uw ouderlijk huis vriendschappelijk doorbragt en u telkens bezocht, klaagdet gij mij over het voortdurend gemis van de openbare Godsdienst, en uittet gij vooral uw

verlangen naar het heilig Avondmaal, waarvan gij nu reeds zoovele jaren verstoken geweest zijt; ja de vraag rees bij u op; of het genot er van u niet zou kunnen verleend worden, en gij wenschet mijn gevoelen hierover te hooren.

Die vraag verraste mij. Ik gaf er u wel eenig antwoord op en beval u deze begeerte ter nadere overweging aan, maar beloofde u tevens, dat ook ik er over nadenken en u later mijne gedachten hieromtrent zou mededeelen. Voor uw vurig verlangen heb ik dit wel wat lang uitgesteld, maar met den aanvang van het nieuwe jaar wil ik dan ook die oude schuld afdoen en u mijn gevoelen over de zaak verklaren.

Wat het gemis van de openbare Godsdienst betreft, dat gij er zeer naar verlangt en het u elken Dag des Heeren, wanneer uwe huisgenooten ter kerk gaan, moeite doet, niet mede in dat genot te kunnen deelen, is in uwe godsdienstige stemming allezins natuurlijk. En wordt het genot der dingen dikwijls bij het gemis er van eerst regt gewaardeerd, zoo moet ook wel de waardij der gemeenschappelijke Godsvereering in uwe schatting hooger rijzen, naarmate gij er langer van verstoken geweest zijt. Zij is dan ook voor het hart, dat naar God uitgaat, een wezenlijk en groot genot. Reeds van overoude tijden was onder *Israël* het Huis des Heeren, als de plaats der aanbidding, het geliefkoosd verblijf en vereenigingspunt der godvruchtigen. Nu eens klaagden zij, van het genot der openbare Godsvereering verstoken: *mijne ziel dorst naar God, naar den levenden God! Wanneer zal ik ingaan en voor zijn aangezicht verschijnen? Ik gedenk er aan en stort mijne ziel uit in mij, omdat ik plagt henen te gaan*

met de schare en met haar te treden naar Gods Huis, met eene stem van vreugdegezag en lof, onder de feesthoudende Gemeente. Dan eens betuigden zij: *Hoe liefelijk zijn mij uwe woningen, o Heer! mijne ziel is begeerig en bezwijkt van verlangen naar dezelve. Welgelukzalig zijn ze, die in uw Huis wonen en er U gestadiglijk prijzen! Één dag in uwe voorhoven is beter dan duizend elders. Ik koos liever aan den dorpel van het Huis mijns Gods te wezen, dan lang te wonen in de tenten der goddeloosheid. Één ding heb ik van den Heer begeerd, dat zal ik zoeken, dat ik al de dagen mijns levens mogt wonen in het Huis des Heeren, om de liefelikheden des Heeren te aanschouwen en te onderzoeken in zijnen Tempel.* Dan weder wekten zij elkander er toe op, zeggende: *Dit is de dag, dien de Heer gemaakt heeft; laat ons op denzelfden verblijd zijn en naar het Huis des Heeren gaan!*

Die levendige betuigingen van hooge ingenomenheid met eene gemeenschappelijke Godsvereering gingen ook u, lieve Vriendin! onder het lezen uit het hart en waren meer geschikt om uw verlangen aan te vuren, dan het te bevredigen. Hoezeer dit van uwen vromen zin getuigt, dat ge, ten gevolge van het gemis der openbare Godsdienst, als een heilig heimwee gevoelt, kan ik echter niet veel meer doen, dan u tot een stil berusten in uw lot opwekken, daar gij buiten staat zijt er aan deel te nemen. Doch hoe gelukkig is het, dat het genot en de zegen van het Evangelie niet uitsluitend aan de Godsdienstige zamenkomsten der Gemeente verbonden zijn, maar de Heer, naar zijne belofte, in het midden is, waar twee of drie in zijnen naam vergaderd zijn, ja zelfs de eenzame verheffing

van ons hart tot God de ziekenkamer tot een heiligdom verhoogt en tot eene plaats der aanbidding maakt! Hoe gelukkig, dat een schat van stichtelijke lectuur, waarin onze eeuw zoo rijk is, en vooral dat uw dierbare Bijbel u ter dienste staat, waarin God zelf tot u spreekt, waarin gij de woorden des eeuwigen levens vindt, en hoort wat de Geest tot de Gemeente zegt. Verblijd u in dit bezit en genot, en wilt ge daarbij een goeden raad (zoo gij niet reeds die gezette gewoonte hebt) sla dan elken morgen van den Dag des Heeren, ter ure waarop de Gemeente vergaderd is, onder opzien tot Gods verlichtenden en heiligenden Geest, uwen Bijbel open, om een kapittel uit de heilige Evangelien en de Brieven der Apostelen te lezen; zing of lees daarna een Gezag en Psalm, op den dag of op het gelezene toepasselijk, en vereenig u alzoo in den geest met de Gemeente, terwijl deze ook aan u en andere zieken in hare gebeden gedenkt en het goede voor u van den Heer begeert. Alzoo zult gij eenzaam, maar met God gemeenzaam, zijne nabijheid ondervinden, zijnen zegen genieten, en zal het u wel eens gaan als JAKOB, toen hij zeide: *Gewisselijk! de Heer is aan deze plaats; zij is een Huis Gods en eene poorte des hemels!*

Moeijelijker zal het mij vallen, bij uw vurig verlangen naar de viering van het heilig Avondmaal des Heeren, de vraag bevredigend te beantwoorden, die gij mij deedt, of het u niet, in uwe woning, door een' leeraar zou mogen toegediend en daardoor aan de behoefte van uw hart voldaan worden? Het is toch niet te ontveinzen, dat dit wel veel aantrekkelijks, maar ook veel bedenkelijks heeft.

Het was een schoon en lief gebruik in de Christengemeente der vroegste dagen, waarvan een der oudste Kerkvaders reeds in de tweede eeuw gewaagde, dat zij van het brood en den wijn, waarmede op den Dag des Heeren het heilig Avondmaal gevierd werd, een gedeelte afzonderde en door Diakenen naar de zieken brengen liet, om ook dezen in hare gemeenschap te doen deelen en daardoor hunne harten in den Heer te versterken. Och of men bij dit onschuldig en vroom gebruik gebleven ware en wij het dus ook nog gerustelijk konden volgen! Maar het is u bekend, tot welke grove misbruiken die toediening van de teekenen des heiligen Avondmaals aan de zieken der Gemeente in volgende eeuwen geleid heeft, en hoe nog, in de Roomsche Kerk, de bediening der zoogenaamde Heilige Sacramenten aan stervenden, menigeen' als een bloot verrigt werk, of als hij ze slechts ontvangen heeft, helaas! ter valsche geruststelling bij het ingaan in de eeuwigheid strekt. Sedert de Kerkhervorming is daarom dit gebruik in de Protestantsche Gemeenten afgeschaft, ja zelfs in de Anglikaansche Kerk, waar men het, bij de eerste uitgave harer Liturgie, had teruggebracht tot de goede en liefelijke gewoonte der vroegste Christen-kerk om van het brood en den wijn des Avondmaals aan zieken mede te deelen, is men weldra daarvan teruggekomen en heeft men deze verordening, uit vrees van in vroeger misbruik te zullen vervallen, uit de latere Liturgie weggelaten: ofschoon het in die Kerk niet geheel in onbruik schijnt geraakt te zijn.

Ik zou er kunnen bijvoegen, dat van eene bijzondere Avondmaalsviering geen voorbeeld in *de Hand-*

lingen der Apostelen, noch eenige wenk in hunne *Brieven* voorkomt. Er wordt alleen gezegd, dat men in de eerste dagen des Christendoms te *Jeruzalem*, toen men nog geene gemeenschappelijke vergaderplaats had, *van huis tot huis brood brak*, wat wel van het Avondmaalvieren verstaan zal moeten worden, echter zoo, dat daarbij tevens aan het houden van gemeenschappelijke liefdemalen gedacht worde. Maar van de Christengemeente te *Troas* lezen wij later, dat de discipelen des Heeren op den eersten dag der week *bijeen kwamen om brood te breken*; gelijk mede de *Corinthische* Christenen tot dat einde *in de Gemeente zamenkwamen*: en ook het Avondmaalvieren duidt, naar den aard der Instelling en het doel des Heeren met die verordening, altijd iets gemeenschappelijks aan.

Maar hierop zult gij mij antwoorden, dat daaraan zou voldaan worden, als uwe huisgenooten zich met u in dat Avondmaalhouden vereenigden. Ik stem u dit toe. Er zijn zelfs wel kleine Protestantsche Gemeenten in ons vaderland en elders, waar het getal der Communicanten niet veel grooter zijn zou, ofschoon het ook daar nog altijd eene *Gemeentelijke* Kerkplegtigheid blijft. Mij is ook geen Kerkelijk verbod van eene huisselijke Avondmaalsviering bekend, dat ons er van behoort te weêrhouden. Ja, ik wil u zelfs wel bekennen, dat het mij voor mijn gevoel veel zou kosten, in een zeer bijzonder geval en bij eene stemming als de uwe, het verzoek om de toediening van het heilig Avondmaal aan huis, als aan eene kleine Gemeente, te weigeren.

Maar met dat al zou ik het nog al bedenkelijk achten, om der gevolgen wil, hiervan het voorbeeld te

geven. Hoe ligt zou de toediening des heiligen Avondmaals door vele zieken uit minder reine en edele beginselen, ja zelfs met bijgeloovige en onwaardige oogmerken begeerd worden, en met welk regt zou men het dan aan den een' vergunnen en aan den ander' weigeren? Gij kent de algemeene en groote gezetheid der Roomschegezinden op de bediening van de Heilige Sacramenten der Kerk aan stervenden, bijna in alle openbare aankondigingen van het overlijden hunner nabestaanden vermeld. Spoedig zou dit gebruik, indien het ook onder ons hier en daar werd ingevoerd, bijval vinden, weldra het Avondmaal algemeen door de zieken of hunne betrekkingen verlangd worden, en alzoo de Hervormde Kerk allengs weder vervallen tot bijgeloovigheden, die wij te regt afkeuren. Om dit gevaar te verhoeden, ten minste zelve geene aanleiding er toe te geven, zult gij, vertrouwd ik, uw anders op zich zelf edel en heilig verlangen hieraan wel willen opofferen.

Maar is het in het wezen der zaak wel eene opoffering te noemen? Houd het mij ten goede, hooggeachte Vriendin! als ik vermoede, dat gij, ofschoon aan geene lichamelijke vereeniging met den Heer aan het heilig Avondmaal geloovende, te veel hecht aan het uiterlijke of de Kerkelijke toediening en het gebruik der teekenen van brood en wijn, door welke beelddrakkige verrigting wij aan de tafel des Heeren onze gemeenschap met CHRISTUS uitdrukken. Ja, voor elk, die den naam des Heeren beleden heeft, is het eene heilige verplichting aan het Avondmaal deel te nemen, naar zijn bevel: *doet dat tot mijne gedachtenis*, en door die openbare deelneming telkens op nieuw in

de Gemeente te verklaren, dat men CHRISTUS voor zijnen Verlosser en Heer erkent en zich aan Hem wil blijven verbinden en toewijden. Maar indien wij door krankheid of ouderdom verhinderd worden ons daarin met de Gemeente te vereenigen, hecht ik minder aan het gebruik der Avondmaalsteekenen, die toch slechts het beeld der zaak, niet de zaak zelve zijn. In het genot dier teekenen bestaat immers het wezen der gemeenschap met den Heer geenszins. Wij kunnen haar ook zonder deze uiterlijke verrigting oefenen door verheffing van ons hart tot Hem in den hemel, door vereeniging des geestes en verborgen omgang met den Heer. Ik stem u wel toe, dat eene plegtige Avondmaalsviering hierop weldadig kan werken, zij ter bevordering er van door CHRISTUS verordend werd en ons daarom lief en waard zijn moet. Maar gij zult mij toch ook toegeven, dat die levendige indruk der plegtigheid voorbijgaande is en onze gemeenschapsoefening met den Heer, indien wij geen deel aan zijne heilige tafel in de Gemeente nemen *kunnen*, geenszins er van afhangt. Ja, welligt hebt gij zelve wel eens het Avondmaal gevierd in eene doodsche gesteldheid des gemoeds, zonder opgewektheid van uw geestelijk leven, en was u, wanneer het bij de nabetrachting ontwaakte, de nasmaak er van in de eenzaamheid aangenamer en verkwikkender voor uw hart, dan het genot des Avondmaals zelf geweest was. Gelijk het met alle Godsdienstige oefeningen gaat, zoo is het ook met deze. Niet het uitwendige der verrigting, maar de stemming van ons gemoed daarbij geeft wezen en waarde aan ons Avondmaalvieren, en maakt ons vatbaar voor gemeenschap met den Heer en elkander.

Intusschen, heb ik door het aangevoerde u wel redelijk overtuigd, maar de behoefte van uw hart niet bevredigd, en verheft zich nog het gevoel van heimwee en de stem des heiligen verlangens naar het Avondmaal des Heeren in uw binnenste; laat mij u dan nog een raad mogen geven, uit mijne herderlijke ondervinding ontleend. Eene bejaarde achtenswaardige vrouw in mijne Gemeente gaf mij eens op haar krankbed hare begeerte te kennen om het heilig Avondmaal te genieten, waarvan zij door ouderdom en zwakheid reeds jaren lang verstoken geweest was. Ik sprak hierover met haar in denzelfden geest, waarin ik u thans schrijf, en toen zij uit volle overtuiging mij toestemde 't geen ik gezegd had, maar het verlangen van haar hart bleef spreken, eindigde ik met haar aan te raden, dat zij zich op den volgenden Dag des Heeren, waarop ik in eene onzer kerken, nabij hare woning, het heilig Avondmaal bedienen zou, zich onder ons in den geest vertegenwoordigen, ja zelfs, indien zij daaraan behoefte gevoelen mogt, door het gebruiken van eene bete broods en eene teug wijns onder dankzegging en gebed, zich met de Gemeente vereenigen zou; terwijl ik beloofde oók aan haar te zullen gedenken. Zij deed dit en betuigde mij 's anderen daags, dat zij zich met ons in geloof en liefde vereenigd, en in onze onderlinge gemeenschapsoefening met den Heer voor haar hart vrede genoten en zaligheid gesmaakt had. — Twee dagen daarna ontsliep zij, in volle verzekerdheid des geloofs en in blijde hoop henengaande naar haren Heer. Dit maakte mij den haar gegeven raad dubbel opmerkelijk en nu nog gedenkwaardig.

Ziedaar, geachte Vriendin! (want het wordt hoog tijd, dat ik dezen reeds te uitgebreiden brief eindige) wat ik u, naar uwe behoefte, bij den aanvang des jaars tot uw bestuur wilde mededeelen. Neem het geschrevene voor lief, denk er rijpelijk over na en spreek er eens over met dezen of genen uwer Leeraars, die u van tijd tot tijd komen bezoeken. Ik geef mijn gevoelen gaarne voor een beter.

Voorts, tredt het aangevangen jaar gemoedigd in den Heer en vertrouwend op zijne verdere leiding en nabijheid in. Zoo lang uw aardse leven in zwakheid voortduurt, worde uwe gemeenschap met CHRISTUS door het geloof meer en meer geoefend; naarmate de uitwendige mensch afneemt, worde de inwendige van dag tot dag vernieuwd, uwe hoop versterkt en uw verlangen aangevuurd naar dien blijden en zaligen stond, waarop uw geloof in aanschouwen, uwe hoop in genot veranderd zal worden, en gij geene teekenen des Avondmaals meer zult behoeven om u den Heer te vertegenwoordigen, maar Hem zult zien van aangezicht tot aangezicht!

Met die bede voor u en allen, die in soortgelijken toestand verkeeren, eindig ik dit schrijven als

Amsterdam, Uw heilwenshende Vriend
1 Januarij 1852.

WILDSCHUT.

DE WONDEREN BIJ HET GRAF VAN DEN ABT *DE PARIS*,
VERGELEKEN MET DE EVANGELISCHE WONDEREN.

De geschiedschrijver HUME heeft de wonderen, die de Evangelische Geschiedenis verhaalt, in vergelijking gebragt met de wonderen aan het graf van den Abt DE PARIS. Tot wat einde? Om aan te wijzen, dat de eerste ver achterstaan aan de tweede, en alzoo, indien gene, naar het aanzien, verwerpelijk zijn, deze niet minder dat verdienen. Ik onderneem dezelfde vergelijking, maar tot het overgestelde doel: om te betoogen, dat de Evangelische, in onderscheiding van de andere, zich aanprijzen door groote *waarschijnlijkheid*. Waarschijnlijkheid zeg ik. Waarschijnlijkheid en waarheid zijn nog veel onderscheiden. De eerste kan zijn buiten de andere; en tot de waarschijnlijkheid mij hier bepalende, heb ik niet over de waarheid van de Evangelische wonderen te beslissen, noch over de echtheid van die andere.

Gij kent de wonderen, welke de Evangelische Geschiedenis in hare eenvoudigheid heeft te boek gesteld. Dat is het eene punt der vergelijking. Het andere punt zijn de wonderen aan het graf van den Abt DE PARIS. Van deze, zamen met de geschiedenis, waarin zij voorkomen, voegt het, dat ik vooraf een beknopt berigt geef.

Zij komen voor in den loop van een geloofstwist, welke de Roomsch-Katholieke Kerk eerst in *België*,

later en meest in *Frankrijk*, jaren lang, allerergerlijkt verdeeld heeft; een twist, uitgestrekt over meer dan eene eeuw, van het begin der XVIIde tot diep in de XVIIIde eeuw. Het geschil was uitgegaan van JANSEN, Bisschop van *Iperen*, en van het boek, door hem in het licht gegeven, waarin hij de Augustijnsche genadeleer handhaafde tegenover het Pelagiaansch geloofsartikel, dat in de Roomsche Kerk, gedeeltelijk althans, was ingedrongen. Op aandrijven der Jezuïeten werd de *Augustijn* van JANSEN ten jare 1653 door Paus URBANUS veroordeeld. Tegenover de veroordeeling stond vroeger en later op eene groote en waardige schaar Roomsch-Katholieken, in weerwil van opstand echte zonen der Pauselijke Kerk, van CALVIJN wijd, tot vijandigen zin toe, verwijderden; het aanzienlijk geslacht van de ARNAULDS, de Abdisse ANGELIQUE met haar klooster in den omtrek van *Parijs*, het *Port Royal*, dat is, eene vereeniging van deftige mannen, die, hoewel zonder kloostergelofte, aan streng afgezonderd godsdienstig leven zich gewijd hadden, tevens aan geleerde en fraaije kennis, NICOLE, DE SACY, PASCAL en anderen. Het hoog gesteunde Parlement stond mede aan deze zijde; en nog voegt zich in den loop van tijd, bij aanleiding van een appèl van 's Pausen gezag op het algemeen Concilie, tot de Jansenistische partij een nieuwe aanhang van zich noemende appellanten. Telkens werd de strijd aangezet van Jezuïeten zijde, door gestrenge eischen van ondertekening der veroordeelende Pauselijke bul, en door moedige weigering der andere partij; welke weigering dan aangescherpt werd door het pikante schrift van PASCAL en door fijne onderscheidingen en uitzonderingen, als dat, mogt al den Paus toekomen, regt te spreken

over de negen stellingen van JANSSENS boek, daarom hem nog niet toekwam, over het feit te beslissen: of die naar goeden, dan naar kwaden zin waren uit te leggen. Er is in den strijd nu gematigdheid en vrede; maar ook meermalen barsten er vervolgingen uit, bij welke het klooster van ANGELIQUE wordt omgekeerd, uitgerooid, de vereeniging van *Port Royal* uiteengedreven, ARNAULD en QUESNEL genoodzaakt zijn ten lande uit te wijken. Het wordt onstuimig, vooral in de laatste dagen van LODEWIJK XIV, die tegen de Jansenisten hoog is opgezet, zoo door aansporing van zijn' biechtvader LE TELLIER, als door eigen vermoeden, dat de Jansenisten, voor een deel met de Hugenooten één in gevoelen, ook één in partij waren. En nu verschijnt tegen het onschuldig, stichtelijk, algemeen en door den Paus zelven geprezen schrift van vader QUESNEL de onwaardige bul *Unigenitus*. Men heeft die den Paus van 's Konings zijde afgedwongen; maar nu eischte Zijne Heiligheid, zamen met den Koning, gehoorzaamheid. De vraag wordt opgedrongen en aangedrongen, of niet de Kerk verplicht ware, haar laatste heilwoord te weigeren aan den stervende, wien het bewijs ontbrak van dusver bij den erkenden Priester zich ter biecht gesteld te hebben. LODEWIJK gestorven zijnde, houden de scherpe maatregelen eene wijl op; doch eerlang komen die op nieuw in volle kracht, als aan DE FLEURY, begunstiger der Jesuïeten, onder LODEWIJK XV het hoog bewind is opgedragen.

En nu sterkt en wapent zich de onderdrukte partij met een nieuw, haren geest niet vreemd, wapen; zij meent van boven, waar het regt onkreukbaar geldt, het regt haar toegewezen; 't is het wapen van wonde-

ren, welke God, de Almagtige, werkte. Met hoeveel regt zij daarmede zich sterkt, naar waarschijnlijk voorkomen, en wel in vergelijking met de Evangelische wonderen, dit is de vraag, maar nog eene wijl uit te stellen, om vooraf over den aard en inhoud derzelve, uit voorhanden berigten, iets mede te deelen.

De Abt DE PARIS, een man van zijne hoogst gedreven godsdienstigheid geroemd, een Heilige, en als ijverig Jansenist bij zijne partij hoog geëerd en innigst aangehangen, was onlangs gestorven. Zijn lijk werd in den omtrek van *Parijs* eerbiedig ten grave gedragen en besteld. Die innig aangehangene en zijn heilig graf, hoe zouden zij vergeten zijn! Men stroomt er in scharen heen, als in bedevaart. Men knielt er, men bidt er, men wijdt er zich aan het Jansenistisch geloof met vernieuwde gelofte. Er zijn onder de schare bezochten met menigerlei kwalen: van het gebed des heiligen, op wiens graf zij negen dagen lang nedergekniel liggen, bidden, verwachten zij hunne genezing. Zij bidden en verwachten niet vergeefs. Deze en die keert hersteld en genezen terug: de oogkwaal, de jigtkwaal, de lamheid van voet en hand is geweken. De breede verhaler en vurig ijverige getuige MONTGERON onderscheidt acht meest overtuigende voorbeelden. Een van die wil ik afschrijven. Eischt niet de trouw mijner vergelijking, dat ik een der meest geldende uitkies? maar ook wint daarbij de waarde der Evangelische wonderen, als het minst onwaarschijnlijke in waarschijnlijkheid nog ver overtreffend.

DOR ALPHONSE DE PALACIOS, een hoog aanzienlijk Spanjaard, had reeds in het begin des jaars 1725 het gebruik van zijn linkeroog verloren, in 1731 bevond

hij aan het regter eene zeer sterke ontsteking, nevens alle de toevallen, die het vroeger verlies waren voortgegaan: alle geneesmiddelen waren aangebragt, alle vergeefs! Den 25sten Junij laat hij zich voeren naar het heilige graf. Maar, maar! al den eersten dag van het negendaagsch grafbezoek is de kwaal verergerd. Een-voornaam Oculist, tot wien hij zich nu wendt, zal, hoewel het ongemak voor onherstelbaar verklarende, toch iets beproeven, maar dat, mogt het baten, eerst na lang tijdsverloop baten zou. De lijder keert naar den Parisier terug; in den avond van denzelfden 30sten Junij bindt hij aan het oog een stuk linnen van het gedragen hemd des Heiligen, en vindt verligting der kwaal; reeds in den nacht van den 31sten ontwaart hij zijne genezing. De smart is geweken, hij kan goed zien. Nog echter is de genezing niet volkomen, er is donkerheid overig: nogmaals keert hij zich naar het graf des Heiligen, stort er een kort gebed uit, en nu is zijn oog volkomen gezond. De Oculist onderzoekt, en verklaart de genezing voor volkomen, en voor een wonderwerk!

En nu mijne vergelijking tusschen de wonderen van den Abt en de Evangelische. De vergelijking mag kort wezen; want een zeer beknopte acht ik voor den verren voorrang, die aan de laatste boven de eerste toekomt, genoegzaam te wezen. Mijne vergelijking betreft de waarschijnlijkheid der Evangelische en Parisier wonderen, niet de historische zekerheid derzelve. Deze echter mag ik van ter zijde aanraken, vermits de waarschijnlijkheid mede wint of verliest, naardat het historisch bewijs of veel te kort komt, of overvloedig is.

Aan de wonderen van den Abt ontbreekt niet alle waarde. Zij bestaat in genezing, eene weldaad, die immers de Vader der barmhartigheid gereed is aan den ellendigste te bewijzen, op diens ootmoedig, dringend en vertrouwelijk gebed. Maar, vergeleken met de wonderen, welke gij op de rolle der Evangelie-geschiedenis ziet opengelegd, op wat verren afstand staan zij van daar! Menige genezingen mislukten, andere welgelukken eerst laat en allengs, nog andere zien de uitgedreven kwaal eerlang terug keeren. Zij zijn, gelukt of mislukt, doorgaans gehecht aan kinderlijk bijgeloof, nevens en boven het gebed, aan de betasting of de inzwelging van de heilige aarde van het graf, de aanlegging van een stukje linnen uit het hemd, van den gestorven Heilige, in gelijkheid aan dat beroemde wonder in het klooster van ANGELIQUE, bij hetwelk de herstelling van het onherstelbaar verloren oog gewrocht werd door een stukje hout van het kruis des Heeren. Ik ontken het niet: in enkele Evangelische wonderen stoot ge op iets dergelijks; doch daar is het enkele uitzondering op het algemeene heldere en blinkende. Wat in den omtrek is van de wondere genezingen des Abts, voorgaat, volgt, vergezelt en zelf voor wonder gelden moet, strekt gewis niet tot sieraad en tot kenmerk van goddelijken oorsprong. Het is heftige beweging, trekking en draaijing van de ledematen des ligchaams; het is verlangen en eisch van toe te brengen hulp, gelegen in heftige slagen, brandingen, kwetsingen; het is uitstorting van orakelrede, aan welke onder het waardige het ergerlijke niet ontbreekt. Beschouwt nu ter andere zijde de wonderen, welke de hand van JEZUS wrocht. Zie de genezing

van den melaatsche: JESUS spreekt: „Ik wil, word gereinigd,” en hij is rein; een anderen melaatsche, den eenen uit de tien: dra op weg, ziet en gevoelt hij zich genezen: hij keert naar zijn' Weldoener, dankt Hem en looft God; die weduwe van *Nain*: „vrouwe!” zegt de Heer, „ween niet!” en een oogenblik daarna stelt Hij den herleefden zoon in de armen zijner moeder. — Zal ik daarenboven wijzen op de waarde van den persoon, door wiens hand of tot wiens bezegeling God geacht worde een werk boven de gewone natuurwet gewrocht te hebben. Ter eene zijde staan, ja, waardige mannen, als ARNAULD, NICOLE, PASCAL, QUESNEL; doch ter andere zijde, tegenover hen, wie is Hij? De Wijze boven allen, de Onzondige, de Éénige, JESUS CHRISTUS!

Ik ga tot een tweede vergelijkingspunt, de proef van echtheid en zekerheid. Volgens het onpartijdig oordeel van LESZ ontbreekt aan de wonderen van den Abt alle beslissende regter-uitspraak. „Maar,” antwoordt HUME, „mocht dat ook zoo zijn, zeker ontbreekt zulke uitspraak evenzeer aan de Evangelische wonderen.” Ik ontken het. Want ligt zij niet helder in de geschiedenis van den blindgeborene, naar welke de Farizeërs voor hunne regtbank stellen eerst den genezene, daarna diens ouders, en besluiten met het vonnis: *God hoort den zondaar niet!* waarin kennelijk de verklaring is uitgedrukt, dat alles aan het wonder waarheid is, doch waar tegenover staat dat bedenkelijke, dat God het zou gewrocht hebben door een' man, die durft afwijken van de Farizeesche Sabbatswet. Is het ook wel te onderstellen, dat de Joodsche Raad verlegen zijn zou met de tegenspraak van JESUS' opstanding, en

de discipelen zou verzocht hebben, om voortaan van die zaak maar te zwijgen, zonder tegenvallend onderzoek van het feit? Die voor de wonderen van den Abt als getuigen optreden, behooren allen tot de Roomsche Kerk; en men is dáár gereed, om al wat wonder is aan te nemen. Dat weinig aannemelijke, hetwelk ik straks vermeldde, gewrocht door een kruisreliquie, was niet verwerpelijk zelfs in de oogen van het geleerd en smaakvol Oratorium. Van onze Evangelisten daarentegen is het vermoeden van wonderzucht kenbaar verwijderd, waar zij hier en daar in wonderbare gevallen, als de veilige uittreding van JESUS uit den digten stroom zijner vijanden, niets bovennatuurlijks aanwijzen. *Joh. VIII: 59. Hij ging uit den tempel, gaande door het midden van hen.* Scherp verdrukte Jansenisten zien in hunnen druk uit naar wonderen tot handhaving van hun geloof en zij verwachten; zij verwachten de nieuwe te gereeder achter de vroegere, ja, meenen ze al te zien. Van de discipelen des Heeren lezen wij, dat ze na de wonderbare spijziging in de volgende dagen bleven vragen: „Meester! van waar brood voor zoo velen?...” en verre van aan zijne opstanding te gelooven als eene verwachte uitkomst, gelooven zij nauwelijks bij zien en tasten.

Hoe onderscheiden zich de wonderen van JESUS door *openbaarheid* en allezinsche *baarlijkheid*; hoe niet de opwekking van LAZARUS: de Meester treedt naar het graf, vergezeld, behalve de zusters en zijne discipelen, door velen, waaronder ook vijanden. Het sinds vier dagen gesloten graf opent zich op zijn woord; de doode treedt uit voor aller oog. Ettelijke van de aanschouwers gaan er met boos oogmerk berigt van

brengen aan den Raad. De herleeftde LAZARUS staat te *Bethanië*, dag aan dag, voor het oog. Menige Jeruzalemmers gaan hem zien, en de Joodsche Raad zoekt die dreigende bezoeken af te keeren.

Maar ook MONTGERON is niet als getuige hoog te waarden, niet nevens PAULUS op den weg naar *Damaskus*, met wien men hem, om zijne plotselinge zinsverandering, zou willen vergelijken. PAULUS ziet JEZUS, hoort zijne stem, en gelooft. MONTGERON, geroerd door de biddende schaar rondom, valt nu zelf op de knieën, denkt in zijne ontroering uren lang na over den dusver verloochenden, gesmaden naam, JEZUS; hij gelooft en ziet nu in den Heiligen Abt al wat hij, naar het geroep der loopende getuigenissen, gereed is en zich verbeeldt in hem te zien. Geldt niet veel meer het getuigenis der Apostelen, naar 1 *Joh.* I: 1?

Er is nog een punt van vergelijking; niet het minst belangrijk dit. Ik meen het doel, waartoe het wonderwerk door den Heer der natuur mogt geschikt wezen. Daarop komt wel het meest aan. Want hoe zou een wonder Gode waardig zijn, zoo het niet zijner wijsheid waardig was, welke immers om geen klein nut, neen! niet dan om een zeer groot heil te bevorderen, van hare gewone wetten zal afgaan. De wonderen, aan het graf van den Heiligen Abt verschenen, tot wat einde zullen zij verschenen zijn? Het moet zijn, om de waarheid van het Jansenismus tegenover het Jezuïetismus in het licht te stellen. Verre geef ik de voorkeus boven het laatste aan het eerste, zoo ver het PAULUS' en AUGUSTIJNS genadeleer met de Godsdienst in geest en waarheid voorstaat tegen de meening van verdienste bij God en de waarneming van menige kerkpligten.

buiten het hart. Maar de Paulinische waarheid, uit de brieven van PAULUS zelven genoegzaam te leeren, had ter bevestiging geen wonderbewijs noodig, en voor hare opvatting, zoo als zij precieselijk bij het Jansenismus is aangenomen, voegt die bevestiging niet: zij was toch door overdrijving van vele zijden onzuiver geworden, vermiakt door het voorschrift van gestreng vasten en zelfpijniging, door de leer eener volstreckte verkiezing tot zaligheid en volstreckte verwerping tot het eeuwige vuur, het *decretum horribile* zonder alle aangevoegde verzachting; door de leer der volstreckte onmagt, welke in de bekeering alle werking aan God toekent, geene in het geheel aan den onmagtigen zondaar. Ja, de nederige zin bij den toeleg op het goede werk vond berisping, omdat daarbij ondersteld wordt voor het minst eenige deelneming aan hetgeen niet de mensch, neen! alleen de genade werkt.

Maar de Evangelische wonderen! Er was in Gods eeuwigen Raad verborgen het groot ontwerp, om ten bestemden tijd alle volken, elkander vreemd of vijandig, in den naam JEZUS te vereenigen tot één ligchaam van broeders. Wat groote en heilrijke omkeering! Luissterrijke teekenen dan moeten den Apostel, die het aankondigt, magtigen en bezegelen. De CHRISTUS verschijnt, het Licht der wereld! Voor zijn licht moet wijken de duisternis der afgodsdienst, de duisternis van der Joden bijgeloof en trots, de duisternis der zonde, de duisternis der tweedragt en vijandschap; voor zijn licht moet de waarheid opgaan, welke God, den Waarachtige, leert kennen, de glans zijner liefde, welke de zonde vergeeft en den wederkerenden zoon in genade aanneemt, de luister zijner heiligheid, welke vermaant:

wees heilig, want ik ben heilig; de waarheid, welke het leven en de onsterfelijkheid aan vollen dag brengt. Luisterrijke teekenen strekken dan — hoe waardiglijk de wijsheid Gods! — om van Zijn licht te getuigen en tot Hem aan te lokken. Die zaligmakende genade, hoe zal zij opgaan, doordringen en wijd schijnen over de wereld? Het kruis van CHRISTUS met het groote wonder, dat van zijn kruis uitgaat, zijne verrijzenis uit den dood, dat woord in den mond van PETRUS op den Pinksterdag, van PAULUS en de overige Apostelen bij hunne Evangelie-reizen baant den weg, is het gepast en krachtig middel. Het gevolg, de vrucht der Evangelische wonderen, en van dat groote, de opstanding des Heeren? 't Is de herstelling van het diep gevallen Adams geslacht, 't is de voortgang van die herstelling de eeuwen door, 't is eens de volheid der Heidenen en geheel Israël zalig! En daar tegenover de wonderen van den Abt? Zij waren weinig geschikt en hebben niet-met-al gestrekt om in de Roomsche Kerk nieuw licht te ontsteken, of om het Jansenismus uit zijne verdrukking op te heffen: veeleer was het graf van den Abt het graf zijner geloofspartij.

Ik besluit: de wonderen van den Abt DE PARIS staan bij de wonderen van het Evangelie verre achter, hetzij in waardij van aanzien, hetzij in bewijzen van echtheid, hetzij in het doel, waartoe zij strekken. De Evangelische wonderen winnen uit de aangestelde vergelijking voor het minst een allergunstigst aanzien van waarschijnlijkheid; en HUME heeft, door het tegendeel te beweren, niets anders aan den dag gelegd dan zijne vijandigheid tegen het Evangelie, *ons* dierbaar kleinood.

EEN WOORD OVER SCHOOLONDERWIJS IN VERBAND
MET HET ONDERWIJS DER KERK.

Een Woord over het Schoolonderwijs, *niet* eene verhandeling, maar een woord, meer of minder belangrijk, naar het oordeel der lezers; *niet* een woord van mij, als mijn gevoelen, oordeel, advies of stem bij de discussiën over dat onderwerp, maar berigt van een en ander woord, door broeders in wijden broederkring gesproken, en daar buiten veel besproken, niet altijd in broederlijken toon of met broederlijken zin; en dat berigt nu *niet* tot bestrijding van artikelen in openbare bladen of tijdschriften, waarvan ik veel gehoord en tot hiertoe niets onder het oog gehad heb, maar tot beantwoording van de vraag, wat er dan toch op *de Noord-Hollandsche Predikanten-Vereeniging*, met betrekking tot het Schoolonderwijs, gebeurd, gesproken en getwist moge zijn; en nog eens, dat berigt *niet* kleurloos: hoe zou het kunnen zijn, daar mijn naam bij sommigen reeds geldt voor het teken eener bepaalde, *uitstekende* kleur! — maar toch, naar mijn beste weten, geheel getrouw en onpartijdig: en mogt daardoor een wat schuinsch oordeel bij sommigen weér regt gebogen worden, ik zou er mij over verblijden, eerst om der broederen wil, die hard en buiten het regt veroordeeld zijn: ik ken er het grievende van bij honderdvoudige ervaring; maar ook en vooral om den nood der tegenwoordige tijden, als waarin niet alleen bedachtzaamheid in het oordeelen

van ieder strengelijk geëischt wordt, maar waardoor ook ieder onbarmhartig en partijdig oordeel onbillijk en onregtvaardig is, als altijd, en hoogst bedenkelijk in de gevolgen voor Kerk en School en Staat bovendien.

Eerst nog een woord over de Predikanten-Vereeniging zelve. Zij is Provinciaal, gelijk sedert kort zoodanige Vereenigingen bijna in alle Provinciën van ons Vaderland bestaan. Deze bestaan onafhankelijk van elkander en hebben, bij groote gelijkheid van geest en strekking, toch ook verscheidenheid in vormen en reglementaire bepalingen. De Noord-Hollandsche heeft dit kenmerkende, dat zij voor hare leden alle onderscheid heeft opgeheven tusschen LUTHER, CALVIJN, ARMINIUS en MENNO. Een groot, zeer groot aantal van Predikanten van iedere Protestantsche gezindte behooren tot haar: ook de Afgescheidenen zijn uitgenoodigd geweest, maar hebben beleefdelyk bedankt. Alle Theologische Professoren, zoovele er zijn in *Amsterdam*, een zestal, van het Athenaeum en de onderscheidene Seminariën en Kweekscholen bijeenvergaderd, zijn onder hare leden: ook BROES, onze Nestor, en andere Emeriti; voorts nog Adjunct- en Hulppredikers, Candidaten; in één woord, allen, die Predikanten zijn, waren of denken te worden, kunnen tot haar behooren. Ik wenschte wel eens, lezer! lezeres! dat gij onze Vergadering kondet bijwonen, in het voor- of najaar, in de kerk der Doopsgezinden: misschien gebeurt het nog wel eens, als ook hierin de kerk het raadhuis volgen zal en hare tribunes, dat is, de ruime gaanderijen zal openzetten voor allen, die het willen zien en hooren, hoe daar beneden, in het ruim, die mannen van alle gezindte, taal en kleur, elkander noemen met den naam van

broeders; hoe de meeningen en rigtingen elkander kruisen, naderen, uiteenloopen, en de personen, die er voor ijveren en er tegen strijden, echter als broeders zamen zijn; hoe de vrijzinnige Leeraar A. en de niet vrijzinnige Leeraar B. daar vrijmoedig spreken en welwillend gehoord worden, terwijl alleen eene rede zonder liefde en broederzin dáár als wanklank luiden zou. Tot hiertoe is die wanluidende toon dáár niet gehoord: hoe het hierna wezen zal, of broederzin en broederlijke toon de vuurproef dezer dagen zullen doorstaan, wie durft het verzekeren? Maar dit toch is niet twijfelachtig, dat het voor de broeders zelve en voor Gods Kerk in ons midden goed zou zijn, indien zij die konden doorstaan.

En wat er in die Vergaderingen geschiedt? Het Reglement noemt *mededeeling* van hetgeen ieder uit studie en ervaring heeft bij te dragen en *beraadslaging* over hetgeen de vrucht der Evangelie-bediening en het heil der Gemeente bevorderen kan. Dit wordt nu wel eens zoo verstaan, dat eerst alle gemeenschappelijke handeling, en daarenboven alle gemeenschappelijk besluit, hoewel anders het natuurlijk gevolg van onderlinge beraadslaging, is en wordt uitgesloten. Ik voor mij houd van eene wat ruimer toepassing, maar moet toch aan die andere verklaring dit regt doen wederbaren, dat zij vooral gesteund wordt door de vrees, dat een besluit, bij stemmen-meerderheid opgemaakt, de vrije overtuiging kwetsen en misschien zelfs de vrije handeling van ieder in zijnen kring belemmeren zou. En geloof nu niet, dat onze Vereeniging door eenen geest van vreesachtigheid beheerscht wordt. Althans de keus der onderwerpen, waarover gehandeld is, doct

eenen anderen geest kennen. En belangrijk zijn die onderwerpen en die beraadslagingen ook: ik meen nu niet de discussiën over Art. 4, 6, 8, 13, 18 van het Reglement, ook niet over namen, stemmen, contributiën: ofschoon ook die lagere dingen met zorg moeten behandeld worden; maar ik heb het oog op hetgeen, vroeger of later, gehandeld is over *de Eenheid der Protestantsche Kerk, de vrije Evangelie-prediking, de binnenlandsche zending, de handhaving van het Protestantismus*, deze en die *preekmethode*, en zoo meer. Laat het nu ook bij wisseling van gedachten en beraadslaging blijven, gij gelooft toch wel, dat, zoo een honderdtal van Predikanten en meer daaraan deelneemt, dit niet zonder alle uitwerksel blijven kan voor de vrucht der Evangelie-bediening en het heil der Gemeente. Ik weet het niet, of het in het aanstaande voorjaar reeds te laat zal zijn, maar anders houd ik mij wel overtuigd, dat het verre van overschillig zal zijn voor onze Protestantsche Gemeenten en hare armen, of en in welken zin ook op de Predikanten-Vereeniging beraadslaagd wordt over het Staats- en Kerkelijk Armbestuur.

Onder de vragen die in de voorjaarsvergadering, den 13 Mei ll., behandeld zijn geworden, was de tweede deze:

Op welke wijze behoort de Protestantsche Kerk, als zoodanig, zich het Schoolwezen in ons Vaderland aan te trekken?

Er is daarover veel en door velen gesproken. Ik wil daarvan verhalen, zonder mij verplicht te rekenen, een Protocol te leveren, hetzij *in extenso*, hetzij bij

uittreksel. Het is mijn voorname doel den geest en zin der discussie te doen kennen, waartoe de Actenmatige vorm niet altijd de geschikste is, tenzij een snelschrijver alle woorden die gesproken zijn teruggeeft, niet één minder, niet één meer. Eigene aantekeningen, ter vergadering zelve gemaakt, levendige en duidelijke herinnering, en ook het gedrukte Verslag staan mij hierbij ten dienste. Voor de getrouwheid mag ik mij op allen die oog- en oorgetuigen geweest zijn beroepen, en zoo wie zulks niet was, maar dat Verslag en mijn verhaal onderling vergelijkt, zal wel geene andere verscheidenheid ontmoeten, dan die bij twee geloofwaardige getuigen verwacht en toegelaten moet worden. In hoe verre het ongunstig oordeel, waartoe men uit dat Verslag de aanleiding genomen heeft, door mijn verhaal wordt uitgesloten, moge de lezer zelf opmerken, zonder dat ik daarvan telkens aanwijzing doe. Dan ter zake.

De eerste spreker, gelijk hij zelf zeide, alleen om de beraadslaging te openen, herinnert, dat sedert Kerk en Staat, en ten gevolge daarvan ook Kerk en School gescheiden waren, de zedelijke opvoeding der Schooljeugd geenszins verzuimd, maar vooral Vaderlandsche Geschiedenis, Bijbelsche Geschiedenis en algemeene Christelijke zedeleer daartoe waren aangewend: hetwelk echter in de laatste jaren bemoeijelijkt en schier ondoenlijk geworden was, sedert de Wet van 1842 aan het verzet der Roomschen tegen de drie genoemde vakken van onderwijs kracht van wettigheid en regt gegeven had. Bleef die toestand voortduren, dan zouden Protestantsche ouders hunne kinderen niet kunnen zenden naar de algemeene Volksschool, en er zouden overal

kleinere scholen oprijzen, waar ieder zijne kinderen, overeenkomstig met eigene Godsdienstige beginselen, kon laten onderwijzen, en hiermede zou de Protestantsche eenheid noodwendig schade lijden. Daarom is aan te raden de stichting van Protestantsche scholen, waar onderwijs gegeven worde overeenkomstig met de beginselen van Christendom en Protestantisme. De stichting van zoodanige scholen voortebereiden, tot stand te brengen, te bevorderen, deze is de roeping der Protestantsche Kerk in ons Vaderland en in dezen tijd. — Alzoo heeft gesproken de Evangelisch-Luthersche Predikant van *Haarlem*, Ds. LIERNUR.

Na hem trad als spreker op de Predikant van *Heemstede*, de talentvolle dichter, de lofredenaar van PAULUS, de schrijver der *Stichtelijke Uren*, vroeger HILDEBRAND, Dr., of zoo als hij op de Predikanten-Vereeniging nooit anders genoemd wordt, Broeder BEETS. Hebt gij den man wel eens ontmoet, of in eene openbare zamenkomst hooren spreken, gij ziet hem dan ook nu voor u, zoo als hij gewoonlijk begint, langzaam, met weinige woorden, die woorden nu en dan schikkende, wijzigende, herhalende, totdat daarna zijne stem meer bezielde, zijne rede krachtiger, gelaat en blikken levendiger worden en de stroom zijner redenen daar henen vliet, als een sterk bruischende vloed, de hoorders medeslepde en ook wel eens den spreker, verder misschien dan hij, of iemand hunner gaan of komen wil. Zoo heeft hij ook gesproken over het Schoolwezen in ons Vaderland. Met den vorigen spreker stemde hij in: de Protestantsche Kerk mag en kan niet onverschillig zijn jegens de School. Maar het is niet genoeg bijzondere Scholen te stichten: wat nu met het oog op de toekomstige

Staatswet, het eerste noodig is, is dat de Kerk invloed oefene op het *openbare* onderwijs, de algemeene Staats-school. Hoe zij dat kunne doen, wenscht hij door anderen in het licht gesteld te zien. Dat zij er naar trachten moet, is buiten twijfel. Vergeten wij het niet, de Kerk heeft de School gesticht, de School is uit de Kerk ontstaan. De Kerk is de moeder, de School is het kind, en de Staat is de voogd, de hoogaanzienlijke oppermagtige voogd. Wat zal nu de Kerk doen? Vraagt liever, wat zal de moeder doen? Wat zal zij doen, als zij haar kind door den voogd niet behoorlijk verzorgd en gekweekt, maar verwaarloosd en mishandeld ziet? Haar kind aan de voogdij onttrekken, indien zij het wilde, zij kan het niet: zij, de zwakke, weerlooze moeder! Maar dit kan en zal de moeder doen: zij zal bezorgd wezen en hare bezorgdheid toonen over haar kind. Zij zal weklagen, schreijen, roepen: roepen, schreijen, weklagen zal zij, en de voogd zal voor het minst haar moeten hooren. Dit kan de moeder doen, zij moet het doen: want zij wil haar kind niet vergeten, en zij zegt niet als de vrouw die de moeder niet was: laat het kind doorklieven, opdat er vrede zij!

Bevreemd het iemand, dat zoodanige rede van BEETS met belangstelling gehoord en met geestdrift toegejuicht werd? Het dichterlijke beeld zelf, dat kind, die weklagende moeder, en die oppermagtige voogd, het was, of wij ze zagen en hoorden, en al moest het ons eerst daarna duidelijker worden, wat er geroepen, gevraagd, geëischt moest worden, wij waren toch allen bereid, om mede te roepen, ten bate van dat kind en tegen dien voogd! — Zoo als het gaat, dat waar dichter of

redenaar den pathos heeft opgewekt, het nuchteren proza nauwelijks gehoord en gewis niet de noodige belangstelling bij ons vindt, zoo zal het ook wel daaraan zijn toe te schrijven, dat er minder gelet is op hetgeen daarna gezegd werd van de bemoeijingen der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, en van de Protestantsche Maatschappijen: *Welstand*, *Unitas* en *Hulpbetoon*, dat deze nu wel niet de Protestantsche Kerk, als zoodanig, uitmaakten, maar toch meendeels tot die Kerk behoorden en althans met haar medewerkten, om, ook met het oog op de toekomstige Staatswet, invloed te oefenen op het openbaar onderwijs en om de zedelijke en godsdienstige opvoeding in verband te brengen met de algemeene Staatsschool.

Meerdere aandacht, dan aan deze mededeelingen en opmerkingen van Dr. WILDSCHUT, werd gegeven aan hetgeen de Doopsgezinde Leeraar Ds. BOEKE in het midden bragt over het onderscheid van onderwijs en opvoeding, dat het eerste tot de school, de laatste, althans in hooger zin, tot het huisgezin behoort. Deze broeder weet, dat ik hem, als weinigen, acht en liefheb, maar daarom zeg ik het ook te vrijmoediger, dat zijne onderscheiding van schoolonderwijs en huiselijke opvoeding mij weinig of niet heeft voldaan. Indien de onderwijzersstand, vooral zooveel zij den man niet kennen, ergernis heeft genomen aan die onderscheiding, kan ik zulks wel begrijpen. En echter moet het tot een billijk oordeel opgemerkt worden, dat de onderscheiding eigenlijk gerigt is geweest tegen hetgeen de eerste spreker had gezegd over *opvoeding* door Vaderlandsche, Bijbelsche Geschiedenis en Christelijke zedeleer, daar hierbij het wezenlijke onderscheid

van onderwijs en opvoeding niet genoegzaam was in het oog gehouden. Ook zal wel de schoolonderwijzer de eerste zijn om te erkennen, dat de opvoeding van den jeugdigen mensch op de school niet volledig kan zijn, maar dat opvoeding in het huisgezin haar steunen en volmaken moet. Misschien ook zou de spreker zelf nu wel deze verzachtende uitlegging aan zijne woorden geven, dat onderwijs *vooral* op de school en opvoeding *vooral* tot het huisgezin behoort. En wie uit 's mans woorden zou willen afleiden, dat zedelijke, godsdienstige, Christelijke opvoeding geene hooge waarde heeft in zijne oogen, die zou toonen, de strekking zijner woorden zoo min te verstaan, als hem zelve te kennen.

En nu hooren wij weder Broeder BEETS spreken. Hij neemt ook de onderscheiding aan van onderwijs en opvoeding; maar zonder nu te willen onderzoeken, wat tot de school en wat tot het huisgezin behoort, wil hij doen opmerken, dat in ieder geval *voeding* behoort tot de school. Het kind wordt gevoed door het onderwijs: het komt er maar op aan, hoe het voedsel is, goed of slecht. Iedere school heeft ook eene atmosfeer, maar het is voor het kind niet onverschillig, welke lucht het inademt op de school. En hoe is nu die voeding, hoedanig is die lucht? Helaas! uit die spijs wordt het voedende beginsel weggenomen en die lucht wordt versfijnd en verdund, dat zij niet meer adembaar is. Met eigenlijke woorden: *l'État est athée*, en daarom ook *l'École athée*. Geene Godsdienst op de school: de Staat heeft geene Godsdienst. Geene Protestantsche geloofs-ideën op de school: zij zouden de Roomschen ergeren. Geene Christelijke ideën: zij ergeren den Jood. Zelfs mag de onderwijzer niet zeggen:

kinderen! er is een God in den hemel: want dit is een positief geloofsbegrip, en daarmede wordt de vrijdenker geërgerd, die niet gelooft aan God. Zoo moet de school vreemd blijven aan al wat Godsdienst en Christendom is, opdat bij het kind geen enkel sentiment of overtuiging gepraejudiciëerd worde. — Zoo is het stelsel van den Staat. Mag de Kerk daarmede vrede hebben? Of is zij in deze dagen geroepen, om te getuigen voor allen, dat haar dat beginsel en dat stelsel grieft? Zij dan, de moeder haar kind vervreemd ziende van het godsdienstig geloof, slake een kreet van smart, en de indruk, daarvan te verwachten op de openbare meening, zou welligt de toepassing van het stelsel voor het tegenwoordige kunnen wijzigen en eene betere toekomst voorbereiden.

Gelijk de lezer ziet, ontbreekt het ook in deze rede niet aan dichterlijke beelden en kleur. Vrij algemeen is ter vergadering zelve geoordeeld, dat er overdrijving was in die beschrijving der *École athée*. De Voorzitter, Prof. AMORIE VAN DER HOEVEN, heeft anderen opgeroepen, met het schoolwezen van naderbij bekend, opdat zij de vergadering zouden inlichten omtrent den wezenlijken toestand der dingen.

Ook Broeder VAN VOORST verklaart niet zoo van nabij met het schoolwezen bekend te zijn, maar te moeten aannemen, dat die sombere en schrikwekkende beschrijving op wetenschap en ervaring gegrond was. In dien zin betuigt hij dank aan den vroegeren spreker voor de belangrijke mededeelingen. Want niemand heeft geweten, niemand heeft geloofd, dat het zoo erg gesteld is met het schoolonderwijs, dat de onderwijzer niet zeggen mag: er is een God! Of is het de toe-

komstige wet, waarvan dat gevaar ons dreigt? Heeft de vroegere spreker misschien geheime mededeelingen omtrent den zin en het doel der hooge Regering? O, dan is er gevaar, dan moeten allen roepen: allen, beide Christenen en Joden, moeten aandringen op de Regering en haar toeroepen: is er geen God, dan ook geen Staat! — Of steunde het gesprokene misschien niet op wetenschap of mededeelingen? Was het slechts dichterlijk gesproken? Laat ons het niet voorbijzien, dat er zijn in onze dagen, die klagten en grieven overdrijven, en die, terwijl zij zeggen te ijveren voor Godsdienst en Christendom, eigenlijk iets anders bedoelen. Zij willen kerkelijke scholen, en van de openbare school willen zij, dat zij eene kerkelijke, in den zin eener bepaalde partij en rigting, wezen zal. Laat ons niet schuldig worden aan de overdrijving dier partij. De opvoeding behoort niet van het huisgezin naar de school overgebracht te worden. Bijbellezing en Catechismus behooren niet noodwendig tot het schoolonderwijs. De Leeraars der Godsdienst behooren aan te vullen, wat het schoolonderwijs niet geeft en op gemengde scholen niet geven kan. Of moet dan alles eene kleur van Godsdienst en Theologie dragen? Zal ook de muziek-, teeken- en dansles met een gebed moeten aanvangen en eindigen?

Er is, wie ziet het niet, in deze woorden ietwat ironie. De spreker geloofde niet aan mededeelingen of ervaring, waaruit die beschrijving van het Atheïstisch onderwijs ontleend zou zijn. Hij is kennelijk afkeerig van die overdrijving, welke phantastische beelden oproept, waaraan wezenlijkheid ontbreekt. Ook de overdrijving van godsdienstige vormen keurt hij af. Heeft

hij daarom geloochend, dat een Godsdienstig, Christelijk *beginsel* den geheelen mensch bezielen en al zijne handelingen besturen moet? In het vuur der improvisatie moge hem een enkel woord zijn ontglipt, wat het Verslag, zonder schijn van ontrouw, wel had kunnen voorbijgaan; maar de strekking der geheele rede is niet te miskennen voor die ze niet misduiden wil.

Broeder BEETS heeft gesproken ten derde male. Hij heeft erkend, niet volgens ervaring, noch naar bijzondere mededeelingen gesproken te hebben, maar toch bij wettige gevolgtrekking uit het beginsel, dat de Staat geene Godsdienst heeft, zijne beschouwingen te hebben afgeleid. De gevolgen van dat beginsel blijft hij vreezen. — Maar er is nog een ander gevaar. Het algemeene stemregt en Roomsche ijver zullen te weeg brengen, dat de openbare scholen meer en meer door Roomsche onderwijzers bezet worden, en dan zal eerbied voor het Christus-beeld en eerbied voor MARIA den kinderen, ook van Protestantsche ouders, worden ingeprent.

Dit laatste scheen zoo lijnregt in tegenspraak met het vroegere te zijn, dat Prof. DOMELA NIEUWENHUIS den spreker dank betuigde, dat hij zoo goed zich zelven wederlegd had. — Nog een en ander is er gesproken over en weer. Maar ik moet mij bekorten, en voor mijn naaste doel behoef ik niet alles op te nemen. Het laatste heeft gesproken Ds. PRINS, die terugwees op den vroegeren staat van het schoolwezen, nu vóór zestig jaar, toen noch Bijbelsche Geschiedenis, noch Christelijke zedeleer tot het schoolonderwijs gerekend werden, zonder dat daarom een onchristelijk geslacht daardoor gevormd is geworden. Dogmatisch althans

behoort niet tot de school, en *godsdienstige* opvoeding behoort aan ouders en Godsdienst-leeraars te worden overgelaten.

Van die voorjaars-vergadering der Predikanten-Vereeniging is eenige maanden daarna, tegelijk met den uitschrijvingsbrief der najaars-vergadering, een gedrukt Verslag aan de leden toegezonden, hetwelk over het geheel den lof heeft van volledigheid en getrouwheid, maar juist, zooveel de discussiën over het schoolwezen betreft, iets minder naauwkeurig is: en dit wel om de natuurlijke reden, dat de verslaggever anders gewoon, naar zijn eigen woord, in deze vergadering te zwijgen en slechts als een goed Secretaris ijverig op te teekenen wat door anderen gesproken werd, nu in deze discussiën een ijverig aandeel genomen en zich dien ten gevolge niet zoo geheel aan het werk der Notulen heeft kunnen wijden. Misschien ware het ook wel aan te raden, dat het Bestuur den Secretaris, bij de resumtie en redactie van zoodanig Verslag, iets meer ter zijde stond. En bij die resumtie zou ik wel in bedenking geven, om weg te laten al wat blijkbaar tot den vrijen, ongedwongen toon van onze vergadering behoort, dáár geheel op zijne plaats kan zijn, maar op het papier, in een compendieus verslag overgebracht, tot misverstand en onbillijk oordeel leiden moet. Ik zelf heb vroeger zoodanig verslag en in dien geest helpen opmaken, en niemand heeft geklaagd over hetgeen was weggelaten. Meent iemand anders te moeten doen, ik veroordeel het niet: alleen dan zij de openbare mededeeling ook geheel volledig en, tot de letter toe, volkomen getrouw! *Ik heb gezegd.*

DOEN PIETERSZOON.

Na dat het lezen en bewaren der schriften van LUTHER, wiens leer, door de Hoogeschool van *Lewven*, in 't jaar 1518, veroordeeld werd, drie jaren later, bij een plakaat van Keizer KAREL V was verboden, behoorde er eene groote mate van onverschrokkenheid toe, om iets, dat der Kerkhervorming bevorderlijk kon wezen, ter pers te leggen. Des onaankeuzen had de hierboven genoemde man den moed, om, ten jare 1523 of 1524, eene Nederduitsche vertaling van LUTHERS Hoogduitsch Nieuw-Testament, in het licht te geven. Immers vindt men in LE LONG'S *Boekzaal der Nederduitsche Bijbels*, bl. 514—524, gemeld, dat men achter de vier Evangelisten leest: „*Dat Boec is geeeynt en volbrocht, ter eeren Godes ende salicheit aller Kersten-Menschen: Ende geprent (dat is, gedrukt) tot Amstelredam, aan die oude Side, in die Kerc-strael (thans Warmoesstraat). Bij mij DOEN PIETERSZ. in Engelenburch. In 't jaer ons Heere MCCCCC ende XXIII op Sinte Nicolaus-avont.*” Neemt men nu in aanmerking, dat men zich van deze vertaling bediende in zekere heimelijke vergaderingen, die, bij eene afkondiging van den 30sten November deszelven jaars, onder bedreiging van straffen aan lijf en goed, waren verboden, dan verdient voorzeker de naam van PIETERSZOON eene eervolle vermelding onder die van de vrienden der Hervorming.

Het afdrukken van het *laatste blad* der uitgave koos ik tot het onderwerp van de onderstaande poëtische bijdrage; terwijl ik redenen meen te hebben, om te mogen gelooven, dat eene dichterlijke voorstelling van deze bijzonderheid, aan den Protestantschen lezer van dit *Maandschrift*, niet onwelkom zal wezen; althans welgevalliger dan menig product dezer dagen, waarbij tafereelen uit de duistere middeleeuwen en het leven van zoogenaamde kerkheiligen — of men er op verlieven mogt! — in een behagelijk licht worden voorgesteld.

Dit weinige strekke ter opheldering van het onderstaand tafereel.

In 't Westen gaat het zonlicht dalen,

Terwijl de dag naar 't einde spoedt;

Het werpt, op IJ en Amstelvloed,

Van 's hemels trans, nog heldre stralen

En spreidt, op kerk en torentrans,

Op bidkapel en kloosterdaken,

Op kielen, die de veste naken,

Voor 't laatst, een schoonen avondgloed.

Zie! tintlend straalt van 's hemels bogen,

Een zacht en vriendlijk avondrood

Op gindsche ruit, gevat in 't lood,

Van 't zoldervenster, ons in de oogen:

Het blinkend goud van d'avondgloed

Hoe schitterend tooit het dáár die woning

Der Kerkstraat, waar geen praalvertooning

Der bouwkunst ons verwijlen doet.

En echter vindt het oog behagen
 Te staren op die stille woon,
 't Eenvoudig huis van PIETERSZOON,
 Den prenter; waar hij, nacht en dagen,
 Aan KOSTER's kunst zijn noeste vlijt
 En onvermoeide zorgen wijdt,
 Opdat zijn werk naar eisch zal slagen.

Begroet soms 't vriendlijk avondlicht
 's Mans werkplaats dáárom met zijn stralen,
 Omdat, wat thans zijn hand verrigt
 Een Goddlijk Licht in 't hart doet dalen? ...

En toch... men hoort hier geen gerucht,
 Schoon 't stiller wordt in Amstels straten;
 De zware drukpers zweet, noch zucht,
 Zij staat daar eenzaam en verlaten.
 In 't dakvertrek, waar vaak het lied
 Des nijvren zettters zich deed hooren,
 Ziet men alleen de stralen gloren
 Die 't wijkend zonlicht om zich schiet.

Maar, in een lager deel der woning,
 't Verblijf van godsvrucht, deugd en min,
 Vereent zich 't achtenswaard gezin,
 En, hecht het niet aan praalvertooning,
 Toch neemt de vreugd de harten in.
 En hoor!... daar klinkt, met zoet verrukken, —
 't Gevoel der ziel spreekt in dien toon, —
 De heldre stem van PIETERSZOON:

" Dank zij den Heer!... 't Mogt mij gelukken,

" Mijn gade! 't laatste blad te drukken
 " Van 't Levend Woord.... Die taak was schoon,
 " De schoonste van mijn levensdagen!
 " Lof zij den Heer! die 't werk deed slagen,
 " Ter eer van Hem en van zijn Zoon;
 " Ootmoedig zij 't Hem opgedragen,
 " MARIA! en... Maar, hoe!... Gij zucht?"

" " Ik deel uw vreugde... en toch... ik ducht
 " " Vervolging!... Wie de waarheid haten
 " " Zij vinden steun in bloedplakaten (1);
 " " En wij...? Hoe klein is onze kracht,
 " " Bij 's Keizers onbegrensde magt!...
 " " 't Is waar, God helpt.. Hij redt uit nooden;
 " " Maar... als het wraakzwaard op ons viel
 " " En 't ergste trof!... Wáár dan gevloeden?..."

" Vrees niet voor hen, die 't ligchaam dooden,
 " Maar Hem, die beide, lijf en ziel,
 " Verderven kan!... Als Gods genade
 " Ons helpt, komt nooit die hulp te spade!...
 " Hoor!... toen ik 't ochtend was ontwaakt,
 " Betrok de lucht in 't vochtig Zuijen,
 " En 't zwerk werd dik bezet met buijen,
 " Gelijk, wanneer een onweër naakt. —
 " 'k Hervatte toch mijn arbeid weder
 " En ging, met nieuwen moed, aan 't werk,
 " Al schoot de bliksem soms door 't zwerk
 " En sloeg de donder raatlend neder...
 " Te middag was 't nog zwaarder weër;
 " Ik hoorde dak en bindten kraken;
 " De regen viel bij stroomen neêr;

„ Het duister deed mij d'arbeid staken,
 „ Want naauw zag ik mijn drukpers meer. —
 „ Nu peinsde ik, 't hoofd ter neêrgebogen
 „ Op 't werk, dat ik voleindigd had;
 „ Een traan van vreugd zwol mij in de oogen;
 „ Ik sloeg den blik op 't laatste blad;
 „ Mijn boezem werd geroerd... bewogen...
 „ Ik schreide... ik dankte God... ik bad...

„ 'k Rees op... En, zie!... De wolken scheuren;
 „ De lucht wordt klaar, de dampkring droog,
 „ En 't Oosten toont de schoone kleuren
 „ Van 't zonlicht in den regenboog.
 „ 'k Zag in dien boog, geliefde gade!
 „ Zoo prachtig voor mij uitgebreid,
 „ 't vertroostend beeld van Gods genade,
 „ Waartoe zijn Heilig Woord ons leidt;
 „ Dat Woord, des zondaars troost in smarte,
 „ Dat rustpunt voor den geest en 't harte,
 „ Dat Woord... het blijft in eeuwigheid!

„ Dus peinsde ik: 't duister was verdwenen;
 „ Het dalend zonlicht werd mij zoet,
 „ En... plotsling wordt mijn pers beschenen
 „ Door 't blozend rood van d'avondgloed.
 „ Die gloed doet mij het harte ontbranden,
 „ 'Terwijl mij 't reinste gevoel verrukt;
 „ Ik leg aan 't werk de laatste handen;
 „ Goddank! mijn pogen is gelukt,
 „ En 't laatste blad ligt afgedrukt!

„ Eerst nu — nu 't groote werk mogt slagen,

„ Verdient ons needrig huis, mijn gâ!
 „ Den naam van *Englenburg* te dragen,
 „ Waar 't Woord van 't Goddlijk welbehagen
 „ Herhaald wordt, als in *Ephrata*!”

En thans herneemt de brave vrouwe:

„ „ God zegen 't werk door u volbragt!
 „ „ Het Woord van zijn genade en trouwe
 „ „ Zij elk, wie 't in dát licht beschouwe,
 „ „ Tot raad, vertroosting, steun en kracht,
 „ „ Tot vaste rots, waar elk op bouwe,
 „ „ Tot zon en schild in 's levens nacht!
 „ „ Het leere ons, welk een lot ons wacht,
 „ „ Schoon heel de wereld ons ontvliede,
 „ „ De kinderbede: Uw wil geschiede!””

„ Dat zij zoo!” — klinkt zijn antwoord weêr:
 „ Mijn ziel spreekt op die bede 't Amen.
 „ Breng' *Rome's* Priester ook zijn heir,
 „ Op *Rome's Englenburg* te zamen;
 „ Wat nood?... God zal de tegenweer
 „ Van 't rijk der duisternis beschamen.
 „ Hij, die, aan 't kruis, voor ons volbragt,
 „ En, uit Gods hand, de kroon aanvaardde,
 „ Hem is gegeven alle magt
 „ In 't rijk der heemlen en op aarde.”

Genoeglijk vlood zoo de avond heen,
 Bij 't vroom gesprek van de echtelingen;
 En, schoon de zon sinds lang verdween,
 En wolken 't stralend licht vervingen,
 't Was of hen hooger glans omscheen.

Dáár buiten, aan des hemels tinnen,
 Zag men slechts enkele starren staan,
 En kwijnend dook de schijf der maan;
 Maar licht en helder was 't dáár binnen:
 De glans, gedaald uit hooger sfeer,
 Schoot, in Gods Woord, zijn stralen neêr.

W. H. WARNSINCK BZ.

(1) Schoon de stedelijke regeringen in de Noordelijk gelegene Provinciën met zekere oogluiking te werk gingen, bandelde men in de Zuidelijke met meerdere gestrengheid, op last der Landvoogdesse MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, en, ten jare 1523, werden HENDRIK VOES en JOHANNES VAN ESSEN, twee monniken uit een Augustijnerklooster, te *Brussel*, tot den brandstapel verwezen. De bange bezorgdheid der brave huisvrouw was alzoo niet zonder grond.

Bij de Uitgevers dezes is mede verkrijgbaar:

CHRISTELIJK DAGBOEK,
 VOORAFGEGAAN DOOR BRIEVEN AAN ERASTUS.

DOOR

D. M. KAAKEBEEN.

Derde druk. f 1.60.

FEESTGESCHENK
 VOOR JEUGDIGE CHRISTENEN,

*Voor al voor hen, die onlangs Belijdenis des
 Geloofs hebben afgelegd.*

f 1.—.

JOANNES,

DE DISCIPEL DES HEEREN.

EEN GESCHENK VOOR JEUGDIGE CHRISTENEN.

DOOR

F. A. KRUMMACHER.

Uit het Hoogduitsch door A. DROST.

Nieuwe uitgave. In carton. f 1.—.

LEERREDENEN.

DOOR

Dr. J. J. VAN OOSTERZEE.

Tweede druk. f 3.90.

Bij de Uitgevers dezes worden voor 1852 mede
uitgegeven de volgende *Tijdschriften* :

DE RECENSANT,

ALGEMEEN LETTERLIEVEND MAANDSCHRIFT.

ONDER REDACTIE VAN DE HEEREN

Mr. J. I. D. NEPVEU en Mr. C. L. SCHÜLLER

EN MEDEWERKING VAN EEN AANTAL VADERLANDSCHE GELEERDEN
EN LETTERKUNDIGEN.

De prijs van dit Tijdschrift, bevattende *Boekbeoor-
deelingen, Antikritiek en Mengelwerk* in Proza en
Poëzij, is per Jaargang van 12 Nommers *f* 10.80.

DE EYANGELISCHE KERKBODE.

(*Nieuwe Volgrees.*)

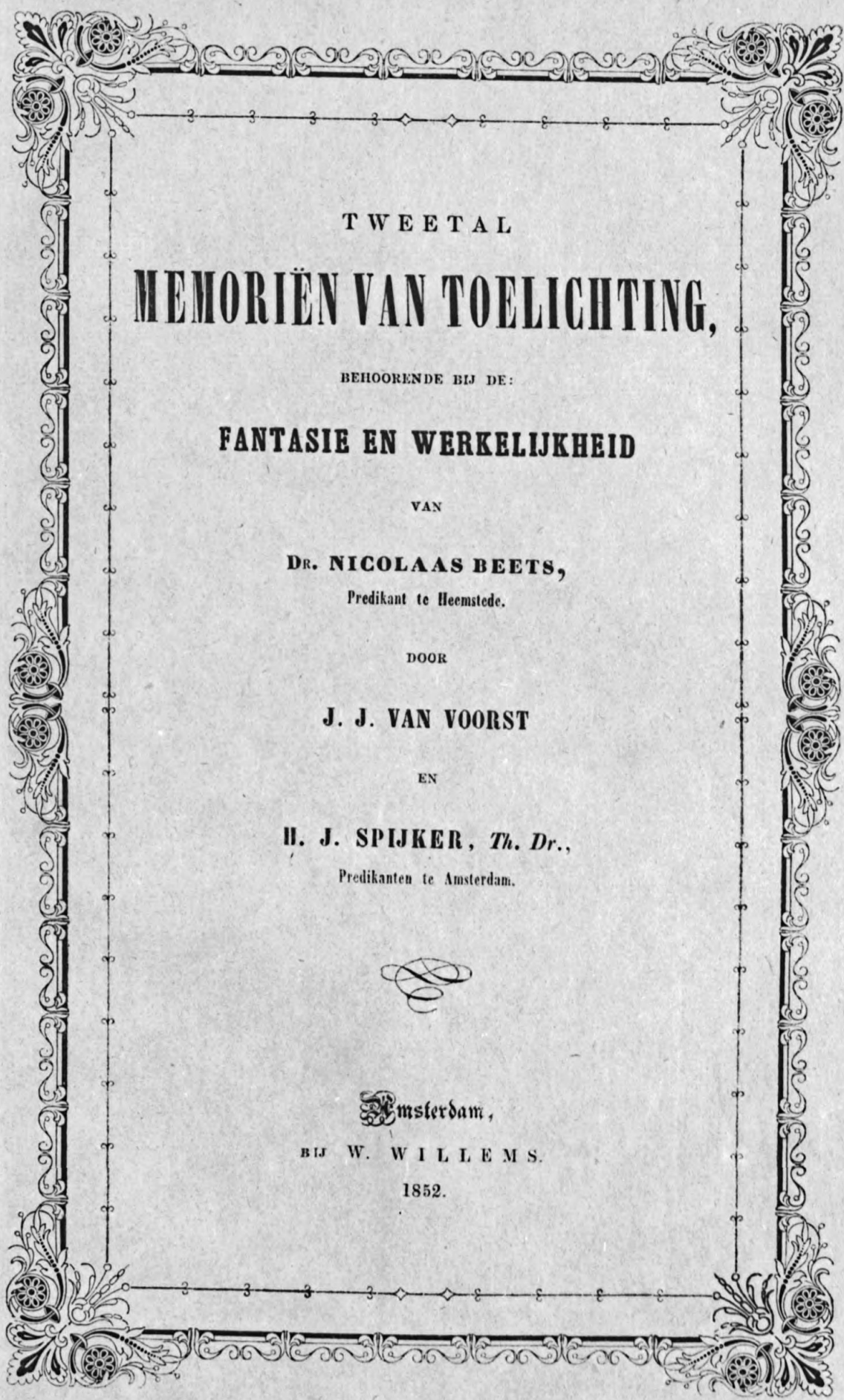
WEEKBLAD.

In kl. folio formaat. 8 kolommen druks.

Prijs per Jaargang van 52 Nommers voor *Amsterd.* *f* 4.—.
" " " " " " " *franco per post* " 5.25.

Bestellingen worden *alom* aangenomen.

TWEETAL MEMORIEN VAN TOELICHTING.

TWEETAL
MEMORIËN VAN TOELICHTING,

BEHOORENDE BIJ DE:

FANTASIE EN WERKELIJKHEID

VAN

DR. NICOLAAS BEETS,
Predikant te Heemstede.

DOOR

J. J. VAN VOORST

EN

H. J. SPIJKER, Th. Dr.,
Predikanten te Amsterdam.

Amsterdam,

BIJ **W. WILLEMS.**

1852.

MEMORIËN VAN TOELICHTING.

FANTASIE EN WERKELIJKHEID.

TWEETAL

MEMORIËN VAN TOELICHTING.

T W E E T A L
MEMORIËN VAN TOELICHTING ,

BEHOORENDE BIJ DE :

FANTASIE EN WERKELIJKHEID

VAN

Dr. NICOLAAS BEETS,

Predikant te Heemstede.

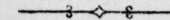
DOOR

J. J. VAN VOORST

EN

H. J. SPIJKER, Th. Dr.

Predikanten te Amsterdam.

Amsterdam,
BIJ W. WILLEMS.
1852.

Het was gebleken, dat *hun* verlangen zich uitstrekte tot eene afscheiding der gemengde scholen in verschillende scholen van bepaalde Godsdienstige gezindten, waardoor eene geheele verandering in de bij de wet vastgestelde grondbeginselen, waarop thans het lager onderwijs hier te lande is gevestigd, zoude worden te weeg gebragt; terwijl het verder was gebleken, dat, hoewel dat verlangen door velen werd gedeeld, echter verreweg de meerderheid van gevoelen was, dat van gezegde grondbeginselen niet behoort te worden afgeweken.

CIRCULAIRE van den Minister van Binnenlandsche Zaken,
ten geleide van het BESLUIT van 2 Januarij 1842.

I.

MEMORIE VAN TOELICHTING,

VAN

J. J. VAN VOORST.

Van de broederlijke liefde nu hebt gij niet van noode,
dat ik u schrijve; want gij zelve zijt van God ge-
leerd, om elkander lief te hebben.

PAULUS.

~~~~~

Aan Dr. H. J. SPIJKER.

Waarde Medebroeder!

Toen we onlangs van elkander vernamen, dat er op en om en over de Fantasie en Werkelijkheid van Dr. Nicolaas Beets bij beiden eenig schrift onder handen was, vondt ge goed, dat de twee gebouwtjes zich, onder één dak opgetrokken, zouden vertoonen. Ik had er wat tegen, niet omdat ik vreesde, aan uwe zijde staande, door u te zullen overschaduwd worden; eene vrees, die wel niet zonder grond zou zijn; maar het kwam mij voor, dat misschien de onpartijdigheid van u, die geheel uit eigen gevoel van waarheids- en broederliefde ook voor mij een woord hebt uitgesproken, om een wat schuinsch oordeel bij sommigen regt te buigen, daardoor al ligt zou kunnen verdacht worden. Gij waart er niet bang voor. Wel nu dan! blijft gij bij uw voorstel, ik zend u hierbij mijn schrift, dat ik echter..... o die drukpersvrees! die is nog erger dan de orthodoxophobie (Dr. Beets kent gelukkig de eerste, zoo min als de laatste)... dat ik schier met bevende hand in enveloppe sluit. Doe er meê naar uw goedvinden. De booze kritiek zal niet achterblijven; maar ik heb mijne berekening gemaakt. Krijgt gij om uw geleide een nog wat harder vonnis; gij zult het

grootmoedig en gemakkelijk dragen. Of moet de stortvloed daarom te geweldiger op mij alleen losbreken, het zal mij genoegen wezen, om uwentwil geslagen te worden. Intusschen wensch ik u toe, dat hetgeen gij voor Godsdienst en Christendom, voor waarheid en regt, meent in het openbaar te moeten doen, steeds beter onthaal zal vinden, dan uw woord over Schoolonderwijs in verband met het Onderwijs der Kerk bij Dr. B. gevonden heeft!

Als altijd

AMSTERDAM,
14 April 1852.

T. T.
J. J. van Voorst.

Dr. Nicolaas Beets haalt in zijne, onlangs verschenen, *Fantasie en Werkelijkheid*, weder op, wat hij bl. 27 zegt, *waarlijk te wenschen, dat vergeten ware*; te weten, hetgeen door mij in de Vergadering der Noord-Hollandsche Predikanten-Vereeniging van 13 Mei 1851, tegen zijn beweren omtrent de tegenwoordige en toekomstige gesteldheid der Volksschool in ons Vaderland gesproken is. Och! dat het verlangen, om van het gebeurde in die Vereeniging een schier letterlijk verslag te geven, in dien Sekretaris wat minder vurig geweest, of anders daaraan gelukkiger ware voldaan geworden! Dan zou die wensch onnoodig, en ook menig dwaas, menig bitter woord zijn achtergebleven. Doch nu wordt het kwaad voor mij nog zoo veel erger. Tot hertoe wisten alleen zij, voor wie het Verslag eigenlijk gedrukt, en wien het verder door groote gedienschtigheid in handen gespeeld is, wat ik gezegd heb; van nu af wordt niet slechts de herinnering er van, bij hoevelen verlevendigd; maar hoe vele anderen nog, tot hertoe onkundig, krijgen er mede kennis van! Waarom, kan men vragen, handelt Dr. B. zoo, tegen zijn eigen edelmoedige wenschen? Het antwoord is, dat Dr. Spijker er hem toe

genoodzaakt heeft. Deze namelijk, heeft Dr. B., onder meer, een *talentvol dichter* genoemd, en dat wil Dr. B. niet hebben; althans hij wil niet geacht worden, toen als zoodanig over School, Onderwijs en Opvoeding gesproken te hebben, zoodat hij niets dan *phantastische beelden* zou hebben geleverd, *waaraan wezenlijkheid ontbreekt*. Dr. B. houdt vol, dat hij het gebied der Werkelijkheid niet heeft verlaten en alzoo het oordeel van Dr. S. over zijne uitspraken zeer onjuist is. Om dit nu te bewijzen, moet mede het door mij gesprokene nog eens worden opgehaald. Dit is in het oog van den Schrijver volstrekt noodzakelijk. Want *ik — ik* althans heb mij aan *pathos, overdrijving, fantasie* overgegeven, zoo zelfs, dat Dr. B., blijkens den geuiten wensch, er niet dan met ergernis of smartgevoel aan terugdenkt. En Dr. S. heeft van dit alles bij mij niets bemerkt; hij heeft in dit alles niets gezien, dan *ietwat ironie en kennelijken afkeer van die overdrijving, welke phantastische beelden oproept, waaraan wezenlijkheid ontbreekt!* »Geachte Amptsbroeder!» — zoo roept Dr. B. uit: »waar was uw onbevangen oordeel!» Dat wil dus zeggen: Dr. S. heeft mijn vergetenswaardig spreken niet kunnen of willen opvatten, zoo als het behoort... bij gevolg in de redenen van Dr. B. zeer onjuist dichterlijke fantasie gezien!

Natuurlijk kan ik mij in dit geschil niet mengen. Dr. S. moge zelf weten, hoe hij zich voor Collega Doctor verantwoordt; maar wat *ik* weet, is, dat ik nooit mijn hooggeschatten Ambtgenoot zóó veel welwillendheid omtrent mij of iemand anders heb kunnen toekennen, dat zij hem het oog zou sluiten voor gebreken en onregtvaardig over derden doen oordeelen. Voorts weet ik nog, dat mijn spreken, ook zooveel den misschien voor

Dr. B. nu en dan wat te krachtigen toon betreft, zijn oorsprong geheel verschuldigd is aan hetgeen Dr. B., op zijne gewone wijze van zeggen, *vooraf* had in het midden gebracht omtrent hetgeen de kerk voor het Volks- onderwijs van 's Lands Hooge Regering te duchten had. Neen! *ik* heb het systema: *l'état est athée*, niet met *moedwillige Godverloochening verward*; dat is juist zijne fout, de zijne alléén; want Dr. B. heeft met zoo veel woorden het dreigend gevaar uitgesproken, dat zelfs de naam van God op de school niet meer zou mogen genoemd worden — en hieruit alléén is genoeg op te maken, welk schrikbeeld hij, vooral van de toekomstige volksschool, voor het oog der Vergadering heeft opgehangen. Het was dan toch ook waarlijk gemeend, dat ik, die niet voornemens was, over de voorgestelde vraag het woord te voeren, betuigde met schrik vernomen te hebben, hoe groot kwaad ons dreigt. Dat de ontboezeming van Dr. B. er meerderen in de Vergadering verontrust heeft, kan hieruit blijken, dat naar zijn eigen Verslag, Prof. Nieuwenhuis het woord vraagt, »om Broeder Beets dank te zeggen, dat hij hem van den angst dien hij hem eerst had aangejaagd, weder verlost heeft» en »Broeder de Voogt betuigt, dat Broeder van Voorst diep uit zijn hart gesproken heeft. Br. Beets had hem doen vreezen, dat de staat het beginsel van Godloochening had aangenomen; doch ook hij was van zijne ontzetting naderhand teruggebracht.»

En nu weet ik nog iets, dat mij eindelijk heeft doen besluiten, om over het gebeurde in 't openbaar te spreken. Ik heb er niet tegen, dat Dr. B. mij van *overdrijving, fantasie* en wat dies meer is, beschuldigt, al mogt zelfs de lezer van zijn boekje, daaruit in omgekeerde rede besluiten, dat ook ik een *talentvol dichter*

ter ben; maar hiertegen moet ik openlijk *protesteren*, dat hij mij bl. 26 laat spreken, zoo als ik niet heb gesproken, en niet heb kunnen spreken. Ieder, die den inhoud van deze bladzijde vergelijkt met hetgeen in het Verslag zelf gevonden wordt, zal terstond bemerken, hoe groot verschil er is tusschen des Schrijvers vroegere en latere voorstelling. Zelfs de eerste — Dr. B. moet mij niet kwalijk nemen, dat ik van zijn verworven roem als bekwaam en getrouw Verslaggever een weinigje afdoe. Het is geen jaloerschheid, die mij bezielt; maar alleen de noodzakelijkheid gebiedt mij, wat ik waarlijk wenschte niet te moeten doen. — Zelfs de eerste voorstelling in het Verslag, hoewel ik er mijne stem niet heb tegen willen verheffen, geeft van mijn spreken geen volkomen, goed samenhangend geheel en wijst er allermint het doel duidelijk genoeg van aan; Dr. S. heeft dat beter begrepen en in het *Christelijk Maandschrift*, 1852, No. 1, vollediger en juister uitgedrukt. Maar nu deze latere voorstelling nog laat mij spreken, als of de schrik, waarvan ik gewaagde, mij in het hoofd geslagen was; als of ik geraaskald, den broederen, aldaar tegenwoordig, de bitterste schimpwoorden toegevoegd en beweerd had, dat alle Christelijk element uit de Volksschool moet geweerd worden. In waarheid, ik weet niet, hoe Dr. B. deze mij altijd onvergetelijke bladzijde 26 van zijne *Fantasie* zoo heeft kunnen schrijven. Aan zijne goede trouw wil ik niet twifelen; van opzettelijke boosheid, die ik nooit in zijn spreken of schrijven heb kunnen vermoeden, wil ik hem ook niet verdenken. Maar het schijnt, dat in het vuur van ijver voor zelfverdediging zijne bedaardheid en voorzigtigheid het een paar oogenblikken wat al te warm gekregen en hem verlaten hebben. Daarom wenschte ik wel, eerstelijk, uit erkentenis, om den wille des Doctors,

die het zoo goed met mij meent; maar dan ook om mij zelve, dat die bladzijde niet geschreven, niet gedrukt ware; althans bij ieder, die haar leest, terstond vergeten worde!

Wat het ergste van de zaak is; — dat iemand voor zelfbehoud mij wat onzacht behandelt, is nog al begrijpelijk; — maar wat het ergste van de zaak is: Dr. B. laat mij de voorstanders van kerkelijke scholen *huichelaars* noemen, en jaagt daardoor mij eene partij op het lijf, die ik om het belang van Kerk en Staat, liefst in rust zie laten. Het *Fantasie*-boekje legt mij dat leelijke woord, blijkens het daarvoor geplaatst aanhalingsteeken, glad en stoutweg in den mond. Het dagblad *de Nederlander* van 25 Maart brengt wel aan zijn publiek het berigt, dat hier eene drukfout is ingeslopen en het aanhalingssteeken moet worden weggelaten. Dr. B. voegt er zelfs bij, dat de qualificatie *huichelaars* voor zijne rekening moet blijven. »De spreker,» zoo laat hij nog al volgen, »wiens woorden ik aanhaal, heeft *dat woord* niet gebruikt.» Maar de herstelling van deze ongelukkige drukfout maakt het kwaad nog zoo veel te erger. Niet alleen toch, dat nu een nog al grooter getal van menschen zal opgewekt worden, om te vernemen, waarvan hier sprake is, en alzoo met mijne redenen, die jammerlijke redenen, die reeds vergeten moesten zijn, bekend gemaakt; maar ook en vooral wordt het zoo veel erger door hetgeen de Dr. zoo onderscheidenlijk op zijne en op mijne rekening zet. »*Dat woord heeft de spreker niet gebruikt,*» kan het iets anders beteekenen, dan dat de spreker toch de beschuldiging zelve gedreven heeft? Daarenboven, Dr. B. heeft mijn spreken zoo gequalificeerd. Ergo! ik moet mij aan dien laster hebben schuldig gemaakt! Zoo zal het besluit

zijn bij allen, die in Dr. B. gelooven. Intusschen, al qualificeert Dr. Nicolaas Beets met al zijne geloofwaardigheid, mijne woorden aldus, en al mogten honderden en duizenden in den lande het er voor houden, dat Dr. B. geene onwaarheid *kan* verzekeren; ik moet betuigen, dat dan nu die onmogelijkheid voor de werkelijkheid heeft plaats gemaakt; dat die qualificatie ten eenemale *ongegrond* is. Ik heb gesproken van ijver en overdrijving, en daarbij gedacht aan *eenen ijver tot God, maar niet met verstand*. Aan *huichelarij* heb ik even weinig gedacht, als er van gesproken. Ik beroep mij openlijk op al de broeders, die ter Vergadering zijn tegenwoordig geweest; dat ze getuigen — ja! met warmte, met vuur heb ik, afgaande op het oordeel van bevoegde regters, het lager onderwijs tegen de beschuldiging, alsof er alle christelijk, alle godsdienstig karakter aan ontbrak en er noodwendig aan moest ontbreken, verdedigd; met gelijke geestdrift heb ik mij verklaard tegen de scheiding der gemengde volksschool, en de oprigting daarvoor van Protestantsche en Roomsche scholen, eerst als in de gegevene omstandigheden *onmogelijk*; maar dan ook *onnoodig*, omdat men, bij dat beweren van de noodzakelijkheid der schifting, de school te veel beschouwt, als ware zij *de* plaats van opvoeding, althans voor zoo ver ook het geven en aanwenden van Bijbelsch onderwijs tot de opvoeding behoort, en omdat er ook wel doeltreffend onderwijs aan de jeugd kan gegeven worden, al is de katechismus niet het spel-, lees- en handboek; al worden den kinderen geene kerkgenootschappelijke leerbegrippen ingeprent; — en als *schadelijk* aan de gewenschte orde en vrede in den lande, daar het bij de tenuitvoerlegging van het plan, dat zekere partij drijft, niet zal kunnen achterblijven, dat reeds onder de kinderen des volks zich de kiemen zullen open-

baren van hetgeen zij als jongelingen en mannen tegenover elkander zijn zullen. Ik had er nog kunnen bijvoegen, hoe zeer het is af te keuren, dat die partij bij voorraad alle godsdienstige verdeeldheid in den lande aan de protestantsche genootschappen, die niemand leed doen, maar alleen het belang, niet het minst het zielsbelang van hunne geloofsgenooten beöogen, toeschrijft, om later, wanneer het gevreesde kwaad zich mogt openbaren, alle schuld *van zich* af te werpen. — Met warmte, met ijver heb ik gesproken, maar dat de Broeders, die ter Vergadering zijn tegenwoordig geweest, getuigen, of ik mij aan hatelijkheid heb schuldig gemaakt; hoe veel minder dan, de partij wier wenschen en drijven ik bestreed in zulk afschuwelijk karakter voorgesteld. Hoe zou ik ook haar in dier voege hebben *kunnen* qualificeren? Het is toch waarlijk klaar genoeg, wat zij wil; wat zij honderd- en honderd malen, tot verveling toe, in dagbladen en tijdschriften, in staatsvergadering en raadzaal, en waar niet al? heeft uitgesproken. Dr. B. zal toch mijne onwetendheid wel niet zóó ver willen drijven, dat ik zelfs van eene zoo algemeene openbaarheid geene kennis zou dragen.

In waarheid, het is mij onverklaarbaar, dat Dr. B., die in de Vergadering geene de minste verontwaardiging over mijn spreken heeft laten blijken; die ook in het verslag met geen woord van zulke onheuschheid melding maakt, mij nu zoo verachtelijk wil maken in de oogen van zijn publiek! Of moet het hieruit verklaard worden, dat ik volgens de mededeeling, door Dr. S. gedaan en door Dr. B. aangehaald, gesproken heb van menschen, die, *terwijl zij zeggen te ijveren voor Godsdienst en Christendom, eigenlijk iets anders bedoelen?* Het is niet te ontkennen, dat de woorden, zoo als ze daar op zich

zelve staan, alzóó kunnen en misschien zelfs behooren gequalificeerd te worden. Maar ik mag dan toch wel vragen, waarom heeft Dr. B. vergeten daarop te laten volgen, wat in de mededeeling van Dr. S. zich aan die woorden onmiddellijk aansluit: *Zij willen kerkelijke scholen en van de openbare school willen zij, dat zij eene kerkelijke, in den zin eener bepaalde partij en rigting wezen zal!*? Hiermede immers wordt verklaard wat het *iets anders* is. De nadere specificatie stelt den waren zin van het algemeener gezegde in het licht, zoo dat de geheele periode niet anders kan beteekenen, dan dat men bij deze kwestie wel bedenken moet, wie ze zijn, die over de tegenwoordige inrigting der scholen en over het nog grooter kwaad, dat haar bedreigt, zoo luide klagt aanheffen, alsof godsdienst en christendom van daar geheel verbannen worden; menschen namelijk, *die kerkelijke scholen willen*. Waarom heeft Dr. B. die verklaring achter wege gelaten? Mag het wel een ongelukkig vergeten genoemd worden? Op bl. 42 wordt de *geheele* volzin, zoo geformuleerd als die door Dr. S. is opgegeven, aangehaald! Maar daar nu weér op eene wijze, die ieder, wie het leest en de geschiedenis van het gebeurde niet kent, in den waan moet brengen, dat hetgeen de schrijver daar *aanneemt* en *voor een oogenblik zeggen wil*, alles, alles over mijne lippen gegaan is en door zijne pen slechts wordt medegedeeld; namelijk dat ik zou gesproken hebben van »gewelddadige scheuring, op eenmaal en overal, zelfs waar zij onmogelijk is, van de gemengde volksschool; van een verlagen van het lager onderwijs tot een instituut van dweepzucht, liefdeloosheid en vooroordeelen, onder de leus van godsdienst en christendom.» Geachte Ambtsbroeder! — mag ook ik wel vragen — waar was . . . uw onbevangen oordeel, toen ge zoo kondt schrijven over en tegen iemand, die u nooit be-

leedigd heeft, maar alleen tegen uw fantastisch drijven en overdrijven, ja, met warmte, maar immers ook, naar uw eigen woord, zonder eenige onheuschheid ten opzichte van uw persoon, zijne stem verhief? Dr. B. heeft verklaard, dat de qualificatie van *huichelaars* voor zijne rekening moet blijven. Heeft hij vermoed, dat ik ze daarvoor zou *laten* blijven; dan is het wel gezien. Want deze rekening voor voldaan teekenen, kan ik niet. Zijne eigene waarheidsliefde verbiedt het mij.

Nog een woord ten slotte over hetgeen Dr. B. verder als zijne meening over de gewenschte volksschool uitdrukt. Ik moet verklaren, dat het mij, en naar ik reden heb om te denken, vele anderen met mij verbaasd heeft! Ik neem er acte van, en betuig mijne blijdschap, dat ik, ofschoon niet geheel in zijn gevoelen staande, en altijd de gemengde school eene zaak achtende van het uiterst belang voor kerk en staat, nogtans veel nader bij den schrijver sta, dan hij zelf mij in zijn boekje gesteld heeft. Want wanneer ik slechts de overtuiging van mij kon weren, dat de scheiding der scholen de noodlottigste gevolgen hebben zal, hoe zou ook ik dan — ik, die medegerekend worde tot de voorstanders onzer Zondagscholen en die zelf eene avondschool voor Hervormden heb opgericht, waar de Bijbel, en wel, na het gebruik van het kleine spelboek, de Bijbel alleen gelezen en besproken wordt — niet gereed onderschrijven: »De protestantsche school verlang ik; dat is, voor de protestantsche jeugd, eene school naar het hart van protestantsche ouders, met een protestantschen onderwijzer aan het hoofd, niet rechtzinniger, niet vrijzinniger dan zijne overtuiging hem maakt; ik verlang hem doordrongen van zijne roeping om niet slechts den kinderen eenige kundigheden aan te brengen, maar het gebruik dier kundigheden te regelen, en het

hart dier kinderen te helpen vormen, naar de wijsheid die God hem geeft, en bij het licht van Diens woord." Hoe jammer, dat Dr. B. van die mededeeling nu als eene *surprise* gemaakt heeft. Had hij zich op de Predikanten-vereeninging alzoo uitgesproken; had hij daar maar één maal doen hooren: „Ik verlang geen partij-school; ik verlang geen dogmatische school” — de vergadering zou dan nog wel tot geen eenparig gevoelen gekomen zijn; maar welken anderen en beteren loop zouden dan toch de debatten erlangd hebben, en hoeveel, dat nu kwaad is, en kwaad doet, zou er door zijn voorgekomen!

II.

MEMORIE VAN TOELICHTING,

VAN

H. J. SPIJKER.

Doch ik hoop, dat gij zult verstaan, dat wij niet verwerpelijk zijn. — Want wij vermogen niets tegen de waarheid, maar voor de waarheid.

PAULUS.

Het mag nu wel verondersteld worden van algemeene bekendheid te zijn, en het is althans bij veelvuldig herhaalde annonce den volke verkondigd, dat er een *Openlijk Schrijven* is uitgegeven van Dr. Nicolaas Beets, hetwelk volgens den titel aan mij gerigt is, en ten inhoud heeft: *Fantasie en Werkelijkheid met betrekking tot het Openbaar Onderwijs*. Ik ontving het juist ter gelegenheid eener vervulde vijftientig-jarige Evangeliedienst, maar het was daarom niet wat de Duitschers *eine Festgabe* noemen: het was een twistschrift, waaraan met vriendelijke intentie de vorm van een schrijven aan mij gegeven en waarin iedere beleedigende of kwetsende uitdrukking, zoo veel mijn persoon betreft en zoo veel het gekozen standpunt van den Schrijver toeliet, vermeden, doch hetwelk niettemin een twistschrift is. De vorm van brief is ook niet strengelijk volgehouden. In de tweede helft van dit geschriftje, bepaaldelijk na bladz. 27, wordt het blijkbaar vergeten, en slechts tweemaal daarna, op het einde van het geschrift, bl. 46 en nog eens in den voorlaatsten volzin van den brief, keert het *Geachte Amptsbroeder*, na lange afwezendheid, weér, om den lezer nog even bijtijds te herinneren, dat het

een schrijven aan mij is. Ook de datum, als van een brief, wordt niet gemist. Maar die vorm wordt niet zoo strengelijk volgehouden, dat het noodig geweest zou zijn, nadat de laatste bladzijde volgeschreven en voor de dagteekening nog even ruimte overgehouden was, nu nog eene nieuwe bladzijde te beginnen voor hetgeen anders aan een Ambtsbroederlijk schrijven niet ligtelijk ontbreekt: de broedergroete, betuiging van welwillendheid, qualificatie en naamteekening van den Schrijver. Men versta mij wel: ik beklag mij niet over dit schijnbaar gemis van vormen, en het zal wel hierna blijken, dat die benaming van Ambtsbroeder, in mijne schatting, niet de hoogste is. Mijne opmerking dient alleen, om den aard van het aan mij gerigte schrijven te doen kennen, en om te doen uitkomen, dat het juist geen groot verschil oplevert, wanneer ik mijn antwoord in een anderen vorm, iets beter met de werkelijkheid overeenkomende, inkleede, mijne rede doorgaans, gelijk het in openbare geschriften pleegt te geschieden, tot den lezer rigtende, en slechts somtijds, bij uitzondering en als bij spraakwending tot Dr. B.; waarbij het onafgebroken en zonder uitzondering mijn toeleg zal zijn, om het persoonlijke in deze zaak met zoodanige matiging te behandelen, als aan een schrijven onder Ambtsbroeders nooit behoort te ontbreken. En ten blijke van eenen broederlijken zin, sta het hier openlijk geschreven, dat eene eerste lezing van het schrijven aan mij zoo weinig mijn persoonlijk gevoel pijnlijk heeft aangedaan, dat mijne dankbare feestvreugde er niet door verstoord is geworden: hoewel de waarheid gebiedt er bij te voegen, dat eene latere lezing en bedaarde overweging van den zin en strekking der woorden wel eens mij deed opmerken, hoe ook onder beleefde en zachte vormen, min vriendelijke woorden ge-

sproken kunnen worden, zoodat misschien iemand zou meenen, dat vorm en inhoud op die wijze even weinig in onderlinge overeenstemming zijn, als doorgaans fantasie en werkelijkheid plegen te wezen: al kunnen zij somtijds, gelijk hier geschiedt, in een zelfde geschrift zaamgevoegd worden. Maar ik houd het daarvoor, dat hierin de stand van partijen meerdere schuld heeft, dan gemis van broederlijken en welwillenden zin, en daarom, mogt mij, niet zoo als ik wil, maar zoo als ik het mogelijk moet achten, bij dit schrijven iets soortgelijks wedervaren, ik verwacht evenwel, dat het niet van dien aard zal zijn, dat ik hierna verhinderd zou worden den broedernaam en broederhand aan Dr. B. te geven, noch deze mijn geachte Ambtsbroeder, om beide van mij aan te nemen.

Het was mij zelfs veel liever geweest, het aan mij gerigte schrijven niet openlijk te beantwoorden. In den beginne geloofde ik, dat het niet noodig was. Voor die, met kennis van zaken, de hier betrokkene Verslagen en Verhalen hebben vergeleken, d. i. voor de leden der Noord-Hollandsche Predikanten-Vereeniging, is een antwoord van mijne zijde volstrekt onnoodig. Anderen, zoo veel zij wel het woord ter eener en ter andere zijde hooren, maar bij onderlinge tegenspraak, ten aanzien van het gebeurde bij die Vereeniging, niet zelve beslissende uitspraak zouden willen noch kunnen doen, waren wellicht met verder twistgeschrijf weinig gediend of gebaat. En voor menschen, zoo als er ook zijn, die nooit anders dan beslissende uitspraak doen over personen en namen, en altijd naar ééne zijde, schrijf ik ook nu nog niet. En evenwel heb ik later een voortdurend stilzwijgen, als ongeoorloofd en schadelijk, moeten afbreken. Het is mij namelijk gebleken, dat door partij, d. i. nu niet Dr. B., maar

vele anderen die, als hij, vrij algemeen tot de partij der regtzinnigen gerekend worden en daarin hunne eere stellen, na dat openlijk schrijven en uit hoofde van mijn stilzwijgen, de houding wordt aangenomen, alsof de overwinning aan hunne zijde en de nederlaag aan de tegenovergestelde zijde voor goed beslist ware. Het zal wel later blijken, dat die triumpkreet, waar zij aangeheven wordt, voorbarig en die houding zelfs onberaden was. Dit moet voor zoo velen als nog onbevungen oordeelen, en om hunnentwil voornamelijk, worden aangewezen. Zoo iemand in den waan mogt verkeeren, dat er door mij ooit aan gedacht is, om het godsdienstig en christelijk element uit het Schoolonderwijs verbannen te willen hebben, gelijk het wel nergens door Dr. B. gezegd of geschreven is, maar toch door velen uit zijne woorden afgeleid wordt, dan mag en moet ook in het openbaar de verklaring van het tegendeel gegeven worden. En wanneer, hetgeen meer is dan persoonlijke smaad of eer, de partij der regtzinnigen, volgens dit boekje, beschouwd wordt, als die ijvert voor godsdienst en christendom, terwijl hare tegenstanders voorkomen, als die aan dat heilige goed der menschheid vijandig zijn, of zich vijandig daartegen betoonen, dan moet het evenzoo openlijk worden aangetoond, dat die lof den Orthodoxen niet uitsluitend behoort, en moet die smaad, niet om onzentwil, maar ter liefde van waarheid en regt, en in het belang van godsdienst en christendom zelve, van ons die niet tot hunne partij gerekend worden zorgvuldig worden afgeweerd. Het is dus bepaaldelijk tot bestrijding van de buitensporige pretentie dier partij, meer dan tegen Dr. B., dat ik de pen heb opgevat. Misschien dat ik nu nog den lof van hem erlange, dat de Orthodoxophobie (Regtzinnigenvrees) mij niet heeft aangetast. Dan ter zake.

De titel: *Fantasie en Werkelijkheid met betrekking tot het openbaar onderwijs*, zou aanleiding kunnen geven tot de veronderstelling, dat er geschil gerezen ware tusschen Dr. B. en mij, over het genoemde, hoogbelangrijke onderwerp. De woorden van bladzijde 1, waar het op den voorgrond gesteld wordt, dat tusschen ons groot verschil is, van beschouwing niet slechts, maar van overtuiging op de aangelegenste punten, zouden zelfs kunnen schijnen, die veronderstelling te bevestigen. En echter is dit de bedoeling, noch van den titel, noch van die woorden. Een strijd over het openbaar onderwijs, gevoerd tusschen Dr. B. en mij, bestaat alleen in de fantasie, niet van den schrijver, maar van zijne lezers. De werkelijkheid is deze. Er is een strijd gevoerd over het openbaar onderwijs, door Dr. B. en anderen, maar niet door mij. Dr. B. heeft daarvan een *Verslag* gegeven, hetwelk verre buiten den broederkring, waarvoor het eigenlijk bestemd was, bekend, besproken, misbruikt is geworden, en de ervaring daarvan heeft mij doen besluiten, om een nieuw verhaal van het gebeurde te geven, met het uitgesproken doel, om een wat schuinsch oordeel bij sommigen weêr regt te buigen, mij opzettelijk daarbij onthoudende, om mijn gevoelen of advies over de zaak zelve uit te spreken, en eene enkele maal, waar ik het evenwel deed, mij veelmeer stellende naast Dr. B., dan tegenover hem. Een persoonlijk verschil tusschen ons, geldt niet het onderwerp, maar alleen en uitsluitend het *verhaal* van dien strijd. Ik spreek niet van hetgeen uit het tegenwoordige schrijven van een verschil van inzichten tusschen ons blijkbaar mogt worden, maar van hetgeen tot hiertoe daarvan openbaar geworden is. Ter vergadering van de Predikanten-Vereeniging, heb ik mij in de debatten over het onderwijs niet gemengd. In het *Christelijk Maand-*

schrift van den Amsterdamschen ring, heb ik alleen opgeteekend, wat door anderen daarover gesproken, gewist en gestreden is geworden. En het is daarom wel niet overbodig, tot wegneming van onware geruchten en veronderstellingen, en tot verklaring van den titel, hier, zoo duidelijk mogelijk, neêr te schrijven, dat dit boekje bevat: *Fantasie en werkelijkheid*, met betrekking tot het openbaar onderwijs, meer bepaaldelijk met betrekking tot eene daarover gehouden redewisseling van Dr. B. en andere leden der genoemde Predikanten-Vereeniging: terwijl tegelijk rekening wordt gehouden met mij, die van den strijd zelven een toeschouwer en opmerker geweest ben en in deze hoedanigheid, om natemelden redenen, dien strijd op mijne wijze heb verhaald.

Het behoefde slechts met weinige woorden aangeduid te worden, hoedanig de stand der zaken is, om het misverstand van eenen denkbeeldigen strijd over het onderwijs tusschen Dr. B. en mij uit den weg te ruimen. Er blijft alleen overig een verschil, dat er is over de ware toedragt van den strijd, waarvan door Dr. B. een verslag en door mij een berigt is opgemaakt, welke gerekend worden niet geheel met elkander overeen te stemmen, noch ook dezelfde kleur te dragen. Het *Verslag* van Dr. B. is gedrukt, ik weet niet waar of door wien; het is aan de Leden der Predikanten-Vereeniging verzonden in September van het vorige jaar, en nog vóór het einde van die maand is het, door gediensstige hand, althans zooveel de discussiën over het onderwijs betref, in sommige dagbladen overgenomen en den volke bekend gemaakt. Andere bladen en tijdschriften hebben er een partijdig en ongunstig oordeel over sommige broeders der Predikanten-Vereeniging uit overgenomen, vele leden

der Amsterdamsche Gemeente hebben alzoo, zijdelings en onjuist, het gebeurde vernomen. Ik geloofde, dat het Verslag zelf wel een weinige schuld had aan het schuinsche oordeel, dat door velen was uitgesproken. Ik hield het daarvoor, dat een nieuw berigt, niet van een' medestrijder van Dr. B., noch van een tegenstander, maar van een' lijdelijk, hoewel daarom niet onverschillig toeschouwer, enig goeds zou kunnen doen. Om de lastering tegen sommige broeders, welke niet van Dr. B., maar van sommige anderen was uitgegaan, weêr weg te nemen, en vooroordeelen te bestrijden, alsof liefde voor godsdienst en christendom het uitsluitend kenmerk ware van eene bepaalde rigting, partij en kleur, was een nieuw en getrouw verhaal niet overbodig. Ik weet nu niet, als met dag en uur aan te wijzen, wanneer ik tot het inzicht van die noodzakelijkheid gekomen ben. Maar vóór de kennismeming van het gedrukte Verslag, bij mij ontvangen in September, en vóór de Najaarsvergadering van 30 September is het niet geweest, noch kon het zijn. Het was ook nog wel eenigen tijd daarna. In ieder geval is het niet later geweest, dan met het begin van December. Want hoe zou anders een Maandschrift, dat met 1°. Januarij in het licht is gegeven, mijn opstel kunnen medegedeeld hebben? Dr. B. kent dezen gang van zaken, als noodwendig en natuurlijk, en het was dus eenigermate onbedacht, dat hij den datum van 13 Mei 1851 releverende, en dien van 1 Januarij 1852 daaraan tegenover stellende, het beschaafde publiek zocht te frapperen, alsof ik, met een talent van ziener, het schuinsche oordeel van sommigen had kunnen teregtbuigen, eer nog eenig verslaggever, dagblad-schrijver, partijman, of ook kwalijk onderrigte en daardoor in dwaling verkeerende lezer en hoorder eenig

met begrepen

blijk van zoodanig eenzijdig en onbarmhartig oordeel gegeven had! Ik meen alzoo de tijdigheid of ontijdigheid van het door mij gegeven bericht niet te mogen laten berekenen naar den dag der Vergadering van onze Predikanten-Vereeniging, noch ook naar de dagteekening van het gedrukte Verslag, den 23 Julij, dewijl het eerst zes weken later, tegelijk met den Uitschrijvingsbrief der Najaarsvergadering, verzonden en nog later misbruikt is. Een' schrijver als Dr. B. vergeef ik nog al ligt eene fout, in cijfers begaan. Maar als die fout gebruikt wordt, om mij door den beschaafden stand een weinig met verbazing te doen aanzien, dan mag ik toch wel dat nevelbeeld van fantasie, zoo mogelijk, doen wijken, al wierd daardoor het vermoeden opgewekt, dat mijn geachte Ambtsbroeder, zich wat hoog verheffende boven en buiten het gebied der werkelijkheid, beide Logica en Arithmetica, had uit het oog verloren. En opdat nu niet weër de mindere vlugheid van mijn schrijven een effect van verbazing te weeg brenge bij den beschaafden stand, haast ik mij, hier bij te voegen, dat het *Openlijk Schrijven* van Dr. B. eene maand vroeger gedateerd, dan mij toegezonden en uitgegeven is, en voorts, dat zorgvuldige bedachtzaamheid, naar mijn beste weten, nog iets meerdere waarde heeft dan spoed.

Er wordt gezegd, dat ik, ter onderrigting van die het gebeurde ter onzer vergadering verlangden te kennen, had kunnen volstaan met te verwijzen naar het gedrukte *Verslag* van Dr. B. Mijn oordeel over de niet volkomene juistheid en volledigheid daarvan, vroeger zoo zacht mogelijk, maar toch onverholen uitgesproken, liet zoodanige meening niet toe. En er is daarenboven niet veel nadenken noodig, om in te zien, dat de lezers van ons *Maandschrift* weinig gebaat zouden geweest zijn met

de verwijzing naar een gedrukt Verslag, hetwelk voor de leden gedrukt, en waarvan bij den drukker geen enkel exemplaar meer overig was, althans, na de afgift aan het bestuur en de leden der Predikanten-Vereeniging, niet behoorde te zijn: behalve dat de drukker, indien ik hem had weten te noemen, niet dan geplaagd zou zijn geweest met eene navraag, waaraan het hem, indien ook mogelijk, niet geoorloofd ware te voldoen. De artikelen van dagbladen, welke het verslag, voor dit gedeelte, meer of min *in extenso* hadden overgenomen, waren mij niet bekend. De vraag, of de kennismeming daarvan beneden mij was, beantwoord ik hiermede, dat zij noch beneden, noch boven, maar eenvoudig buiten mij was, omdat ik voor mij zelven niet van elders behoefde te vernemen, wat ik als oog- en oorgetuige mede had bijgewoond, en dat het mij in ieder geval te zwaar geweest zou zijn, naar *de Nederlander* of *Handwijzer* te verwijzen, ten fine van een naauwkeurig en onpartijdig onderzoek. Eindelijk lachte mij het denkbeeld niet aan, om die dagblad-artikelen eerst bij mij zelven na te gaan en daarna, wat al ligt noodzakelijk had kunnen worden, voor mijne lezers aan eene kritiek te onderwerpen, dewijl het mij te doen was, om het oordeel dier lezers te helpen voorlichten, zonder meerderen strijd op te nemen, dan voor dit naaste doel volstrektelijk noodig kon zijn.

Het is met eenige bevreemding, eigenlijk met betuiging van spijt, dat Dr. B. de bijzonderheid releveert, dat ik mij ter vergadering van onze Predikanten-Vereeniging zelve niet gemengd heb in de discussiën over het Schoolwezen. Het behoeft geene verdediging. Over andere onderwerpen, waarin ik mij iets meer te huis gevoelde, heb ik niet gezwegen, en de voorbeelden die ik voor mij had moedigden mij niet aan, om onvoorbereid

over een zoo belangrijk en teeder onderwerp mede te spreken. Van mijne belangstelling in de zaak heb ik, in mijn berigt van het gebeurde, getuigenis gegeven, door te gewagen van mijne schriftelijke aantekeningen, ter vergadering zelve gemaakt; zoo als wel eens meer in die en andere vergaderingen mijne gewoonte is. Ik heb vroeger, een en andermaal, van zoodanige aantekeningen gebruik gemaakt, om eenig beknopt verslag in eenig kerkelijk blad te geven, zooveel ik dat geoorloofd en nuttig rekende, zonder *ratione officii* daartoe gedrongen te zijn. Ik notuleerde zoo op mijne wijze, ter vergadering van 13 Mei 1851, onder het oog van meerdere leden, en op 30 September, in digte nabijheid en onder het oog van Dr. B. zelve, die dit echter, als met zijn Secretariaat geheel bezet, niet heeft behoeven te zien; maar die, terwijl hij eenige praesumtie wekt tegen de juistheid van mijn berigt, als minder gewaarborgd dan het door hem opgemaakte officiële Verslag, niet had behoeven te ignoreren, dat ik in het Maandschrift van *schriftelijke aantekeningen* gesproken had: doch ik vergeef ook dit, als zijnde een louter voorbijzien; want buiten die veronderstelling, zou het in waarheid *beneden* mij zijn, om daarop te reflecteren.

Er is eene andere opmerking of bedenking, die ik niet voldoende weet te beantwoorden, en waarop ik dus ootmoedig het *peccavi* zal hebben uit te spreken: deze namelijk, dat het *Verslag* van Dr. B. ter Najaarsvergadering goedgeurd, geprezen zelfs, maar door niemand, en dus ook niet door mij, van onnaauwkeurigheid is aangeklaagd. Ik moet naar waarheid verklaren, dat ik toen nog het verslag er niet bepaald op had aangezien, of het eenig deel had aan de *onjuiste voorstelling* van het gebeurde in dagblad-artikelen, waarover op dien dag ge-

klaagd werd. Die klagt zelve is mij eene voorname aanleiding geweest tot scherper onderzoek. Maar, zooveel mijne opmerking van onnaauwkeurigheid tot bezwaar van den verslaggever gebruikt kon worden, moet ik schuld belijden, want hij was persoonlijk gedechargeerd door de vergadering, door ieder van hare leden, ook door hen die in het Verslag een wat al te droevig figuur hadden gemaakt, en door mij zelve: zoodat wij, wegens die goedkeuring, de verantwoordelijkheid, een ieder voor één eenennegentigste deel, wél geteld en wél gemeten, op ons genomen hebben, en Dr. B. dus van dien dag af niet meer dan een gelijk aandeel in de algemeene schuld te dragen heeft. Maar opdat ik nu, wegens mijne confessie, niet bezwaard worde boven mate, zij het ook herinnerd, dat het mij, bij mijn nader berigt, iets meer te doen geweest is om het verslag, dan om den verslaggever, om het oordeel van mijne lezers, meer dan om de qualificatie van het verslag, en om de waarheid en het regt, meer nog dan om het oordeel, of zelfs den smaad of de eer van menschen. Zij het nu al zoo, dat het beter ware geweest, op 30 September, bij de Predikanten-Vereeniging zelve bedenking in te brengen; en ik zou het waarlijk gedaan hebben, indien ik toen reeds op de hoogte der zaak geweest ware; ik geloof echter niet, dat daarom eene meer openlijke vermelding van onnaauwkeurigheid te vermijden, of deze zelve meer gracieus geweest zou zijn. Maar na het verzuim, waarvan ik belijdenis doe, te wachten tot de nu nog aanstaande Voorjaars-vergadering, ten einde daarna eerst meer in het openbaar te spreken, ware al te gereede aanleiding geworden, om den beschaafden stand, door vergelijking en tegenstelling van datums te frapperen. Doch wat hiervan zij, na de openlijke vermelding en

na de tegenredenen van Dr. B., zal het nu, niet mijne moeilijkste, maar voorwaar verdrietelijkste taak moeten zijn, de opmerking van onnaauwkeurigheid te herhalen en te staven, waartoe ik alzoo aanstonds zal overgaan.

Eerst echter nog de herinnering, dat ik die onnaauwkeurigheid, in het *Christelijk Maandschrift*, op zoodanige wijze heb vermeld, dat zij naauwelijks krenkende voor den verslaggever genoemd kan worden. In mijne inleiding heb ik gezegd, dat zoo wie het officiële Verslag en mijn berigt onderling vergeleek, geene andere *verschcheidenheid* ontmoeten zou, dan die bij twee geloofwaardige getuigen verwacht en toegelaten moet worden. Aan het einde heb ik iets duidelijker te kennen gegeven, dat het Verslag, hoewel het *over het geheel* den lof heeft van volledigheid en getrouwheid, juist voor *dat gedeelte*, hetwelk de discussiën over het Schoolwezen betreft, iets minder naauwkeurig is. Ik heb al de zwaarte van deze opmerking gevoeld, en er daarom, als in éénen adem, bijgevoegd, dat de verslaggever, anders gewoon, naar zijn eigen woord, in deze vergadering te zwijgen en als een goed Secretaris ijverig op te teekenen wat door anderen gesproken werd, nu in deze discussiën een ijverig aandeel genomen en zich dien ten gevolge niet zoo geheel aan het werk der Notulen heeft kunnen wijden. De vraag, of echter mijne opmerking niet eenigzins krenkende was voor den verslaggever, is, nu en omdat hij haar doet, reeds beantwoord. Dat ik hem niet heb *willen* krenken, moge uit het bovenstaande voor ieder onpartijdige blijken. De lofspraken, uit den mond van anderen, door den schrijver met eigene hand, en alzoo wel met volkomen objectiviteit en daguerréotypische getrouwheid, opgeteekend, doen echter, tegen over mijne opmerking, bij een

dat en het mond v. Dr. v. Voort zieke.

onbevangen oordeel niet veel af: want mijne opmerking, wél gestaafd zijnde, moet niet naar die vrij hoog gestemde lofspraken, maar deze moeten naar haar gewijzigd worden. Zij kunnen dus nu alleen eene meer opzettelijke aanwijzing van onnaauwkeurigheid volstrekt onvermijdelijk doen zijn, aan welke noodzakelijkheid ik mij zal hebben te onderwerpen, zonder mij nu, tegenover de praesumtie welke tegen de juistheid van mijn verhaal wordt gewekt, te laten weêrhouden door de gedachte, dat het krenkende van mijne opmerking er staat vermeerderd, dan verminderd te worden.

Het zij mij vergund, met de woorden van Dr. B., als ook uit mijn hart geschreven, hier te herhalen, dat het niet in ons opkomt, elkanders goede trouw of zucht tot onpartijdigheid, voor het minst in twijfel te stellen, en dat daarvan zelfs tusschen ons geene spraak behoort te zijn. Te gelukkiger acht ik het daarom, dat de Schrijver zelf — geschiedde het ondanks hem zelve? — ons den sleutel aangeeft, waardoor de onnaauwkeurigheid, of laat mij nu zeggen, de tweeslachtige gedaante van het Verslag, zonder eenige veronderstelling van kwade trouw, hare volledige verklaring vindt. Dr. B. namelijk als toenmalige eerste Secretaris, heeft naar zijn eigen woord ijverig opgeteekend, volgens de lofspraken van anderen, deed hij het met *snelschrijvers talent* en *daguerréotypische getrouwheid*, wat tegen hem door anderen, maar de tweede Secretaris heeft *in het kort* opgeteekend, wat door Dr. B. zelve gesproken werd, en deze heeft *wederom uitgewerkt* en *aangevuld*, wat de tweede Secretaris van zijne woorden had opgeteekend. Het blijkt alzoo genoegzaam, dat de beide Secretarissen niet eenerlei hand van notuleren hebben. Ik beoordeel hunne tweederlei methode niet: vóór en tegen ieder van beide zijn

niet verwerpelijke redenen bij te brengen. Voor het minst kan de tweede Secretaris door loffelijke consideratiën bewogen zijn geweest, van niet zoo stenographisch *alle* woorden van Dr. B. op te teekenen. Deze laatste, naar zijn woord, onvoorbereid als spreker opgetreden, kon bij het latere uitwerken en aanvullen, ten aanzien van het door hem gesprokene, alleen door zijn geheugen geleid en geholpen worden; de gaaf van improvisatie, aan Dr. B. in ruime mate geschonken, is geene genoegzame waarborg van eene volkomen juiste memorie, die later, nadat het vuur, hetwelk in den spreker gloeide, uitgedoofd is, al het gesprokene naar de letter, de werkwoorden in hetzelfde *tempus*, de toegelaten overdrijving zonder verzachting, en de gebezigde voorbeelden zonder weglating wedergeve. Het is zoo min vroeger mijne meening geweest, als zij het nu kan zijn, dat een verslag alleen dan getrouw zou zijn, wanneer al de woorden, die gesproken werden, wèl geteld en wèl gemeten worden opgeteekend: niet één minder, niet één meer. Het is een misverstand van mijne woorden, wanneer de schrijver zoo iets bij mij veronderstelt. Maar dit heb ik bedoeld, dat zoo een verslaggever in actenmatigen vorm het gesprokene mededeelt, zonder snelschrijvers *volledigheid*, de zin en geest der discussiën ligtelijk misduid zou kunnen worden: ik voeg er nu bij, dat een Verslag onnaauwkeurig moet zijn, wanneer zoo wijd verschillende methodes, als waardoor onze beide Secretarissen in het vorige jaar zich van elkander onderscheiden hebben, op die wijze worden zaamverbonden, dat de redenen ter eener zijde met daguerréotypische getrouwheid weergegeven, en die ter andere zijde eerst in het kort opgeteekend en later uitgewerkt en aangevuld worden. Zoo is het geschied bij het Verslag van Dr. B. Hij zelf

verhaalt het ons, bl. 8, 9 en 10 van zijne *Fantasie en Werkelijkheid*. Ik heb geene enkele reden, om tittel of jota hieraan toe te voegen. Het is mij nu veel duidelijker, dan het vroeger wezen kon, waardoor het toegekomen zij, dat in het officiële Verslag, uit de redenen van Dr. B. het speciële, piquante en overdrevene, in den regel, weggelaten, door algemeene termen vervangen, in gematigde bewoordingen verzacht, of ook *nude et simpliciter* uitgelaten is, terwijl daarentegen in de tegenredenen juist het speciële, piquante en overdrevene op den voorgrond gesteld, het algemeene meer op den achtergrond geschoven, of zelfs, omdat toch niet alle woorden, stenographisch, werden weergegeven, voorbijgegaan en weggelaten was. Zie, dat is niet meten met eenerlei mate, noch wegen met dezelfde wage. In waarheid, het had niet alzoo behooren te geschieden!

Dat het alzoo is geschied, ga ik in enkele voorbeelden aanwijzen, mijne aanwijzing niet uitbreidende boven noodzakelijkheid, omdat het mijn lust niet is, en alleen nooddwang mij verplicht, de vroeger opgemerkte onnaauwkeurigheid van het *Verslag* van Dr. B., onmiskkenbaar voor ieder die zien wil en onweerlegbaar te staven.

Eerste voorbeeld. In zijne tweede rede, zij is eigenlijk het voorname *corpus delicti*, heeft Dr. B. volgens het *Verslag* bl. 21 verv. *Openlijk schrijven*, Bijlage B. bl. 50, gesproken over het gevaar, waarmede het onderwijs bedreigd werd en over het *ideaal* eener school, zooals deze, naar het stelsel van *l'État athée*, zou moeten zijn. In zijne derde rede, *Verslag* bl. 25, *Openlijk schrijven*, Bijlage C. bl. 51, en nu nog duidelijker in dat *Openlijk schrijven* zelf bl. 19 en 20, heeft Dr. B. zijne vroegere

woorden in dien zin geëxpliceerd, dat zij verstaan moeten worden van de gevolgen van het stelsel, zooals deze naar de consequentien der onverbiddelijke logica eenmaal *zullen*, of *zouden kunnen* zijn. Ware het nu tot de leden der Predikanten-Vereeniging, dat ik het woord te rigten had, hen zou ik met volle vrijmoedigheid vragen: Broeders! heeft iemand uwer de tweede rede van Dr. B., toen hij ze sprak, alzoo gehoord en verstaan, dat alleen gedacht moest worden aan consequentien van heerschende begrippen en aan geene andere realiteiten, dan in zoo verre ieder stelsel, elke theorie, ook buiten praktijk, een feit en realiteit is? Maar ik zal mij nu niet op iemands geheugen, noch op mijne schriftelijke aantekeningen beroepen, maar mij bepalen tot het *Verslag* zelf. Daaruit namelijk blijkt, dat niemand der opvolgende sprekers, die tweede rede van Dr. B. alzoo heeft verstaan. De voorzitter, Prof. des Amorie van der Hoeven, riep onmiddelijk daarna de mannen op, met het schoolwezen bekend, om uit hunne ervaring de gegebene beschrijving te bevestigen of te weerspreken; hij stelde daaraan tegenover wat hij bij vroegere ervaring wist van het onderwijs in de bijbelsche geschiedenis, op eene Stads-Armenschool, onder leiding van eenen Roomschen onderwijzer, en wat hij hoorde van het gebruik van moeilijke bijbelteksten op de bewaarschool; dit werd gesteld tegenover logische consequentien en mogelijke gevolgen van een stelsel! Waarlijk, de man had, met eene heenwijzing op de wetten der Logica, tot de orde geroepen moeten zijn. De kennis van hetgeen praktisch, *in strijd met* het stelsel geschiedt, zal kunnen weerspreken, wat uit het rijk der idealen, alleen als de mogelijke gevolgen van het stelsel en de gevaren der *toekomst*, was aangewezen! Wat bijster misverstand! Ds.

van Meeteren maakte zich aan denzelfden Paralogisme schuldig, door te bevestigen, dat het inprenten van zeer moeilijke bijbelplaatsen op de bewaarschool eene realiteit was, en dit als tegenstelling aan de *École athée*, waarvan niet als in de werkelijkheid bestaande, maar alleen als school-ideaal gesproken was. Erger maakte het nog een volgend spreker, Ds. van Voorst, die met buitengewoon vuur, groote zeggenskracht en met al den nadruk der ontzetting zijne stem verhief, om te vragen naar de *geheime mededeelingen*, als waaruit Dr. B. zijne beschrijving ontleend kon hebben van... ik schaam het mij bijna hier al weër te schrijven — van de consequenties en eischen der onverbiddelijke logica! Dr. B. beschuldigt nu den laatstgenoemden spreker, dat hij het systeem van *l'état athée* met moedwillige godverloochening verward heeft. Ik weet niet, of het eenigzins meer met het *Verslag* zelf, met het verbodene woord: *er is een God*, en met de ontzetting van Ds. van Voorst overeenkomt, om Dr. B. van zoodanige verwarring van begrippen te verdenken. Maar dit meen ik te weten, dat zoo het *Verslag* ons, zij het ook maar den inhoud der tweede rede van Dr. B., juist en naar de letter getrouw heeft weêrgegeven, al die sprekers even hard van oor en traag van hart, als blijktens dat *Verslag* moeilijk ter spraak, geweest moeten zijn. Waarlijk, als ik eerst het *Verslag* en daarna de *Fantasie en Werkelijkheid* lees, dan moet er, op die onvergetelijke vergadering van 13 Mei 1851, vrij wat Don-Quichotterie geheerscht hebben, die immers windmolens voor reuzen doet aanzien. En dan nog de latere sprekers, Prof. Domela Nieuwenhuis en Ds. de Voogt, die, als van een' zwaren last ontheven, Dr. B. dank zeggen, dat hij hen weder bevrijd heeft van den angst, die

hun te voren was aangejaagd: *aangejaagd* door de heenwijzing op logische syllogismen, en *bevrijd* daarvan door het beroep op eene wet, waaruit die consequenties logisch waren afgeleid! In waarheid, of het nu Orthodoxophobie, of met anderen naam genoemd worde, manie was het zeker. Want het staat zoo duidelijk in het *Verslag* te lezen: er dreigt gevaar, het *ideaal* der school is *l'école athée*, het stelsel *is*, maar al het andere *zal zijn*. Ik beklaag den Doctor, dat hij zoo ongeschikte hoorders ter Predikanten-Vereeniging gehad heeft. Of is het misschien meer rationeel, eene enkele miswijzing van het geheugen, bij dat latere *uitwerken* en *aanvullen*, te veronderstellen? Zie, er behoeft aan geen waanzin, en even weinig aan ontrouw gedacht te worden. De tweede Secretaris heeft in het kort opgeteekend, de eerste Secretaris heeft zich later duidelijk herinnerd, welke zijne intentie en de eeniglijk houdbare zin zijner woorden geweest zijn, en zoo als hij ook gesproken zou hebben, indien hij, door den stroom zijner eigene woorden niet verder ware medegevoerd, dan hij eigenlijk gaan of komen wilde. Het is slechts zoo klein verschil. Het *futurum* zelf neemt zoo ligtelijk, bij den Orator, hoe veel meer bij den Improvisator, de vormen van het *praesens* aan! Het ideaal neemt zoo ligt de gedaante aan van eene realiteit. Een enkel woord meer, een enkel woord min, en de rede van Dr. B. is in harmonie met de opvatting der overige sprekers. Is die veronderstelling krenkende voor den verslaggever? Voor het minst niet half zoo veel, en daarbij vrij wat waarschijnlijker voor ieder die opmerken en verstaan wil, dan de booze geest van Orthodoxophobie, die als een *Deus e machina* te voorschijn treedt, om den knoop te ontwarren, die voor menschelijke wijsheid en krachten te moeilijk geworden

was. En denk nu nog eens aan het gecombineerde werk van den eersten en den tweeden Secretaris. In waarheid, eerder zal ik fantasie en werkelijkheid voor identisch verklaren, dan het product van die combinatie een voortreffelijk werk te noemen: al ware ook dat epitheton op al het overige gedeelte van het *Verslag* in onverminderde mate toepasselijk. En daarom is het, dat ik dit gedeelte, hetwelk over het Schoolwezen handelt, iets minder naauwkeurig dan het overige genoemd heb.

Tweede voorbeeld. In diezelfde tweede rede had Dr. B., blijkens het *Verslag*, gezegd, dat de school, naar de heerschende begrippen, geheel vreemd moest zijn aangedienst en christendom, opdat bij het kind geen enkel sentiment, geene enkele overtuiging gepraejudicieerd worde. Deze is de stelling in het algemeen; maar zij werd ook in bijzonderheden ontwikkeld en door sterksprekende voorbeelden gestaafd. Er werd gesproken van Protestantsche geloofs-ideën, als waardoor de Roomsche, van Christelijke ideën, als waardoor de Israëliet, en van het woord: *Kinderen, er is een God in den hemel*, als waardoor de vrijdenker geërgerd zou worden, die niet aan God geloof. Ik be-roep mij vrij op het geheugen van die ter vergadering zijn tegenwoordig geweest. Mijne schriftelijke aantekeningen wijzen op dat drietal van voorbeelden. Met meerdere woorden zou ik het daarover gezegde kunnen wedergeven. Maar het bovenstaande is genoeg. Het was ons, alsof wij reeds in onze verbeelding de Roomsche, Israëlitische en Atheïstische ouders aan de schooldeur zagen staan, toeluisterende, of ook eenige van hunne sentimenten gepraejudicieerd werden bij hunne kinderen door het onderwijs van den meester. En zie nu het *Verslag* in t. a. p. Gij vindt er de algemeene stelling weergegeven, maar al die menschen, waarnaar wij nu omzien,

blijken stillekes weggebleven of weër weggegaan te zijn. Ik ben geneigd, zoo veel als iemand, om de overdrijving, die er in de woorden van Dr. B. gehoord werd, te verschoonen. Maar het was daarom niet goed, die overdrijving te verzwijgen, wanneer juist de tegenredenen bepaaldelijk daartegen gerigt zijn geweest. Dit is echter in het Verslag geschied, dewijl de tweede Secretaris er niets van had opgeteekend en de eerste Secretaris hier niets uitgewerkt of aangevuld heeft. Met die voorbeelden worden de tegenstellingen van bijbelsch onderwijs met een Roomschen onderwijzer, en van de *loci difficiliore*s op de kinder-bewaarschool, verstaanbaar en duidelijk, en ook de oproeping, om op de Regering aan te dringen, en tot haar te zeggen: *is er geen God, dan is er ook geen Staat*, heeft dan alleen plaats en beteekenis. Laat die voorbeelden weg, en de latere sprekers zijn fanatieke ijveraars, die schimmen en visioenen zien, nog zonderlinger en fantastischer, dan die door Dr. B. ons uit de ervaring zijner doctorale wetenschap worden medegedeeld. Maar zoo aan Dr. B. in waarheid behoort, wat wij aan hem als het zijne hebben teruggegeven, ofschoon hij zelf het niet schijnt vermist te hebben, en de tweede Secretaris het voor zich gehouden heeft, dan behoeft niemand van ijlhoofdigheid of booze gezindheid verdacht, en alleen de opmerking erkend te worden, dat het Verslag, over het geheel wel volledig en getrouw, maar voor dit gedeelte iets minder naauwkeurig is.

Derde Voorbeeld. Ik heb het als daguerrotypische getrouwheid beschouwd, maar het daarom in het officiële Verslag nog niet onvoorwaardelijk geprezen, dat aan een der sprekers zijne *stilstittende kinderen*, aan een ander sprekers zijne *stilstittende kinderen met gebed* aanvangende en aan een derde zijne ietwat ironische *dankbetuiging* gelaten is. De

tweede Secretaris daarentegen is al weer wat vrijer te werk gegaan. Dr. B. namelijk heeft ons in eene derde rede, eene school laten zien, volgens het heerschende stelsel, neen, in strijd daarmede, zoo als het nu weldra wezen en worden zou. Daar op die school van *l'état athée*, maar nu met een Roomschen onderwijzer, werd den Protestantschen kinderen de eerbied voor het *Christusbeeld* en eerbied voor Maria ingeprent. Dit was nu wel in zoo openbare tegenspraak met het vroeger geschetste School-ideaal, dat van eene zelfwederlegging gesproken heeft kunnen worden. Die inconsequentie, ik erken het, is ook in het Verslag blijkbaar. Maar de ongerijmdheid er van sprak toch het duidelijkste door de tegenstelling van die beide schoolmeesters: den een die niet zeggen durft: *kinderen, er is een God!* - en den anderen, die het crucifix in de hand heeft en zijnen schoolkinderen voorzegt: *Ave Maria!* En nu de tweede Secretaris, — hij is nu immers de beschuldigde! — schuift die beide onderwijzers ter zijde, die misschien ook beter van onze Vergadering en uit de redenen van Dr. B. waren weggebleven, maar die echter, tegenover de getrouwe mededeeling van hetgeen door anderen gesproken werd, voor eene juiste en tot vermindering van scheeve voorstelling der discussiën, niet gemist kunnen worden. Ik zeg het nu niet, om de handelwijze van den eersten of van den tweeden Secretaris te laken of te prijzen, maar alleen tot staving van hetgeen door mij gezegd is, dat dit gedeelte van het verslag, waaraan twee mannen gewerkt hebben en juist daarom, iets minder naauwkeurig dan het overige is. — Prof. van Swinden zou hier, in zijn tijd, onder geschreven hebben: Q. E. D.

De gegevene aanwijzing van onnaauwkeurigheid acht

*Die van
Lectura
Maria
zou behelst
op school
het gebed
P. V. bl. 7.
het be 7.*

ik genoegzaam. Wie nu nog niet overtuigd is, zou bij verdere uitbreiding toch ook wel blijken voor overtuiging onvatbaar te zijn. Hierover dus geen woord meer. Maar er is nog iets in het door mij gegeven verhaal en in de kritiek daarvan bij Dr. B., waarop ik de aandacht vestigen moet. Ik had namelijk mijnen geachten Ambtsbroeder op zoodanige wijze bij mijne lezers ingeleid, dat hij nu zelf meent en zegt, dat ik daarvoor wel eenige erkentelijkheid had mogen verwachten. Maar neen, hij kent zich aan *snoode ondankbaarheid* schuldig. Dit is eene zaak van zijne conscientie en gaat mij niet aan, dan alleen dat ik hem vergiffenis toebidde en, zoo veel mij betreft, hem ook wel verleen wil. Maar daarom mag en moet ik het nu toch zeggen, hoe hij mijne woorden gebruikt heeft. Eerst schrijft hij over wat ik zoo al goeds van hem gezegd heb: het is nog al dankbaar. Hij vergeet nu wel de qualificatie van *Predikant*, die ik vooropgezet had, nog vóór den *Dichter*, en waarvan nu sommigen, ten gevolge van de niet volkomen daguerréotypische getrouwheid bij het overschrijven, gemeend hebben, dat de Predikantsbetrekking door mij was voorbijgezien. Zij is daarentegen nu bij Dr. B. voorbijgegaan, waardoor het den schijn heeft, alsof hij in de eerste plaats door mij een dichter genoemd ware. Die plaats voor den dichter ingeruimd is wel eenigzins de basis waarop de redenering van bladzijde 13 en verv. steunt, maar ongelukkigerwijze is die plaats alleen in fantasie de eerste, in de werkelijkheid was zij bij mijne persoonsbeschrijving de tweede. Nog is bij het overschrijven de *Improvisator* vergeten, ofschoon de beschrijving daarvan bij mijn bericht het uitgebreidste en mij juist daaraan, tot eene zuivere beoordeeling van de discussiën over het Schoolwezen, nog al veel gelegen was. Maar

dewijl nu de overige omschrijvingen — zal ik het lofspraken noemen? — door Dr. B. eerst overgeschreven en daarna berispt worden, moet ik *e contrario* besluiten, dat de Improvisator, ook naar zijn eigen oordeel, naar waarheid door mij is voorgesteld. Ik wil daarom de conclusie, als waarop het hier eigenlijk aankomt, nog wel eens overschrijven, en zeggen, dat bij het spreken van Dr. B. in onze vergaderingen, niet in het begin zijner rede, maar daarna, zijne stem meer beziel, zijne rede krachtiger, gelaat en blikken levendiger worden, en de stroom zijner redenen daarhenen vliet, als een sterk bruischende vloed, de hoorders medeslepde en ook wel eens den spreker, verder misschien dan hij, of iemand hunner gaan of komen wil: zoo heeft hij ook gesproken over het Schoolwezen in ons vaderland. Maar nu de andere omschrijvingen! Dr. B. mag het wel weten, dat ik daarbij in de verste verte niet heb gedacht, om hem door lofspraak aan mij te willen verplichten. Het was mij te doen om het oordeel mijner lezers, en *hun* moest het duidelijk wezen, dat ik de verdiensten des mans erkennen kon en wilde, zonder de schaduwzijde van zijne improvisatiën, namelijk hare overdrijving, over het hoofd te zien. Maar wat er nu over ieder van die qualificatiën wordt gezegd, wil ik hier niet beoordeelen, evenmin als ik het geschreven zou willen hebben. Alleen, om den man te bevredigen, wil ik hem beloven, dat ik hem nooit weér, en alleen nu nog eens voor het allerlaatste, een *talentvol dichter* noemen zal. Maar toch al die benamingen en omschrijvingen zijn mij het hoogste niet. Dr. B. heeft het terecht opgemerkt, dat ik, met de broeders der Predikanten-Vereeniging, alles, alles voor den broedernaam vergeten wil. Maar dat nu, Broeder Beets! die broeders met mij deswege door u gehoord

worden, en dat gij speelt en spot met den *zoeten* broedernaam, en dat gij aan die algemeene benaming, wegens de gewoonte der Predikanten-Vereeniging, voor u alleen eene negatieve belangrijkheid hebt toegekend, zoo als dat gezien wordt uit bladzijde 13 en 16 van uwe *Fantasie en Werkelijkheid*, dit hebben de broeders, zoo min als ik, ooit aan u verdiend. Het zij u vergeven, maar onbroederlijk is het bovenmate. Hoe! onze Vereeniging gebruikt altijd voor hare leden den broedernaam, omdat zij het op den voorgrond wil stellen, dat zij, bij ieder verschil van denkwijze en rigting, niet anders dan broeders kent, noch kennen wil; en zij wordt nu daarvoor, door een harer leden, en wien zij in haar midden eene belangrijke plaats had ingeruimd, gesmaad. Het verkrijgt dan nu meerdere beteekenis, dat wel de Uitschrijvingsbrief, dd. 7 April 1851, maar niet de daarop gevolgde, den naam van *Medebroeder* in het opschrift draagt; dat het *Geachte Amptsbroeder*, stijf genoeg en niet geheel overeenkomstig het spraakgebruik, daarvoor in de plaats gesteld wordt; dat Hoogleeraren, Predikanten en Candidaten in die algemeene benaming, maar niet meer in den naam van broeders, vereenigd worden; dat nu ook het *Openlijk Schrijven* aan mij dien *Ambtsbroederlijken* naam vele malen opneemt, zonder het ooit met den beter klinkenden naam van *broeder* af te wisselen. Nu ben ik waarlijk verzoend met het gemis van alle onderschrift aan uwen brief; want ik zou daar niet gaarne gelezen hebben, dat gij alleen als *Amptsbroeder*, zij het dan ook niet zonder achting, den brief onderteekenen kondt. In uwen opvolger, den tweeden Secretaris van het vorige jaar, acht ik het prijzenswaardig, dat hij in zijnen Uitschrijvingsbrief den *Medebroeder* heeft teruggebragt. Maar, *Geachte Medebroeder*, moet ik het dan nu

daarvoor houden, dat gij ook wilt gerekend worden onder hen, die bij de ontmoeting van ambtsbroeders eerst noodig hebben, dat het *Schibboleth* zuiver worde uitgesproken, eer zij den naam van broeder durven of willen gebruiken? Ik vraag het in ernst, was het niet beneden u, daarin andere ijveraars na te volgen, die er vooruitkomen, dat zij, op hun positief-christelijk standpunt dien naam alleen aan hunne geestverwanten geven kunnen? Die meening heeft mij altijd zonderling en tegenstrijdig aan het positieve christendom toegeschenen: ik had ze bij u niet verondersteld. En waaraan moet ik dan nu denken? Accommodatie, ten believe van wie dan ook, behoort niet tot u. Daarom, Broeder Beets! indien het u mogelijk is, spreek het openlijk voor allen uit, dat gij die bekrompenheid van anderen, met mij, afkeurt, en ik zal niet weigeren, ter zake van het hier geschrevene, nogmaals het *peccavi* uit te spreken. Of zoo het door u ingenomen standpunt niet meer dat algemeener gebruik van den broedernaam toelaat, dan nog zal ik u blijven hoogachten: want er zijn vele gaven in u; ik zal u welwillend blijven bejegenen: want ik geloof dat uwe gezindheid meer broederlijk is, dan het afgemetene *Amptsbroeder* in uwen mond; ik zal het daarvoor blijven houden, dat het Evangelie de praktijk der vrijzinnigen in dit opzigt veel meer dan die der regtzinnigen aanbeveelt, maar ik zal er toch ook leed over dragen, dat zoo onbroederlijke bekrompenheid u onder hare navolgers en voorstanders tellen kan. Doch vooralsnu daarover geen woord meer!

Hiermede heeft mijn pleidooi, zooveel betreft het vroegere Verslag van Dr. B. en mijn daarna gegeven verhaal van het gebeurde ter Predikanten-Vergadering een

einde. Wat niet tot ons persoonlijk verschil behoorde, heb ik afgesneden. De strekking van het door mij gegeven verhaal en mijne bevoegdheid om het te geven, heb ik trachten aan te wijzen. De praesumtie van ontijdigheid, ongepastheid, ongenoegzamen waarborg van juistheid, heb ik afgeweerd. Daartegenover heb ik de opmerking van mindere naauwkeurigheid van het *Verslag*, voor dit gedeelte, trachten duidelijk te maken en te staven, daarbij de verdenking van ontrouw van den schrijver, als van mij zelven, afwerende, hoewel te gelijk in enkele qualificaties en benamingen eenige gelijkvormigheid opmerkende en betreurende met hetgeen de partij der regtzinnigen, niet van hare lichtzijde, kenmerkt. Beslissing en uitspraak blijven nu den lezer overgelaten, waarbij het mij echter nogmaals vergund zij, te herinneren, dat het mij vroeger en ook nu niet te doen is geweest om het *Verslag*, maar om het oordeel van anderen te verbeteren. In mijn bericht in het *Christelijk Maandschrift* heb ik niet alle bezwaren tegen de geuite gevoelens der Predikanten willen wegnemen: ik wist het niet te kunnen doen; maar het daarover geveld oordeel heb ik zoeken te wijzigen. Ik geloof mijn doel niet geheel gemist te hebben. Of liever zulks is mij openbaar geworden, door sommige persoonlijke ontmoetingen en ervaringen, en nu ook door eene Aanteekening van Dr. A. de Jager, bij de afzonderlijke uitgaaf van zijne *Aanteekeningen op eenige der vijf en zeventig stellingen van Dr. J. J. Doedes*, vroeger in het weekblad *de Weeker* geplaatst. Ik bedoel wat omtrent mijn bericht daar gezegd wordt bl. 9 en 10. Misschien mag ik zelfs het *Openlijk Schrijven* van Dr. B. als een bewijs aanmerken, dat het vroeger door mij geschrevene niet geheel zonder werking gebleven is, gelijk ik wederkeerig eerlijk be-

ken, dat de observatie van de uitwerking zijner nu gegebene voorstelling van het gebeurde mij, als tegen wil en dank, tot spreken gedwongen heeft. Ik haast mij echter hierbij te voegen, dat ik, indien nu nog een openlijk schrijven aan of tegen mij wierd uitgelokt, mij niet onvoorwaardelijk tot wederantwoord verplicht zal rekenen. Voor mij beschouw ik nu dezen strijd als geëindigd, en ik heb aan twee instantien genoeg. Ik zal den Broeder eene verdere spreekbeurt niet misgunnen, maar nu alleen voor mij zelven en als bij voorraad eene onjuiste interpretatie afkeeren, zoo als nu sedert eenigen tijd aan mijn stilzwijgen begon gegeven te worden, en waarom ik dat zwijgen voor ditmaal meende te moeten afbreken *). — Maar helaas! hiermede is mijne taak voor het tegenwoordige nog niet afgedaan, want uit de nu, in deze *Fantasia en Werkelijkheid*, gegebene voorstelling, wordt door velen de conclusie getrokken, dat Dr. B. in onze discussiën ter Predikanten-Vereeniging opgetreden, of althans beschouwd en bestreden is, als de vertegenwoordiger van de partij der regtzinnigen, en dat de overige sprekers, ter naauwernood met eene enkele uitzondering, door hunne vooringenomenheid tegen Orthodoxie tot miskennis van waarheid en regt, van godsdienst en christendom, vervoerd zijn geworden. Bij deze voorstelling moet nu wel de Predikanten-Vereeniging te donkerder schaduwen van zich afwerpen, naar mate de nu door Dr. B. voorgedragene en verdedigde beginselen omtrent opvoeding en onderwijs meer rationeel, gematigd, en behoudens enkele wijzigingen, al-

*) Bij het afdrukken van deze bladzijde, verzoekt mij de Schrijver van vorenstaande Memorie, Ds. J. J. van Voorst, voor hem te willen melden, dat hij over verder spreken en stilzwijgen juist even zoo denkt, als hier geschreven staat. Ik heb beloofd, hieraan te voldoen. Q. F.

ler goedkeuring waardig zijn. Het geldt dus nu niet meer een persoonlijk gevoelen van Dr. B. en van anderen, maar het zijn bepaalde rigtingen en partijen, die aan elkander tegenovergesteld worden. Wanneer nu, zoo ik meen, daarbij de werkelijkheid niet geheel naauwkeurig, noch zonder inmenging van fantasie, wordt weêrgegeven, zou wel eens het oordeel van sommigen, nog meer dan vroeger, schuinsch gebogen kunnen worden; en het ware in mijne schatting, nu ik eenmaal ten strijde ben opgeroepen, niet loffelijk, zoodanig effect van dit *Openlijk Schrijven* van mijne zijde lijdelijk aan te zien. Te minder wil ik nu weigeren, den toegeworpen handschoen op te nemen, omdat ik de gelegenheid mij hiermede aangeboden zie, om het onderwerp van den strijd een weinigje te verhelderen, en tegelijk wederzijdsche gevoelens en uitspraken nader tot elkander te brengen: misschien dat het mij gelukt, door den strijd zelven te brengen tot vrede. Ach! dat het vrede ware in onze dagen! Die wensch en bede moet allen bezielen en mag ook wel bij openlijken strijd onder ambtsbroeders, die broeders moeten zijn, herinnerd en in het harte gedragen worden. Bij mijn schrijven streef ik er naar, dat mij de getuigenis gegeven kunne worden, de vervulling dier bede niet verhinderd, maar bevorderd te hebben.

Tot vrede, althans tot eene kalmer beschouwing van den gevoerden strijd, moge dienen, wat ik bij dit gedeelte mijner *Toelichting*, als eerste opmerking vooraan plaatse, dat namelijk de redewisseling over het Schoolwezen onder ons niet zoodanigen gang heeft gehad en gehouden, dat daarbij als in slagorde hebben gestaan, aan de eene zijde de mannen die niet gerekend willen worden tot de partij der regtzinnigen, en daar tegenover,

als hun vertegenwoordiger en kampstrijder, Dr. B. Althans zijn geachte voorganger, die den wensch had te kennen gegeven, dat bijbelsche geschiedenis en christelijke zedeleer, op de school onderwezen, tot de zedelijke vorming van protestantsche kinderen zouden blijven medewerken, zoo als wij nu lezen op bl. 26, kan wel niet tot de tegenstanders van Dr. B., even weinig als tot de hier bedoelde regtzinnigen gerekend worden. Het is Ds. Liernur, Predikant bij de Evangelisch-Luthersche Gemeente te *Haarlem*: hij zal ons ook nog verder, aan de zijde van Dr. B., ontmoeten. Die het eerst na Dr. B. gesproken heeft, Dr. Wildschut, verhief zijne stem, om het gewigt der levensvraag te erkennen, hoe zedelijke en godsdienstige opvoeding der jeugd in verband te brengen met het onderwijs der openbare school. Hem wedervaart de eer, niet om tot de partij der regtzinnigen gerekend, maar van de overige sprekers der Predikanten-Vereeniging, die allen leden aan Orthodoxophobie, uitgezonderd te worden. Zie bl. 47, 48. En wie stonden er aan de andere zijde? Ik ga nu namen voorbij, zonder dat het voor iemand, die het *Verslag* of het *Maandschrift* inziet, duister of twijfelachtig behoeft te zijn, van wie ik spreek. Ik zal nu nog niet zeggen, dat zij allen tegenstanders van Dr. B. zijn geweest, maar zij hebben toch ook niet aan zijne zijde gestaan, de Doopsgezinde leeraar, de Remonstrantsche en Luthersche Hoogleraren, en onze Hervormde ambtsbroeders, die meer of minder uitgebreid, behalve de bovengenoemde, over het Schoolwezen gesproken hebben. Die broeders buiten den schoot onzer Kerk, hoe het anders met hunne regtzinnigheid gesteld moge zijn, kunnen wel niet geacht worden, bij den kerkelijken strijd onzer dagen, in het heetste vuur te staan: een hunner is vroeger gemengd geweest in

een strijd over kerkelijke leer en belijdenisschriften, maar het gold de Augsburgsche Confessie; de beide anderen, naar den aard hunner gemeenten, zijn aan den strijd over formulierdwang voor zich zelven ten eenemale vreemd. Van de hier bedoelde Hervormde Predikanten is niemand te tellen onder de intolerante voorstanders, noch ook onder de sterk gepronuncieerde tegenstanders der Orthodoxie: maar er zijn wel mannen onder hen van geheel onverdachte en onbesprokene regtzinnigheid. Ik geloof, dat Dr. B. hen anders beoordeeld zou hebben, indien hij ze meer van nabij, in hunne persoonlijke denkwijze en rigting, had gekend. Nu wil ik alleen de opmerking geven, dat óf de akelige ziekte van Orthodoxophobie even willekeurig in de keus van hare slagtoffers, als vreeselijk in hare verschijnselen is, óf anders, want *tertium non datur*, dat Dr. B. zoo weinig het gestel zijner patienten, als hunne ziekte kent. Neen, de Predikanten-Vereeniging is niet zoo ver van haar oorspronkelijke doel afgeweken, dat zij, in plaats van broederlijke gemeenschap en christelijk leven, onder allerlei rigting der geleerde wetenschap in onze dagen, te bevorderen, nu waarlijk ontaard zou zijn in eene verzameling van strijders der Orthodoxie, *quand même*, onder welke Dr. B., als eene magtelooze oppositie, een zoo verdrietigen als vruchtelozen strijd zou hebben te verduren gehad. Zoodanige voorstelling, alsnu daarvan gegeven is, wordt door de namen en personen der strijders, voor wie ze kent, te eenemale weersproken. Doch komen wij tot de beschouwing der geuite gevoelens zelve.

Onderwijs en opvoeding zijn onafscheidelijk. Het is bij de questie van het Schoolwezen een grondbeginsel, waarvan niet behoort afgeweken te worden, en dat niemand

uit het oog verliezen mag. Het mag in gulden letteren, als eene levensspreuk, geschreven staan: niet boven iedere schooldeur en kinderkamer, maar toch in iedere gehoorzaal, waar Paedagogiek gedoceerd wordt. Ach! dat het ook, in het kerkgebouw onzer Vergadering, op de plaats der Gezangborden, voor aller oog, van Dr. B. en van de andere broeders, te lezen ware geweest, wat nu hier op bl. 34 geschreven staat, dat de scheiding van opvoeding en onderwijs wel ondersteld, maar nimmer bewerkstelligd kan worden, dat door elke opvoeding een onderwijzende, door elk onderwijs eene opvoedende kracht geoeffend wordt. In waarheid, opvoeding en onderwijs zijn onafscheidelijk. Zij kunnen en moeten wel, ter voorkoming van verwarring, in het begrip *onderscheiden*, maar zij mogen daarom niet in de werkelijkheid van elkander *afgescheiden* worden. Opvoeding is ontwikkeling van den mensch: in den ruimsten zin omvat zij beide lichamelijke krachten en de geestelijke vermogens des menschen, maar zoo veel zij meer bepaaldelijk tot het onderwerp onzer discussiën behoorde, heeft zij betrekking tot alle verstandelijke, zedelijke en geestelijke vermogens. Onderwijs heeft niet zoo ruim begrip: het is in zich zelf mededeeling van kundigheden. Nu is het wel waar, dat de inhoud van het onderwijs opvoedend en het werk der opvoeding onderwijzend is, maar het moet dan toch ook daarbij in het oog worden gehouden, dat deze bepaling de deugdelijkheid van onderwijs en opvoeding beide veronderstelt. Eenzijdige, onzijdige en valsche onderwijzingen ontwikkelen ook wel den geest en wekken sluimerende krachten op, maar zij geven tevens eene scheeve, verkeerde of zelfs ten verderve leidende rigting daaraan. Ook zonder eigenlijk onderwijs leert dikwerf het kind, uit de hem omrin-

gende voorbeelden in het huisgezin, het kwaad vroegtijdig kennen: er wordt alzoo eene onderwijzende kracht op hem geoefend, en er is opvoeding daarin; maar dat is eene slechte opvoeding, of liever nog moet van zoodanig kind gezegd worden, meer dan wanneer het alleen uitwendige vormen geldt, dat het zonder opvoeding is. En toch zijn het de ouders, die door God zijn gesteld, om de opvoeders hunner kinderen te zijn. Is niet de vader van het gezin voor de zijnen de eerste, natuurlijke opvoeder, onderwijzer, godsdienstleeraar, ja ook medicijnmeester? Dat er in de maatschappij mannen optreden, bekwaam en verdienstelijk, die hierin den huisvader, een ieder voor een bepaald gedeelte, ter zijde en ten dienste staan, is gewis eene weldaad en uitnemende zegen. Maar daardoor zijn de ouders niet ontslagen van hunne oorspronkelijke roeping en plicht. Ons doopformulier zegt het goed: de ouders moeten hunne kinderen onderwijzen, *ofte doen en helpen onderwijzen*. Dit schijnt wel bij velen geene andere beteekenis te hebben, dan dat zij eene plaats op school en catechisatie voor hunne kinderen moeten vragen, of hoogstens voor die plaatsing eene meer werkdadige zorg te dragen hebben. Het is een schromelijk misverstand, maar het is ook daarom te noodiger, dat de schooljeugd evenzoowel opgevoed, als onderwezen worde. Reeds geschiedt dit altijd, in zoo verre het onderwijs, hoedanig dan ook inhoud en vorm, geest en strekking wezen mogen, altijd de verstandelijke vermogens, ware het ook alleen het geheugen, oefent en ontwikkelt: wegens die oefening mag zelfs het onderwijs een deel der opvoeding genoemd worden. Anders is het echter juist, het onderwijs te beschouwen als het *middel* en de opvoeding als het *doel*, en alzoo beide in de voorstelling wezenlijk te on-

derscheiden, hoewel daarom nog niet in de werkelijkheid van elkander *af te scheiden*.

Het moge uit het hier geschrevene blijken, dat er althans geen wezenlijk verschil bestaat, met opzigt tot het onderling verband van onderwijs en opvoeding, tusschen Dr. B. en mij. Gereedelijk wil ik onderschrijven, wat hij vroeger, blijkens het door hem opgemaakte *Verlag*, over de *onderscheiding* van beiden gesproken, en wat hij nu over de *onafscheidelijkheid* geschreven heeft. Reeds vroeger heb ook ik duidelijk te kennen gegeven, dat ik niet gerekend wilde worden tot hen die onderwijs en opvoeding afgescheiden en het eerste, zij het ook slechts voornamelijk, tot de school en de laatste tot het huisgezin gebragt wilden hebben. Maar dat wil ik nu niet weder ophalen. Alleen dit moet ik herinneren, dat toen het eerst de vraag geopperd werd, of men zich hieromtrent reeds heldere voorstellingen had gevormd, niemand daarbij aan Dr. B. heeft kunnen denken, die in zijne eerste rede, wel over de onderlinge betrekking van Kerk en School en Staat, maar tot daartoe over *onderscheiding* of *afscheiding* van onderwijs en opvoeding geene enkele syllabe gesproken had. Het gold toen nog den eersten, boven reeds genoemden spreker over het Schoolwezen, die eerder en ook wel duidelijker dan iemand den wensch heeft geuit, dat onderwijs en opvoeding op de volkschool vereenigd zouden blijven, maar die te gelijk daarover in dien zin had gesproken, alsof opvoeding een deel van het onderwijs en eigenlijk niet veel meer dan onderwijs in geschiedenis en zedekunde ware. Een kenelijken terugslag op zijne woorden, meer dan op die van Dr. B., hooren wij, tot bevestiging en tot bestrijding, in de woorden van Dr. Wildschut en Ds. Prins. Zie het *Verlag*, bl. 20, 28. In zijne tweede rede heeft

Dr. B. zijn zegel gehecht aan hetgeen, tegenover den eersten spreker, over het onderscheid van onderwijs en opvoeding, door anderen was gezegd, maar overigens, naar zijn eigen woord, dat punt laten rusten en eigenlijk dit deel der schoolquestie op zijde geschoven, om te komen tot hetgeen belangrijker was in zijne, en ook wel in onze schatting, het godsdienstig en christelijk element in het volksonderwijs. En lezen wij nu, dat hij den wensch heeft te kennen gegeven, dat de opvoeding niet van het onderwijs gescheiden zou worden, dit is wel *implicite*, maar met duidelijke woorden is het zoo weinig geschied, dat er in het Verslag zelfs geen spoor van te ontdekken is. Indien er over dit onderwerp zoo goed en overtuigend gehandeld ware, als nu geschiedt op bladzijde 33, 34, dan zou een belangrijke dienst aan de broeders bewezen, en wel niemand zou door Orthodoxophobie dermate bezet zijn geweest, dat hij deze taal der Pædagogische wetenschap niet zou hebben kunnen verstaan of waarderen. Treedt Dr. B. nu op, als ijverig voorstander en bekwaam verdediger dier onafscheidelijkheid, ik weet niet, of dit mede tot de kenmerken van Orthodoxie behoort, maar wel, in zooverre hiermede eene voorstelling gegeven wordt van het gebeurde ter Predikanten-Vereeniging, dat het behoort tot dat gedeelte van zijn boek, waarop het eerste titelwoord en geenszins het tweede kan toegepast worden.

Het godsdienstig en christelijk element moet in het onderwijs, als het leidend en heerschend beginsel, ook op de openbare volkschool bewaard blijven. Het eerste, de handhaving van het godsdienstig element, zal wel door geen en kelen opvoedkundige weersproken worden: of het moest de vrijdenker zijn van Dr. B., die den schoolonderwijzer gaat

verklagen, wanneer en omdat hij gezegd heeft: *Kinderen, er is een God.* Maar deze man heeft hier bij ons geene stem. De vuuraanbidder, die zijnen kinderen spreekt van den Grooten Geest, is waarlijk nog beter opvoeder dan hij. Het godsdienstig beginsel, het besef van onze betrekking tot het oneindige, eeuwige en goddelijke, ligt diep in den mensch en behoort tot zijn wezen. Het behoeft hem niet door onderwijs of opvoeding bijgebracht te worden: het heeft slechts ontwikkeling, verheldering, soms ook bestuur en leiding noodig, opdat het niet ontaarde in hartstogtelijk gevoel, waarbij aan de rede haar scepter ontvallen en aan het zonnelicht enkel zijn verblindende glans en verzengende gloed overig zoude blijven. Zoo iemand uit vrees voor dien glans en gloed het levenwekkende beginsel zelf terughouden wilde, het ware even uitzinnig, als of iemand, verbijsterd door den slag van onverwachte gebeurtenissen, meende heel naar *Nova Zembla* te moeten vlugten, om eene verbanning naar *Cajenne* te kunnen ontgaan. Of anders, het ware even weinig rationeel, als of iemand de dampkringslucht hermetisch ging afsluiten, uit vrees voor besmetting. Godsdienst is het licht en het leven der menschen: zij is als de levensadem, onmisbaar voor alle levensverrigtingen, voor ieder woord en daad. Daarom moet ook het godsdienstig element bij het onderwijs, bij alle schoollessen, bijna zeide ik, ja ook, bij cijferbord en letterkas bewaard blijven. Het zal alzoo geschieden, wanneer slechts het godsdienstig beginsel in den onderwijzer zelve leeft. Men kan verschillen over maat, middelen en wijze, maar de stelling: *het godsdienstig element moet uit het schoolonderwijs geweerd worden*, heeft immers niemand, volstrekt niemand onder ons uitgesproken of verdedigd. De *Fantasie* van Dr. B. moge nu aan de discussiën

over het Schoolwezen, ter eener zijde, dien boozen schijn geven, het komt gelukkigerwijze met de werkelijkheid niet overeen. Indien het zoo ware, indien Predikanten, ooit of ergens, zoo verre hunne roeping hadden kunnen vergeten, dat zij aan het schoolonderwijs het godsdienstig element ontzegd wilden hebben, dan zouden wel velen met mij het openlijk verklaren: wij hebben geen deel aan hen: want wij willen geene verraders, noch misdadigen zijn.

Doch men kan, ik weerspreek het niet, bij voorspraak en handhaving van het godsdienstig element, toch al het *christelijke*, het positief-christelijke, daaruit verbannen, verre daarvan verwijderd willen hebben. Ik zal nu niet onderzoeken, of en hoevelen er zelfs onder onze Israëlitische medeburgers gevonden worden, die voor hunne kinderen het christelijk element bij het onderwijs zouden willen verdragen. Maar het moet toch erkend worden, dat de openbare volksschool de bewaring van het christelijk element naauwelijks en althans niet in ruime mate toelaat, indien ook Israëlitische kinderen daartoe behooren: ik meen, dat daarom, in sommige steden, de Israëlitische volksschool, niet alleen toegelaten, maar ook van Staatswege ondersteund zal moeten worden, en dat overigens soortgelijke uitzonderingen en inconsequenties zullen mogen erkend worden, als die ook bij het wisselregt, de zondagswet, de Garnizoens-predikdienst, het Akademisch onderwijs en ook nog wel meer voorkomen, zonder dat ik weet, dat ernstige vertoogen tot hiertoe daartegen zijn ingebracht. En niemand zal ten minste redelijkerwijze kunnen verlangen of eischen, dat het onderwijs op de volksschool, van alle christelijk element ontdaan worde, omdat misschien hier en daar, onder de honderden van leerlingen, ook enkele kin-

deren van niet-christelijke ouders zouden kunnen gevonden worden, wier kinderlijk oor den naam van Christus niet kan verdragen. Doch het bezwaar tegen de bewaring van het algemeen christelijk element in het volksonderwijs dreigt het minst van dien kant. Wat mij betreft, de verwijdering daarvan zou ik ernstig betreuren. Indien het ooit zoo verre kwam, dat het den schoolonderwijzer verboden werd te zeggen: *Kinderen, onze Verlosser is Christus*, Dr. B. geloove het vrij, dat ik met hem zou willen roepen en klagen over onregt, wreed onregt, hetwelk daarmede aan de School, die pleegdochter der Kerk, zou worden aangedaan. Het is nu wel bij mij het hoogste niet, dat de Staatswet in letteren voorschrijve, dat het onderwijs *christelijk* zij: ook de Grondwet heeft in het Hoofdstuk: *van de Godsdienst*, den christelijken naam niet opgenomen. Het gemis van naam en geschrevene letter zal den christelijken geest noch uit den onderwijzersstand, noch uit de christen-ouders wegnemen. Zelfs een verbod, hetwelk alle christelijk element uit de volksschool verbannen wilde hebben, zou krachteloos bevonden worden tegenover den heerschenden volkszin en geest. Ik vrees niet grootelijks, dat het daartoe komen zal. Maar onafhankelijk daarvan, wil ik mij gereedelijk scharen onder de voorstanders van *christelijke volksopvoeding* en *christelijk schoolonderwijs*, indien slechts met eerlijke wapenen onder die banier gestreden, en niet iets anders onder die woorden, als partijleus, verborgen worde.

Doch ik heb nu iets anders op te merken, — het moge tot vrede leiden, — dat namelijk ter Predikanten-vereeniging niemand er aan gedacht heeft, om den strijd te voeren tegen het godsdienstig en christelijk element, als zoodanig, in het onderwijs der volksschool. Het moge na al het gedruisch der roepende stemmen in anderen zin, en tegenover

de *Fantasie* van Dr. B., vrij paradox klinken, het *Verslag* en het zoo even genoemde boekje zijn daar, om mijn gezegde te staven. Wie heeft dan toch dien strijd tegen het godsdienstige en christelijke element gevoerd? Immers niet Ds. Liernur, die gesproken heeft, zelfs eer dan Dr. B., voor het onderwijs der bijbelsche geschiedenis en christelijke zedeleer, en van wien nu loffelijke melding geschiedt op bl. 26 en 27, hoewel hem die lof weer ontgaat op bl. 47, waar zijne woorden mede eene plaats hebben te zoeken onder de uitboezemingen der Orthodoxophobie. Althans de enkele, daar loffelijk vermelde stem was niet de zijne, maar die van Dr. Wildschut, door wien gesproken was van bemoeijingen, om het godsdienstige en christelijke element in de volksschool te bewaren. Doch ten aanzien van den eerstgenoemden spreker, was dit nu, terwijl de schrijver naar het einde spoedde, eene bloote vergetelheid. Onze anders talentvolle broeder heeft wel eens meer een niet al te getrouw geheugen. Zoo deelt hij ons nu mede, dat hij op de woorden van Dr. W. wel *degeelijk gelet* heeft, en dat die klanken hem het aangenaamste van alle hebben in het oor geklonken. Maar ik geloof toch waarlijk, dat Dr. B. zijn later oordeel over die woorden verward met den indruk toen zij gesproken werden; want hij heeft ze ja, in zijn *Verslag* opgenomen, misschien met snelschrijvers talent, maar dan toch ook met de werktuigelijke gedachteloosheid der stenographen. Trouwens in zijne latere redenen blijkt het niet, dat hij er eenige notitie van genomen heeft; maar wat erger is, blijktens het *Verslag*, bl. 34 en 35, heeft een andere spreker, Dr. van Limburg Brouwer, in eene latere discussie, dezelfde zaak nagenoeg letterlijk met dezelfde woorden herinnerd, en naief genoeg lezen wij daarop, dat »Broe-

der Beets betuigt zich deswege te verheugen, maar vraagt, of dit niet strijdig is met het stelsel door andere broeders, met name door de broeders van Voorst en Prins voorgestaan." Het blijkt immers hieruit zonneklaar, dat Dr. B. op die woorden, toen zij vroeger gesproken werden, volstrekt niet gelet en althans een uur later ze reeds weer vergeten had; ofschoon het nu tevens blijkt, dat diezelfde woorden voor het minst die beide sprekers, ook naar het oordeel van Dr. B., uitzonderen van de bestrijders van het godsdienstig en christelijk element in het volksonderwijs. Worden dan nu die bestrijders onder de leden der Predikanten-Vereeniging gezocht, het sta hier openlijk geschreven, dat tot hen niet behooren de broeders Liernur, Wildschut en van Limburg Brouwer. Ik voeg er bij, dat Prof. des Amorie van der Hoeven, het bijbelsch onderwijs der Stads-Armenschool prijzende, Ds. van Meeteren, alleen het gebruik van moeilijke bijbelteksten op de kinderschool afkeurende, Ds. Boeke, willende dat op de school in christelijken geest zal worden te werk gegaan en al wat strookt met den geest des Evangelies zal worden aangekweekt, voorts nog de broederen Domela Nieuwenhuis en de Voogt, die angstig waren geworden, omdat de verbanning van het godsdienstig en christelijk element, zoo niet als reeds gedecreteerd, dan toch als haast aanstaande was aangekondigd, — dat deze allen, zeg ik, eene vreemde figuur maken en zich zelve niet moeten herkennen in de rijen der bestrijders van alle godsdienstig en christelijk schoolonderwijs. Maar die bestrijders zijn nu toch bekend: zoo even werden zij met name genoemd. Zij zijn eenigermate de *bêtes noires* van Dr. B. en voor het minst van velen, die hen alleen uit zijne introductie hebben leeren kennen. Het

schiedt
nominces

aan, maar
om alle pleus
concul mi
dandew
2. in de
in ghuort
don d'civels
allic.

zijn de broeders van Voorst en Prins. De eerste heeft zijne *Memorie* reeds ingediend; de laatste moge zijne woorden, des verkiezende, zelf verantwoorden: ik mag ze niet geheel voor mijne rekening nemen; maar zoo veel geloof ik van hem te weten en hier te moeten zeggen, dat hij niet anders bedoeld heeft, dan dat de schooljeugd, blijkens de ervaring van vroegeren tijd, christelijk kan opgevoed en onderwezen worden, al staan de bijbelsche geschiedenis en christelijke zedeleer niet op de lijst der schoollessen, en al worden deze onderwijzingen voor catechisatie en huiselijke oefeningen bewaard. Maar ware er ook iets in die woorden, wat de voorstander van het godsdienstig en christelijk element in het schoolonderwijs billijkerwijze moet afkeuren, indien er eene eindstemming ware toegelaten, wie twijfelt er aan, of deze laatste, als iedere andere spreker over het schoolwezen, zou verklaard hebben, dat hij niet geteld wil worden onder hen, die het godsdienstig en christelijk element van de scholen weren willen? Die verklaring werd op 30 September gedaan, door de broeders Stuart en ter Haar, in verband met de klacht, dat de vroegere discussie over het onderwijs, in sommige bladen was medegedeeld, alsof het alternatief ware gesteld geweest: *christelijk* of *niet christelijk*, en alsof de Predikanten-vereeniging zich voor het laatste verklaard had. Dr. B. kende die klacht, hij heeft ze eigenhandig opgeteekend, misschien echter zonder er veel op te letten. Hij wist ook, en behoorde althans te weten, dat die klacht gegrond was. Mogt hij dan nu, in deze zijne *Fantasie en Werkelijkheid*, haar andermaal uitlokken? Gelukkig dat hij zijn *Verslag* en ook sommige plaatsen in dit boekje ons gelaten heeft, ter aanwijzing, dat eene zelfwederlegging niet geheel vreemd kan zijn, wanneer de werkelijkheid en fantasie

niet zuiverder, dan hier geschiedt, worden uiteen gehouden.

Wij komen nu eerst tot het wezenlijke punt, waarover met Dr. B., niet uitsluitend, maar toch voornamelijk met hem, gestreden is. Het zal daarom noodig zijn, den inhoud en gang zijner redenen nog eens te herinneren. Driemaal heeft hij in de discussie over het Schoolwezen gesproken: het nog latere woord, als minder belangrijk, mogen wij nu wel voorbijgaan. Ik voor mij herinner mij die onderscheidene redenen het duidelijkste, wanneer ik ze noeme: de eerste, *de moeder, haar kind en de voogd*, de tweede: *l'école athée*, de derde: *het crucifixa en het Ave Maria*. De eerste rede, handelende over de roeping der Kerk, om zich het welzijn der School aan te trekken, heeft, naar mijn beste weten, een vrij algemeen gunstigen indruk op de Vergadering gemaakt. De Schrijver herinnert het zich niet, en ik wil nu daarover niet twisten. Maar dit blijkt uit het Verslag, dat niemand daartegen eene enkele bedenking heeft in het midden gebracht. Zegt nu Dr. B. bl. 21, dat zijne tweede rede door *teleurstelling, miskennis en ietwat ironie aangezet* is geweest, dan heeft hij blijkbaar daarmede op het oog, wat niet aan die rede is voorafgegaan, maar daarop gevolgd. Uit het verband is het blijkbaar, dat hier niet aan eene drukfout, noch ook aan eene schrijffout, maar bepaaldelijk aan misleiding der fantasie gedacht moet worden, als waardoor geheugen en oordeel gevangen zijn genomen en *oorzaak met uitwerking* is verward. Er was overdrijving in die rede, zoodat het bestaande schoolonderwijs gehoord, de voorstanders der gemengde school, als bestrijders van alle godsdienstig element, gesmaad en de Hooge Regering, ongemotiveerd, beschuldigd werd, als

ware reeds het *Anathema* uitgesproken over ieder die zeggen durft: *Kinderen, er is een God*. Die overdrijving is door alle opvolgende sprekers opgemerkt en zachter of strenger gecastigeerd. Ik zal het niet beoordeelen; maar zoo de Schrijver zich daarover beklagt, dan moet toch ook billijkerwijze erkend worden: *habet, quod sibi imputet*. De schuld van die latere bestrijding keert tot hem zelven weêr. Sommigen hebben misschien voornamelijk aan overdrijving der Improvisatie gedacht. Anderen hebben kennelijk de overdrijving der dusgenoemde Orthodoxie op het oog gehad. Er valt nu daarover niet meer te strijden. Het geschrift van Dr. B. bewijst onweersprekelijk, dat de laatste qualificatie de ééne ware is. De Schrijver heeft de Kerk willen oproepen, dat zij eene kreet van smart slaken en daarmede indruk maken zou op de openbare meening. Is het wel buiten zijne schuld, dat hij zijn doel gemist, en dat zijn bazuinklank geene geestdrift verwekt heeft? Bij zijne *derde* rede zegt Dr. B., dat hij zijne stem niet meer verhief, maar haar liet dalen. Het is letterlijk waar. Ik dacht er bij, dat de voorafgegane taal der ontzetting indruk gemaakt had: het is dien spreker nu ook wél vergolden. Maar zoo diep was nu toch wel die stem niet gedaald, dat het niet verstaanbaar zou geweest zijn voor allen, dat de spreker *kerkelijke scholen* wilde aanprijzen, en dat hij nu, als uiterste redmiddel, daar het met het Atheïsme niet opging, een ander uiterste van vergedreven Catholicisme, ter verschrikking, ons voorhield. Er is gesproken van zelfwederlegging: het ware misschien niet geheel onnatuurlijk, aan nederlaag en aftogt te denken. Het wordt mij nu euvel geduid, dat ik van die derde rede niet uitvoeriger melding gemaakt heb. O dat *irritabile genus*.....! Maar ik heb nu eenmaal voorgenomen, die talentvolle mannen niet meer

te noemen. Daarom moet het toch de Schrijver op zijne vragen weten, dat ik hem meer heb willen sparen, dan krenken: al was het voor mijn naaste doel volstrektelijk noodig, dat de weêrspraak met het vroeger gezegde in het licht gesteld wierd. En nu mag ik weêr voortgaan met de behandeling der zaak zelve.

Het godsdienstig en christelijk element bij het volksonderwijs behoeft en behoort niet verder te gaan, dan hetgeen bij alle christenen als zoodanig erkend is. Maar zoo, hoor ik mij toeroepen, moet het christelijke tot een *minimum* afdalen. Ja, indien het algemeen christelijke geacht moet worden *minder* te zijn, dan hetgeen iedere afdeling der christenen karakteriseert en van andere onderscheidt. Neen, zoo de heiligende kracht des Evangelies, de troost in leven en in sterven, minder van leervorm en leerbegrip, in confessionnelen zin, dan van eenige weinige, algemeene, Evangelische waarheden afhankelijk is. Zonder inmenging van kerkelijke confessie is het mogelijk, den kinderen in te prenten, dat er een God in den hemel, dat hij almachtig, wijs en goed, overalteenwoordig en alwetend, heilig en regtvaardig en dat hij bovenal liefde is. Van Gods oppermachtig en alomvattend bestuur, van zijne werken, zijne oordeelen en ook zijne genade kan den kleinen gesproken, Christus, zijne geschiedenis, zijne krib en kruis en graf, zijne prediking en wonderdaden, zijne vernedering en heerlijkheid kunnen als voor de oogen geschilderd, de gelijkenissen van den Heer kunnen in hoofd en hart ingeprent, de lessen des Evangelies kunnen voorgezegd en tot opwekking van eenen godsdienstigen, christelijken zin aangewend, voorts nog de hooge jaarfeesten kunnen verklaard, en om nu niet meer te noemen, de geheele *Bijbel* voor

kinderen van C. Schmid, en alzoo de voornaamste geschiedkundige inhoud des Ouden en des Nieuwen Verbonds, kan gelezen, herlezen, besproken worden, zonder dat er voor pastoor of predikant billijke reden tot klagte zij: en dit alles zal niet genoeg zijn! Wat blijft er dan overig, dan dat de schoolonderwijzer, des verkiezende, tevens catechiseermeester, leeraar of priester zij, en dat drijft toch immers niemand! Of zoo er blijft geëischt worden, dat aan het christelijk element zijne eigenaardige ontwikkeling, naar den aard der kerkelijke belijdenissen, ook op de school vrijgelaten worde, dan is de scheiding eener protestantsche en roomsche school op verre na niet genoeg. Zal dan de remonstrantsche, luthersche en bovenal de vrijzinnig-hervormde schoolonderwijzer meer admissibel zijn, dan de roomschgezinde? Ik weet niet, of Dr. B., bij zijne nu meer gematigde voorstelling, geheel in den zin der Orthodoxen spreekt, maar zoo ja, dan zou ik moeten vreezen, dat die partij, terwijl zij vraagt om eene Protestantsche school, eigenlijk *iets anders* bedoelt, namelijk, zoo als een onvoorzigtig ijveraars het onbedachtelijk heeft uitgesproken, om *de Protestantsche school in ons vaderland in hare hand te krijgen*. Zie het *Nijmeegsche Schoolblad*, December 1851, vergel. Dr. de Jager, t. a. p., bl. 12. Maar ik heb mij nu met zoodanige ijveraars niet in te laten. Het met hen eens te worden over de wijze, waarop het godsdienstig en christelijk element in de volkschool te bewaren zij, moet wel voor ieder, die niet tot hen gerekend wil worden, eene onmogelijkheid wezen. Zij willen en drijven *kerkelijke scholen*, en deze moeten in *hunne* rigting, van hunne kleur en confessie zijn: of zoo niet, dan zal ook de protestantsche school, als niet godsdienstig, niet christelijk, misschien wel als *école athée*, ten toon gesteld en prijs gegeven worden. Doch

ik heb nu ook tegenover anderen mijne woorden te verdedigen. Er zijn namelijk, ook onze Predikanten-Vereeniging heeft enkelen in dien zin hooren spreken, die wel het godsdienstig en christelijk element niet van de school verbannen, maar die toch het opzettelijk onderwijs in de geschiedenis of lessen des bijbels, niet dan uitsluitend aan de ouders der kinderen en aan de godsdienstleeraars toevertrouwd willen hebben. Er blijft ook alzoo, volgens hen, gelegenheid overig, om de schooljeugd tot het goede te vermanen en eenen christelijken zin bij haar aan te kweeken. Ik weersprek dit laatste niet, maar blijf toch voor mij zelve nog iets anders en meer verlangen: te eerder, omdat ik op iedere school, die mij bekend geworden is, ook meer gevonden heb. De openbare dorpsschool, de stads-armen- en tusschenscholen hebben tot hiertoe meer gegeven. Ik geloof niet, dat de Staatswet dat meerdere volstrektelijk verbieden, of dat de Hooge Regering dat meerdere volstrektelijk weren zal, indien slechts het ééne, de eerbiediging van ieders godsdienstige overtuiging, bewaard blijve. Voorstanders van eene *école athée*, naar de uiterste consequenties van het stelsel, verwacht ik bij de onderwijzers niet. Eerder zou ik vreezen voor onverstandigen ijver aan eene andere zijde. De Bijbel, eenmaal op den *Index* geplaatst, of anders den leeken verboden, kan niet behooren tot eene gemengde school: d. i. het uitwendige boek behoort daar niet ten toon gedragen te worden, al wordt de geschiedenis des bijbels daarmede nergens, en ook misschien een bijbelsch leesboek slechts in bepaalde gewesten van ons vaderland, uitgesloten. Doch ik wil nu niet scherp berekenen, noch met juistheid afmeten, hoe weinig of hoeveel het schoolonderwijs, behoudens het heerschende stelsel, kan

opnemen van godsdienstige, bijbelsche, christelijke onderwijzingen. Het is altijd wel onderscheiden geweest naar de gesteldheid van plaats en bevolking. Voor eene openbare school, zoo als ik er gekend heb, die niet anders dan protestantsche kinderen heeft, noch hebben kan, dewijl de plaatselijke bevolking niet eene gemengde is, en even zoo wanneer misschien elders alleen kinderen van roomschgezinde ouders opgenomen zijn, kan meerdere vrijheid in deze worden toegelaten. Doch grootere bedachtzaamheid is aan te bevelen, waar bevolking en schooljeugd indedaad eene gemengde is. Er is wel eenige vrees bij mij, dat de staatswet hierin minder vrijgevig zal zijn, dan zij wezen kon: ik blijf ook dan nog de uiterste consequenties van het stelsel niet verwachten; maar zoo verre ben ik er af, om uit dien hoofde met de partij der regtzinnigen mede te ijveren en te roepen, dat ik veel meer in haar eene hindernis zie voor de ontwikkeling eener redelijke vrijheid in deze, zoodat zij geacht moet worden, de bewaring van het godsdienstig en christelijk element op de volksschool, door haar drijven en overdrijven, veel meer belemmerd, dan bevorderd te hebben.

Eer ik besluite, voeg ik er nog bij, dat *de openbare volksschool in ons vaderland niet anders, dan eene gemengde wezen kan*. Of het nu anders beter ware, of eene protestantsche bevolking liever eene protestantsche, en de roomsche liever eene school met crucifix hebben zou, of niet dat epitheton: *gemengde*, altijd iets belemmerende medebrengt, op de school zoowel als in het huwelijk, behoeft hier niet onderzocht te worden. De Staatswetgever is niet geroepen om een idealen Staat te scheppen, de Staat is hem gegeven; hij moet ordenen, regelen, besturen; maar den werkelijken toestand der dingen

moet hij nemen, zoo als hij dien vindt, of anders ware hij revolutionnair, en dat willen immers de anti-revolutionnairen niet. Zoo moet hij dan eene openbare school regelen voor eene gemengde bevolking: hoe zou zij anders dan eene gemengde mogen zijn? Het ware te veel geëischt, indien al anders raadzaam, om overal de gemengde school in eene protestantsche en roomsch-catholieke volksschool te doen uiteengaan. In de plaatsen van weinig talrijke bevolking, hoedanige verre het meerendeel der burgerlijke gemeenten is, ware de tegenoverstelling van twee openbare gezindheidsscholen nog bedenkelijker, dan elders. De kerkelijke scheiding bestaat er ook, — wie weet het niet? — maar zoo die tweehed een noodzakelijk kwaad is, waarom de scheiding dan nog grooter gemaakt? Ik weet niet, of sommige ijveraars dat willen; maar de Staat, hoog staande boven alle partijen, mag het niet willen. Zal de vraag naar openbare gezindheidsscholen zich bepalen tot meer talrijke bevolkingen, in uitgebreide dorpsgemeenten en de steden, zie dan, dat de uitzonderingen zoo vele zijn, dat zij wel niet meer als eene bevestiging van den regel dienen kunnen. Veel meer zullen de uitzonderingen zelve ten regel, maar dan toch ook tot aanwijzing worden, dat de openbare volksschool, van Staatswege verordend en geregeld, eene gemengde en niet eene gezindheidsschool wezen moet. Dr. B. schijnt er iets van gevoeld, en daarom nu zijnen eisch door het: *zoo veel mogelijk*, verzacht te hebben. Maar gewis was het meer redelijk, wat zijn geachte voorganger aanbeval, niet eene *openbare* gezindheidsschool, maar protestantsche scholen door de zorg der Kerk gesticht, bij en naast de openbare, waarvan hij bleef erkennen, dat zij eene gemengde wezen moest. De gezindheidsschool, als zoodanig, werd

dan ook door eenen en anderen spreker ter vergadering bestreden en aan de gemengde school achtergesteld. Sommige andere sprekers hebben uitsluitend de overdrevene voorstelling van de tegenwoordige en toekomstige gesteldheid der school bestreden, en zich in het geschil over gezindheidsscholen niet gemengd. Misschien ware de strijd iets gunstiger geëindigd, indien Dr. B. even gematigd over protestantsche scholen gesproken had, als hij nu daarover schreef, of indien hij op de tegenredenen van anderen slechts had geantwoord, dat hij geene kerkelijke scholen wil, dan in den algemeenen zin van protestantsche school. Hij moge nu de bijgebrachte modificatiën voor de partij der regtzinnigen verantwoorden. Wat ik van de gezindheidsscholen dier partij heb leeren kennen, stemt met die voorkomende vrijgevigheid weinig overeen. Of behoort het misschien tot het karakteristieke van die partij, om hare tegenstanders, door overdrijving, als bestrijders van godsdienst en christendom te smaden, en hare eigene beweringen tijdelijk, waar het noodig is, door matiging te verzachten, zoodat de eenvoudige niet dan verwonderd kan zijn, dat zoo velen haar zelfs zoo gematigde eischen niet willen toestaan? Het is niet uit vrees, maar naar de lessen eener duurgewoone ervaring, dat wij de gematigdheid van sommige ijveraars niet geheel vertrouwen, en vooral niet, wanneer wij weten, dat zij niet altijd zoo hebben gesproken. Ook hier geldt het: *Timeo Danaos*. Maar bij dit alles, zou ik voor de volksschool de afscheiding der gezindten blijven betreuren, al wil men zich nu met twee, in plaats van zes of zeven gezindheidsscholen vengenoeven. *Vereeniging, welstand en hulpbetoon* onder het volk, al word ik nu niet gerekend onder de ijverigste voorstanders der Genootschappen van dien naam, zijn

mij te dierbaar, dan dat ik ze ligtelijk zou willen zien ondermijnen en prijs geven, gelijk velen doen. Dat Dr. B. met die woorden, even als met den zoeten broedernaam, speelt en spot, is misschien een bewijs, dat hij nu wel degelijk op de woorden van Dr. W. heeft gelet, geenszins dat hij ze naar verdienste heeft gewaardeerd. Ik vrees, dat hij ook de daarmede aangeduide zaken niet naar volle waarde heeft geschat, toen hij de gemengde school zoo veel mogelijk in twee gezindheids-volksscholen wilde doen uiteengaan. Doch, ik zeg het nu niet van hem, maar van vele andere ijveraars, er is te veel blijk, dat zij lust hebben en leven in den strijd, om hooge waardering van vereeniging, welstand en hulpbetoon van hen te durven vragen of verwachten. Wij daarentegen, hoe wij gesmaad en gelasterd worden, waarden den vrede en komen noode tot den strijd; wij streven naar vereeniging en betreuren de scheiding; wij wenschen, ook bij scheiding en strijd, als discipelen van den Heer, de liefde tot de broeders, als onze leuze, hoog vooruit, en nog meer, haar in het hart te dragen. En het woord van den Apostel luidt wél voor ons gevoel: *al ware het, dat ik al het geloof had, en de liefde niet had, zoo ware ik niets!*

Mijn schrijven spoedt ten einde. Voor eene opzettelijke behandeling van het hoog belangrijke daarin besproken onderwerp, kon het niet voldoende zijn. Als beantwoording van het aan en tegen mij gerigte schrijven van Dr. Nicolaas Beets moge het niet geheel verwerpelijk bevonden worden. Zoo veel is nu wel gebleken, dat alleen partijdigheid tot eene zoo vreemde zamenvoeging van fantasie en werkelijkheid, als wij bij den anders lofwaardigen schrijver hebben aangetroffen,

heeft kunnen leiden. Maar hoe zal ik het noemen, wanneer al wat tegen hem, of beter, wat slechts niet in volkomen overeenstemming met zijne opiniën gesproken werd, uit eene algemeene oorzaak wordt afgeleid, die aan waanzinnigheid bij zijne tegenstanders denken doet, zoodat zijne bestrijders nu optreden als die, alleen op het hooren der woorden: *christelijke volksopvoeding* en *christelijk schoolonderwijs*, in razernij ontstoken, allerlei schimmen en visioenen zien. Hij beschrijft die visioenen, waarlijk dichterlijk en fraai, maar niet, zoo als zij zich vertoonden aan *zijne* fantasie, neen, zoo als hij ze in de fantasie van die tegenover hem stonden zegt gezien te hebben. Het herinnert ons den wensch van Momus, en het is, als of er bij al die mannen een venstertje of opening geweest is, juist ter plaatse waar de fantasie bij den mensch huisvest. Naar de uitvindingen van latere eeuw, moet wel die opening met glas gedekt zijn geweest. Maar wegens de volkomen gelijkheid dier visioenen bij al de patienten en wegens de talentvolle beschrijving dier fantastische dingen, blijft hierbij de mogelijkheid eener vergissing over, namelijk, dat het spiegelglas is geweest, wat Dr. B. voor zuiver, ongekleurd vensterglas had aangezien. De visioenen zelve zijn als de schimmen en droombeelden van den nacht, of meer nog doen zij aan de spookgestalten van ijlenekoorts denken. Het is dan ook eene ziekte, die beschreven wordt, en waarvan de naam genoemd wordt Orthodoxophie, Regtzinnigenvrees. Het woord zelf zal misschien eerst nog gewijzigd moeten worden, eer het in de wetenschap kan worden opgenomen. Het doet gereedelijk denken aan Photophobie (lichtschuwheid), dat ook al eene vreesselijke kwaal is onder de kinderen der menschen. Maar de hier beschrevene ziekte is

toch nog akeliger. Zij zetelt, het moet eene soort van verschooning heeten, niet in het hart, maar..... in het hoofd. Bij haar paroxisme ziet men de vreemdste dingen gebeuren. Beredeneerde menschen verliezen hunne wijsheid, vrienden van godsvrucht en christendom gedragen zich als vijanden, van de vroomste en vroedste lippen komen dwaasheden en impiëteiten, en vooral moeten de lijdens niet beoordeeld worden, naar hetgeen zij in dien toestand zeggen of doen. Er is nog meer, maar ik schaam mij, om nog verder af te schrijven. Ik kan het mij verbeelden, dat die ziektebeschrijving door velen, om het vernuft dat er in steekt, bewonderd, misschien door een enkelen, die lust heeft in zulke dingen, met vreugde gelezen is. Het ware mij vreesselijk te denken, dat er iets van die vreugde in het hart des Schrijvers geweest ware. Dan wil ik nog liever denken, dat hij eenmaal dat woord van Orthodoxophie uitgevonden hebbende, zich in het kind zijner verbeelding verlustigd, en misschien met een weinigje ijdelheid, maar toch ook zonder het gewigt of de gevolgen dier handeling te berekenen, dat kind in de wereld heeft uitgezonden, om zijne tegenstanders den volke aan te wijzen, zoo als de Heer niet gewild zou hebben, dat zelfs ten aanzien van vijanden geschiedde. Ik geloof niet, dat Dr. B., zoo ooit of immer een schuinsch oordeel hem zelve getroffen heeft, daaronder veel of zwaar heeft geleden. Want dan zou het hem niet mogelijk zijn geweest, alzoo dien smaad over zijne broeders uit te storten. Ik blijf ook nu, als bij het begin van mijn schrijven, erkennen, dat ik mij persoonlijk over den toon van het schrijven van Dr. B. niet veel heb te beklagen, maar nadat de Schrijver de broederschap alzoo heeft gehoond, kan ik er hem niet meer voor danken, en wil ik liever met de overigen geslagen, dan verschoonend en genadig

misschien daarvan uitgezonderd worden. Of de Schrijver voor God en de menschen het *peccavi* zal uitspreken, mag ons, zoo veel onze eer betreft, volkomen onverschillig zijn. Maar dit mogen en moeten allen weten, dat indien Dr. B. gemeend heeft, eenigen patient van de hier beschrevene kwaal alzoo te kunnen genezen, hij zich een zeer onhandig, onmenschkundig en onbekwaam doctor betoont, die volstrekt niet op de hoogte der wetenschap is, en vooral met geene zielskranken weet om te gaan. Wie er eenige praedispositie voor heeft, moet wel door vrees voor de *regtzinnigen*, in den zin van schuwheid, aangetast worden bij zoodanige behandeling. En toch doet de Schrijver hiermede zich zelven en ook velen van zijne geestverwanten onregt aan. Want het hart en ook wel het hoofd is doorgaans beter, dan die praktijk. Het blijkt alleen, wat booze geest de partijschap is. Daarom, dewijl zich hier de gewone methode van de partij der regtzinnigen openbaart, om namelijk overdrijving, miskenning en hoon, met nog velerlei dat niet christelijk is, tot haar doel aan te wenden, moet het nu voor allen worden uitgeroepen, dat het tot oneer is, wat sommigen eene eere achten, om tot hen gerekend te worden of aan hen gelijk te zijn. Wat moet er worden van de School, van de Kerk en van den Staat, zoo deze ooit in die handen komen! De Heer ontferme zich over zijne Gemeente! *O notre Dieu, ayez pitié de nous et de ce pauvre peuple!*

Bij den Uitgever dezes is mede te bekomen :

ERNSTIG LEVEN.

Opwekkingen tot Christelijke werkzaamheid en ijver.

DOOR

J. HAMILTON,

Predikant bij de Nationale Schotsche Kerk.

UIT HET ENGELSCHE.

in geperst linnen band, f 1,—.

DE GELIJKENISSEN

**VAN ONZEN HEER EN ZALIGMAKER,
OPGEHELDERD**

DOOR

F. G. LISCO.

TWEDE DRUK.

in half linnen band, f 2,50.

HET BEELD

VAN EENE

STILLE IN DEN LANDE.

DOOR

G. GESSNER.

TWEDE DRUK . . . . . f 1,80.

best papier in carton . . . . . » 2,80.

GEDRUKT BIJ JOH. VISSER.

REDEVOERING

OP DE

BUTTENGEWONE VERGADERING

DER

ONDERWIJZERS-VEREENIGING

IN HET ACHTSTE SCHOOLDISTRICT VAN ZUIDHOLLAND,

GEHOUDEN

den 23sten JULIJ 1853,

DOOR

D^r. A. DE JAGER.

ROTTERDAM,
GEBROEDERS HENDRIKSEN.

1853.

REDEVOERING

REDEVOERING

REDEVOERING

REDEVOERING

1828 JULY 1828

REDEVOERING

REDEVOERING

REDEVOERING.

REDEVOERING

OP DE

BUITENGEWONE VERGADERING

DER

ONDERWIJZERS-VEREENIGING

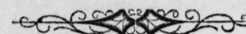
IN HET ACHTSTE SCHOOLDISTRICT VAN ZUIDHOLLAND,

GEHOUDEN

den 23sten JULIJ 1853,

DOOR

D^r. A. DE JAGER.

ROTTERDAM,
GEBROEDERS HENDRIKSEN.

1853.

REDEVOERING

BITTINGWONE VERGADERING

ONDERWIJZERS-VEREENIGING

IN HET ACHTSTE SCHOOLDISTRICT VAN ZUIDHOLLAND

DOOR DE VERGADERING

G. A. DE JAGER

VERVOLGERS VEREENIGING

1888

B E R I G T.

De Redactie van DE UNIE, TIJD- OF VERVOLGSCRIFT DER ALGEMEENE ONDERWIJZERS-VEREENIGING IN HET ACHTSTE SCHOOLDISTRICT VAN ZUIDHOLLAND, heeft aan de Uitgevers vergund, deze Redevoering, in het Tweede Deels Vierde Stuk van genoemd Tijdschrift opgenomen, tevens afzonderlijk uit te geven. Zij meende, dat de zaken, door den Spreker behandeld, in den tegenwoordigen tijd ter kennis verdienden gebracht te worden in uitgebreider kring van lezers, dan voor welken DE UNIE gewoonlijk bestemd is. Achten zich thans velen bevoegd, om over

de Onderwijzers en hun werk een oordeel te vellen: voor menigeen zal het ter meerdere juistheid van dat oordeel niet overtollig zijn, als ingeleid te worden in een kring, waarin hij zelf hen kan hooren spreken en zien handelen. Kom en zie! roept de Redactie aan ieder, wien het om waarheid te doen is, met vriendelijken drang en rustig vertrouwen tevens toe.

Ik behoor niet tot hen, die het eene ligte zaak achten in eene vergadering als woordvoerder op te treden; maar stem veeleer in met den grooten romeinschen Redenaar, die het een' grooten last en pligt noemde, alleen, terwijl allen zwijgen, over een belangrijk onderwerp te spreken. Wijse-lijk hebben daarom de oprichters onzer Vereeniging bepaald, dat de werkzaamheden harer vergaderingen niet uitsluitend, zelfs niet voornamelijk, zouden bestaan in het houden van redevoeringen of verhandelingen. Zij hebben gewild, dat mededeelingen en gedachtewisselingen onder de leden ook in andere, ja in alle vormen zouden plaats hebben. Kleine bijdragen, losse opmerkingen, onderlinge gesprekken, verslagen en beoordeelingen van uitgekomen werken, vertalingen van buitenlandsche geschriften: dit alles, met wat daarbij nog gevoegd zou kunnen worden, is, benevens of in stede van geregelde voordragten, in onze gewone bijeenkomsten

op zijne plaats. Doch onze *buitengewone* vergadering eischt, behalve de weinige werkzaamheden, die ons daar wachten, eene redevoering in forma; en haar onderwerp moet liefst niet, zoo als anders het geval zijn mag, één der vakken betreffen van kunst of wetenschap, die wij beoefenen: het behoort niet vreemd te zijn aan de hoofdzaak, die onze Vereeniging bedoelt; niet vreemd aan de gelegenheid van den dag: met andere woorden, deze dag is een feestdag — de rede mag het feestelijk karakter niet ten eenenmale missen. Bezwaar genoeg reeds voor iemand, die, moge hem de hebbelijkheid niet geheel ontbreken, eenige gedachten te verzamelen en op het papier te stellen, zich toch volkomen bewust is, meer voor de standplaats tusschen de leerbanken, dan voor den kathedr geschikt te zijn. Doch het bezwaar wordt nog vergroot bij de gedachte, dat de reeks der onderwerpen, welker behandeling eene gelegenheid als de tegenwoordige voorschrijft, niet tot de oneindige behoort; dat zij zelfs uit haren aard zeer beperkt is, en telken jare beperkter wordt. Voorwaar, het verwondert mij niet, dat in zoo menige feestzaal de redenaar optrad, met de klacht op de lippen over de moeilijkheid zijns werks; over de moeilijkheid vooral, om, na zoo vele gepaste onderwerpen, alweder een gepast onderwerp voor zijne behandeling op te sporen; en zoo ik misschien ligtvaardig ben geweest in het op mij nemen der spreekbeurt van dit uur, het was meer uit de zucht, om naar vermogen steeds onze Vereeniging van dienst te zijn, en mij aan niet één der pligten te onttrekken, die zij van hare leden eischt, dan uit geringschatting van de taak, die ik aanvaardde; uit geringschatting allerminst van het vele goede en voortreffelijke, dat door mijne voorgangers reeds bij vroegere buitengewone bijeenkomsten is gezegd.

Éene moeilijkheid is mij — ik beken het gaarne — *niet* zwaar gevallen: het is die, van eene stoffe te vinden, voor dit uur niet ongeschikt. De reden daarvan ligt vermoedelijk alleen dáárin, dat ik ze niet verre heb gezocht. Ik ontleende haar aan den Beschrijvingsbrief voor deze bijeenkomst. Hij kondigde mij aan: *de buitengewone Vergadering der Onderwijzers-Vereeniging in het achtste district van Zuidholland*. Wel nu, ik spreek dan tot *ambtgenooten*; ik spreek tot hen als *leden onzer Vereeniging*; ik spreek tot hen *op eene buitengewone Vergadering*. Ziedaar drie denkbeelden, die zich terstond aan mij voordeden, en die verder nadenken mij meer en meer gepast deed vinden, en zelfs van dien aard, dat zij, ieder afzonderlijk in zijn' geheelen omvang naar eisch ontwikkeld, de stoffe voor eene geheele verhandeling zouden uitmaken. Ik zal mij daarom wel wachten, M. H., u alles te willen voorhouden, wat in 't genoemde drietal denkbeelden ligt opgesloten. Waar gij gekomen zijt, om mij eenige oogenblikken van stille aandacht te schenken, mag ik van u geene lange wijlen van verveling vergen, en ongaarne zou ik bespeuren, dat iemand uwer den vogels daarbuiten de vrije beweging begon te benijden. Doe ik u dus mijn voornemen kennen, om de drie genoemde onderwerpen tevens te behandelen, — ik haast mij er bij te voegen, dat ieder slechts door mij uit één bepaald oogpunt zal worden beschouwd. Wat mijne rede daardoor in eenheid zal verliezen, zal zij in verscheidenheid, en, naar ik mij voorstellen durfde, in aantrekkelijkheid winnen.

I. Spreek ik dan *tot ambtgenooten*: ik wensch een blik te slaan op onzen stand, als *aan miskennis blootgesteld*.

II. Spreek ik *in onze Vereeniging*: ik wensch haar te beschouwen, als *onze blijvende behartiging waardig*.

III. Spreek ik tot u *op den dag onzer buitengewone Vergadering*: ik wensch u dien voor te stellen, als *tot belangrijke herinneringen uitnemend geschikt*.

Waar ik alzoo van mijne zijde mij der verscheidenheid en korthed bevljigt, en u tevens den toeleg openbaar, om bij mijne behandeling den tijd, dien wij beleven, niet geheel uit het oog te verliezen, zult gij van de uwe mij uwe aandacht niet onthouden en bij het vele gebrekkige, dat gij in mij bespeuren zult, er een dubbel deel van de welwillende verschooning bijvoegen, die wij hier jegens elkander plegen in acht te nemen.

I.

In de eerste plaats sla ik een blik *op onzen stand, als aan miskennis blootgesteld*. — Op den schoolonderwijzer rustte van ouds zekere blaam. Dit feit is even weinig te ontkennen, als het onverklaarbaar en zelfs onnatuurlijk is. De man, die de taak aanvaardt, om van de ouders gedeeltelijk de opvoeding hunner kinderen over te nemen, heeft, uit den aard van deze zijne betrekking, met menigerlei verkeerdheden te worstelen. Verkeerdheden, in het kinderlijke hart geplant, en in de eerste jaren der ontwikkeling in 't ouderlijke huis dikwerf in aantal of diepte eer toe- dan afgenomen; verkeerdheden in vader of moeder, of wel in beide te zamen, wanneer de liefde voor hun kroost niet door het verstand wordt bestuurd. Is het wonder, dat de onderwijzer één dergenen is, die het meest aan allerlei beoordeeling, en zelfs aan veroordeeling blootstaan? Doch er ligt ook, er lag vooral in vroegeren tijd, in hem zelve wel 't een en

ander, dat aanleiding tot min gunstige beschouwing van zijn stand geven kon. Hoeveel goeds en loffelijks men van onze voorvaderen ook kunne getuigen; hoezeer zij in vele opzigten op de bevordering ook van zedelijke belangen bedacht waren: de opleiding tot schoolonderwijzer werd door hen niet of weinig behartigd. Er zijn er geweest — en welligt meer dan men zou vermoeden — die door geschiktheid voor hunne betrekking, door letterkundige of wetenschappelijke beschaving, hebben uitgemunt: doch zij waren uitzonderingen te achten. Over het algemeen was eene uiterst geringe mate van kennis, en dikwerf volstrekt geene, of althans ongenoegzame voorbereiding het deel van hen, die het aankomende geslacht moesten vormen en voorlichten. Is het wonder, vraag ik wederom, dat menigeen hunner meer wilde schijnen, dan hij zich bewust was te zijn? dat hij door een aangenomen uiterlijk trachtte te vergoeden, wat hem innerlijk ontbrak? dat — om korter te zeggen — halve kennis hem opgeblazen en verwaand maakte? Voegt men daar nog bij, dat het schoolambt dikwerf met de uitoefening van andere, wel eens weinig eervolle, bedieningen gepaard ging, en dat de onderwijzer, vooral ten platten lande, ten opzichte van de kerk of kerkelijke personen in een staat van afhankelijkheid verkeerde, die alle zelfstandigheid en degelijkheid onderdrukte of doodde, dan kan het niemand bevreemden, dat de onderwijzersstand in anderer schatting niet naar eisch werd gewaardeerd, maar aan miskennis en vernedering ten prooi was. Indien het beeld, door BILDERDIJK in zijne voortreffelijke navolging van DELILLES meesterstuk van den schoolleeraar opgehangen, inderdaad de getrouwe type van den nederlandschen dorpsonderwijzer was, zoo als hij dien in de vorige eeuw had leeren kennen, dan mogen wij den dichter

niet hard vallen, zijn tafereel niet in eene andere lijst te hebben geplaatst.

Ik zal mij wel wachten, M. H., de vraag te beantwoorden, of er van de teekening des dichters tegenwoordig in de onderwijzers geene trekken meer te herkennen zijn. Ik acht het gepaster, dat anderen dan wij hier beslissen. Maar wat ik meen te mogen en te moeten zeggen, is, dat onder de weldadige werkingen van de schoolhervorming in den aanvang dezer eeuw ook te tellen is de verbetering en de verheffing van den onderwijzersstand. Sedert de invoering der wetsbepalingen op het lager onderwijs van 't genoemde tijdperk kan men zeggen, dat er eigenlijk eerst zulk een stand aanwezig is; een stand, die zijne behoorlijke opleiding en voorbereiding, zijne bepaalde bestemming en uitzigten, zijn eigen werkring en bemoeijingen heeft, en wiens leden zich aaneensluiten, om in gemeenschap met elkander het hun voorgeschreven doel gemakkelijker te bereiken. Het staat wederom niet aan ons te beslissen, in hoe verre, na alle die gunstige omstandigheden, onze stand met andere in het maatschappelijke leven mag wedijveren in getrouwe pligtsbetrachting, in goede zeden en manieren, in beoefening van kunst en wetenschap, in beschaving van verstand en hart, in liefde voor vaderland en godsdienst: het onpartijdig oordeel daarover zij liefst aan anderen verbleven. Maar wat ik meen te mogen en te moeten zeggen, is, dat de achting voor onzen stand is toegenomen; dat het oude vooroordeel is begonnen te wijken; dat aan onderwijzers onderscheidingen zijn te beurt gevallen, die bewijzen, dat men hen om hunnen stand niet meer voorbijgaat; ja dat, tot voor weinige jaren althans, in het openbaar, niemand tegen ons eene beschuldiging had in te brengen.

Tot voor weinige jaren, zeg ik. Wie uwer weet het niet, aan wien zelfs buiten het vak van onderwijs is het onbekend, dat de onderwijzers, van lieverlede van de blaam gezuiverd, die, hetzij dan met meer of minder regt, vroegere bekrompenheid of spotzucht op hen had geworpen, de voorwerpen zijn geworden van nieuwe miskenning? De in zoo vele opzigten heilrijke instellingen der wet van 1806 begonnen naauwelijks in de gevolgen hare gunstige werking te vertoonen; nog niet ééns had men al de beginselen dier wet getrouwelijk opgevolgd of alom hare bedoelingen verwezenlijkt gezien, of ziet, daar staat een geest van ontevredenheid op. Met inzigten en langs wegen, waarover de tijd eenmaal zal regt doen, brengt men beschuldiging op beschuldiging tegen het vaderlandsche schoolwezen in, en dezelfde instellingen, die tot voor nog onlangs door allen zonder onderscheid werden beschouwd als geschikte kweekplaatsen van vaderlandsche en christelijke deugden, worden nu op eens als ongeschikt voor de kinderen eener christenatie geoordeeld. Men besefte evenwel, dat, om het publiek voor dat ongunstig oordeel te winnen, het niet voldoende was, blootelijk de schoolverordeningen te brandmerken: men wist trouwens geene betere in de plaats te geven: ook aangaande de schoolbesturen en schoolonderwijzers, ja zelfs aangaande de schoolboeken moest wantrouwen worden gewekt. Om de gebreken der laatste te verhelpen, was de wijsheid van het Besluit van 1842 tusschenbeide getreden; die der eersten, vooral der onderwijzers, lieten zich niet door de doorhaling van eenige regels verhelpen: er waren krachtiger middelen noodig. Wat lag gereeder voor de hand, dan hen als ten eenenmale onbekwaam en ongeschikt tevens te verklaren voor de gewigtige betrekking, die zij bekleedden? Ik zal u niet ergeren, door alle de beschuldigingen op te sommen, in de

laatste jaren van meer dan ééne zijde tegen ons ingebracht. Ik zou ze niet alle met nauwkeurigheid kunnen vermelden. Sommige er van waren zoo ruw en zoo raauw, dat ze, althans op mij, geen diepen indruk te weeg bragten. De composita *proselitenjagers* en *onkruidzaaiers* zijn mij, zeker om hunne weinige alledaagsheid, nog flauwelijk bijgebleven. Doch er waren er ook, in fijner vorm gewikkeld, en aan welke door de personen, van welke zij uitgingen, of de plaats, waar ze werden gesproken, eenig gewigt werd bijgezet. In 1848 ging uit de hoofdstad des rijks van eenige zich noemende „christelijke vrienden”, een Adres aan Z. M. onzen Koning uit, waarin niet alleen werd geklaagd over „den *hoogst gebrekkigen toestand*, waarin het onderwijs op de meeste scholen, uit een *wetenschappelijk oogpunt*, verkeerde, maar ook over de *invallen, dwaasheden* en *ongerijmdheden*, die dagelijks en afwisselend in het hoofd van schoolopzieners en onderwijzers oprijzen, en die dikwijls geene andere overeenstemming hebben, dan dat zij iedere openbaring van het positief Christendom bestrijden.” (1)

Gij bemerkt, M. H., de beschuldigingen, hier tegen onzen stand ingebracht, zijn niet gering te achten, en van ernstiger aard, dan wat vroegere eeuw op ons had aan te merken. Gold het toen des onderwijzers uiterlijk voorkomen, zijne gedragingen en manieren in het gezellig verkeer, zijn uitwendig karakter als mensch buiten de school: nu

(1) Voor deze ruwe en onbesuisde beschuldiging is wel iets ter ver-
schooning aan te voeren. Aangaande Mr. I. DA COSTA, den steller van het
Adres, is het uit de *Jaarboeken voor Wetensch. Theologie*, 1852, bl. 750,
gebleken, dat „bij de groote goud- en zilvermijn, waarover zijn genie te
beschikken heeft”, het hem wel eens „aan smeltoven en smeltkroes” ont-
breekt. Dat het geen der onderteekenaren van het Adres is ingevallen, het
hem voorgelegde metaal te toetsen en te zuiveren, is echter iets, waarvoor
ik alsnog geene verontschuldiging weet bij te brengen.

geldt het zijne bekwaamheid daarbinnen, vooral echter zijn godsdienstig bestaan, zijn karakter als christen. Behelst het getuigenis, door de onderteekenaren van dit Adres aan den voet des nederlandschen troons afgelegd, waarheid, dan zijn de tegenwoordige onderwijzers voor het meeren-
deel ongeschikt voor hunne betrekking, en bestrijders des christendoms bovendien. Dit laatste thema vooral is sedert het jaar 1848 met verschillende variatiën herhaald. In maand-
week- en dagbladen, in vlugschriften en vertoogen, op kansels en katheders is het gezegd en nagezegd, dat wij, immers over het algemeen genomen, geen goede, dat wij on-christenen zijn; dat aan ons onderwijs alle ziel ontbreekt, en dat wij, door op godsdienstig terrein te vermijden, wat aan iemand aanstoot geven mogt, dagelijks aanstoot geven aan ieder. En zulk een bestaan en gedrag oefenen wij niet slechts tegenover onze kweekelingen, omdat wij niet anders mogen of kunnen: neen, het strookt met onzen wil, het vloeit voort uit onze diepste overtuiging. Een Blad, dat geacht wil worden bij uitnemendheid de nederlandsche belangen voor te staan, heeft het verklaard: „wij zijn ten volle overtuigd, dat eene godsdienst zonder dogmen, zonder leerstellingen, de eenige ware godsdienst is (1);” een Bedienaar des Goddelijken Woords heeft het verklaard: „ons is afkeer van het positief-christelijke ingeboezemd!” (2)

Gaat het u gelijk mij, M. H., dan treffen u zulke uitspraken niet uitermate diep. De felheid der aantijgingen zelve draagt daartoe bij. Zij mogen verbitteren: tot verbeteren zijn zij ongeschikt. Maar wat ze uitwerken — zij het dan ook slechts bij enkelen — het is, dat ze wantrou-

(1) *De Nederlander*, No. 833.

(2) Zie *de Nederlander* van 23 October 1851.

wen aangaande ons wekken, dat ze onzen arbeid een deel zijner vrucht ontrooven, dat ze verwarring en verdeeldheid kweeken. Zoowel uit den aard der beschuldigingen, als uit de wijze, waarop ze tegen ons worden ingebracht, blijkt de toeleg, niet om wat in ons schoolwezen gebrekkig is, te verhelpen, om het ontbrekende aan te vullen of ingeslopen misbruiken te weren; maar om het bestaande om te keeren en te vernielen. En dat zal dan nu de handelwijze zijn van den waren vriend der menschheid, die in kerk of maatschappij wat goeds wil stichten; de handelwijze van den waren vriend der volksopvoeding, die tot stand wil brengen wat tot wezenlijk heil van tijdgenoot en nageslacht moet dienstbaar zijn? Ik heb er mij nog niet van kunnen overtuigen.

Nog in een ander opzigt is onze stand het voorwerp geworden van miskennis: men heeft hem het regt betwist, om voor zijne belangen te spreken. Waar een onderwijzer van beroep het waagde, deel te nemen in de geschilvoering van den dag; waar hij de hoofdbeginselen der bestaande wet handhaafde, en niet kon stemmen in den lofzang op de toegezegde vrijheid: daar werd hem, nu eens bedekt en bescheiden, dan rond en onverholen, beduid, dat zijne stem eigenlijk niet gold, want dat hij sprak om den broode. Het penseel des dichters zelfs heeft zich in de verw zulker redepering gedoopt. Het kan uwe aandacht, of liever uwe ergernis, niet zijn ontgaan, dat de teekening, door den schrijver van *Fantasie en Werkelijkheid* van het instorten van zeker kristallen paleis gegeven, ook is opgesierd door »eene hartbrekende schare in *kale rokken* gekleed en om *brood* en gemengde scholen krijtende.” Al ware het ook, dat die trek alleen tot de fantasie des teekenaars, en niet tot de werkelijkheid behoorde, dan nog ware zulke spot ongepast, en den mensch, hoeveel te meer den christen,

onwaardig; maar nu, terwijl hier en daar, welligt ook door medewerking des schrijvers, reeds menig onderwijzer in kommerlijke omstandigheden verkeert en alleen door de hulp van ambtgenoot en menschevriend voor gebrek wordt behoed: nu is die spot, en dat in iemand, die uit de geschiedenis zijner eigene kerk van voor ruim 40 jaar kon leeren wat het zegt, als een achtenswaardige stand, zonder eigen toedoen, in *kale rokken* om *brood* vraagt (1), uiterst onbarmhartig en wreed; nu werpt hij in mijne oogen eene smet op den schrijver, die door verdiensten van dicht-, noch prozastijl wordt uitgewischt; nu regtvaardigt en versterkt hij op ongemeene wijze de partijvrees, die hetzelfde geschrift poogt tegen te gaan (2).

Gesteld intusschen, dat de onderwijzers, bij het strijden voor — of bestrijden van — wetten en instellingen, zich alleen door hun eigen belang en dat hunner huisgezinnen lieten besturen, ik vraag: waarom is hun alléén dat ontzegd? Waarom zal de vermogende ingezetenen, bij het indienen van wetten op handel of scheepvaart, voor zijn belang mogen spreken, en zulks met te meer ijver en aandrang, naarmate zij voor het behoud van verworvene of het aanwinnen van nieuwe schatten hem ongunstig voorkomen? Ik zie niet anders, of de gevallen staan gelijk, met uitzondering alleen dat bij mijne ambtgenooten het

(1) Zie *WPEY en DERMOUT, Geschiedenis der Nederl. Herv. Kerk*, IV. bl. 538—542.

(2) De *Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie*, X., bl. 176, vinden in het geschrift van Dr. *BEETS* »den toon der fijnste humaniteit,” en roemen de beschrijving van het door mij vermelde dichterlijke visioen, als »*benijdenswaardig* geslaagd.” — Den Beoordeelaar zal, naar ik hoop en zelfs onderstel, bij het uiten dezer lofspraak, de *hartbrekende schare* niet voor de aandacht geweest zijn.

minder de zorg geldt voor oude of nieuwe schatten, maar alleen die voor het brood des bescheiden, wel eens des soberen deels. Maar ik vraag daarenboven: zal men het verband kunnen ontkennen tusschen het uiterlijk lot des onderwijzers, en het wel slagen zijns arbeids in de school? Het is onlangs door een hoog geplaatst persoon gezegd: de onderwijzer is er om het onderwijs, niet het onderwijs om den onderwijzer. Niemand onzer zal het tegenspreken. Maar wie daaruit, zoo als dit bij den Minister 't geval scheen, zou willen afleiden, dat het lot des onderwijzers geenerlei voorziening behoeft, en ook met het oog op het onderwijs eene voor den wetgever onverschillige zaak is, zou zich aan eene verkeerde en voor 't vaderlandsche schoolwezen zeker niet voordeelige gevolgtrekking schuldig maken. De staatsdienaar — onze taal drukt het eigenaardig uit — de staatsdienaar is voorzeker om den staat: de staat niet om den staatsdienaar. Maar wie zal tevens niet de billijkheid erkennen, dat er, ook in het welbegrepen belang van den staat zelven, eenige zorg wordt gedragen voor het tijdelijk bestaan van zijnen dienaar? Ik meen ook te weten, dat te onzent de staat die zorg niet uit het oog verliest, ook dan wanneer de dienaar hem niet meer dient, en zelfs niet op veeljarigen dienstdtijd wijzen kan.

Waar wij derhalve voor ons belang spreken, doen wij niet anders, dan wat iederen stand onder ons wordt vergund. Niet zonder groote onbillijkheid zou men ons dit kunnen betwisten. Wij wenschen er in voort te gaan met bescheidenheid, met bedachtzaamheid, met vrijmoedigheid. Mogt het ons euyel worden geduid, wij zullen een steun vinden in ons goed regt, en de medewerking der weldenkenden en onpartijdigen zal ons niet ontbreken. Onze roeping zoo getrouw mogelijk vervullende, zullen wij ook deze

miskennis, gelijk elke andere, gemakkelijk kunnen verdragen. Te zamen zijn ze eene vrucht van de woelingen onzer dagen: zij zullen daarom ook wel met die dagen zelve wijken. Want — laat mij dit ter uwer bemoediging u nog doen opmerken — niet alleen de felheid en grofheid der tegen ons ingebrachte beschuldigingen, ook hare onderlinge tegenstrijdigheid, hare afwisseling in verband met de gelegenheden des tijds is ons een waarborg van haren kortstondigen duur. Dezelfde staatsman, die de instellingen van het nederlandsche lager onderwijs in 1830 tegen de aanvallen der Belgen verdedigde, onder anderen om »de heerlijke vruchten, die zij hadden gedragen, (1)» vergeleek in 1849 die instellingen bij »een boom, die door het aanschouwen der vruchten te schande wordt; (2)» dezelfde pen, die vroeger de klagte nederschreef, dat de Bijbel van onze scholen werd geweerd, verkondigt nu herhaaldelijk, dat de Bijbel niet op de scholen kan worden gebruikt, omdat zij gemengd zijn; van dezelfde zijde, waar gewezen werd op den gebrekken toestand van ons lager onderwijs, wat het wetenschappelijke betreft, beweerde men vroeger, dat ons lager onderwijs van het wetenschappelijke te veel en te uitsluitend werk maakte; dezelfde lieden, die om het aantal onbekwame onderwijzers te verminderen, in het amsterdamsche Adres aan Z. M. verzwaaring der examens verzochten, zijn sedert op zeer vele plaatsen zoodanig overtuigd geweest van de bekwaamheid en geschiktheid der onderwijzers, dat zij bij de oprigting van scholen het door de wet voorgeschreven examen der aspiranten noodeloos keurden, en aan de Regering vergunning vroegen om dat examen niet te houden. Ziet, waar onze tegenstanders

(1) *Nederlandsche Gedachten*, I. bl. 35.

(2) *Stukken, betreffende de afschaffing eener Bijzondere School* ('s Hage, 1849), bl. 23.

zelve zoo onvast zijn in hun oordeel, zoo tegenstrijdig in hunne uitspraken en handelingen, is het openbaar, dat zij even weinig door vaste beginsels als door kennis van zaken worden geleid. Al hun woelen en drijven rustig aanschouwende, wachten wij de regtvaardiging onzer zaak van den tijd — van God.

II.

In de tweede plaats sla ik een blik op *onze Vereeniging, als onze blijvende behartiging waardig*. Onze Vereeniging! Wat aangename klank doet dit woord niet hooren! aangenaam voor Nederlanders, wien hunne geschiedenis zegt, hoeveel groots en goeds, uit kleine beginselen, onder Gods zegen, door de vereeniging van kleine krachten tot stand kwam; voor Christenen, tot wier hoogste streven onderlinge eenheid van bedoeling en zin moet behooren; aangenaam vooral in een tijd, die op het gebied van kerk en staat en maatschappelijk leven zooveel scheiding en verdeeldheid vertoont.

Wat wil, wat bedoelt onze Vereeniging? Het eenvoudig antwoord op deze vraag zal, meer dan alle betoog en redenering, mijne stelling kunnen staven. Het zal tevens in staat stellen te beslissen, in hoeverre de instelling, waarvan wij leden zijn, er aan bijdraagt, om ons tot *ongeschikte onderwijzers* en tot *bestrijders des Christendoms* te vormen.

Onze Vereeniging heeft ten doel *vooreerst* »bevordering van onderling vriendschappelijk verkeer tusschen de onderwijzers van het district.» Vriendschappelijk verkeer tusschen lieden van hetzelfde beroep is geen gewoon, geen alledaagsch verschijnsel. Juist de gelijkheid van stand doet dikwerf een naijver, eene jaloerschheid ontstaan, die moge zij niet tot

betoon van afkeer of vijandschap overslaan, toch een omgang als van vrienden in den weg staat. Ik meen ook, dat niet in alle groote steden onzes vaderlands, tusschen de onderwijzers, vooral tusschen die der bijzondere scholen, groote aaneensluiting en drukke omgang bestaat. Ik meen zelfs dat er zijn waar niets van dien aard, maar veeleer onbekendheid en onverschilligheid omtrent elkander wordt aangetroffen. Onze instelling wil dit verhoeden. Zij wil tusschen de onderwijzers van onze stad en hare omstreken omgang en aansluiting; zij wil, dat ze vrienden worden, en, zoo zij het zijn, dat ze het blijven. Wij hebben zoo weinig tijds over voor uitspanning en gezellig verkeer. De school, de oefenkamer en de huiskamer nemen genoegzaam alle onze uren in: hoe zouden we gelegenheid vinden om met onze ambtgenooten ieder afzonderlijk de vriendschap te onderhouden? Wij zouden vervreemden van elkander. Onze instelling wil dit voorkomen. Op vastgestelde uren brengt zij allen bijeen, om oude betrekkingen te onderhouden en nieuwe aan te knooien. Zoo zien we ons den weg gebaad tot het smaken van alle de genoemens, die voor het welgeplaatste hart uit het vriendschappelijk verkeer voortvloeijen. Hier zien, hier ontmoeten we elkander. Hier vernemen we bij elkaar naar al 't geen waarin de vriendschap belang stelt. Heeft de een eene verblijdende ontmoeting op den levensweg: de anderen verhoogen zijn genoeg door hunne deelneming. Treft den een leed of ramp: de anderen deelen hem hunnen troost mede. Ouden van dagen verkeerden hier in denzelfden kring met de jongeren. Zij tellen er onder dezen, die eenmaal als knapen aan hunne voeten zaten, die hun jaren lang in de school ter zijde stonden, die zij hier mannen hebben zien worden, en op wie, zoo het goede en degelijke mannen zijn geworden, hun blik voorzeker wel eens met innerlijk welge-

vallen rust. De jongeren zien hier telkens hen terug, aan wie zij voor een meer of minder gedeelte hunne vorming en opleiding, somtijds van kindsbeen af, zijn verschuldigd; wien ze er hier in stilte nog wel eens erkentelijk de hand voor drukken, en van wier kennis en ervaring zij nog gaarne de vruchten blijven plukken. Allen staan hier gelijk: meerderheid of meesterschap is er onbekend, en hoe guller en ronder de toon des verkeers is, hoe meer hij beantwoordt aan het doel onzer instelling. Ik meen, dat zoodanige instelling onze behartiging voortdurend verdient.

Onze Vereeniging bedoelt *ten tweede* » de bevordering van onze belangen." Met die belangen staat in verband de handhaving van wet en regt bij de uitoefening van ons beroep, en ik onderstel, dat zoo een onzer leden in dit opzigt bezwaren koesterde en ter tafel bragt, hij allen bereid zou vinden, hem de behulpzame hand te bieden. Gelukkig echter hebben wij in ons district van de zijde der Besturen, voor zoo verre dit van hen afhangt, ons doorgaans in eene getrouwe naleving der bestaande bepalingen te verblijden. Ik zeg, voor zoo verre dit van hen afhangt. Ik zou niet durven beweren, dat, ook in ons district, de nog van kracht zijnde wetten en reglementen in allen deele stiptelijk worden opgevolgd; dat, ook hier, geene bekende en onbekende afwijkingen zouden te vinden zijn van bepalingen, welker heilzame strekking voor den stoffelijken en zedelijken welstand onzer scholen niet te loochenen is; doch bij vergelijking zijn zij hier minder dan elders, en zij vloeijen voort uit den staat van weifeling en onzekerheid, waarin we ons thans bevinden, geplaatst tusschen eene oude en in veler schatting reeds verouderde, en eene nieuwe, doch nog altijd in 't verschiet liggende wetsbedceeling. De afwisselende en niet altijd een-

stemmig denkende landsbesturen der laatste jaren hebben aan het bestaan van onregelmatige toepassingen der wet almede hun deel. Voor zoo verre echter onze Vereeniging bij magte was, of het zich tot hare bevoegdheid rekende, heeft zij getoond haren invloed te willen gebruiken tot het behouden of verkrijgen van 't geen haar in de wetgeving wenschelijk toescheen: zoo als ik meen, dat hare stem ook wel iets heeft toegebragt om bij de laatste herziening der grondwet het artikel, dat voor de toekomst het vaderlandsche schoolwezen moest regelen, zoo gunstig te maken, als in de omstandigheden mogelijk was. Ik geloof daarbij te mogen verzekeren — en de laatste dagen hebben daarvan weder een bewijs opgeleverd (1) — dat zij op dezelfde dier-

(1) Ik doel hier op het *Adres*, door de Vereeniging den 2 Junij 1853 aan den Minister van Binnenlandsche Zaken aangeboden, bij hetwelk, na voorafgaande motiven, verlangd wordt:

„1°. dat het den Minister behagen moge te bevelen, dat de Circulaire van 2 Dec. 1849 worde buiten effect gesteld, of althans hare nadeelige uitwerking door gepaste maatregelen voor het vervolg worde voorkomen, en

„2°. dat het haar geoorloofd zij, in het belang van het vaderlandsch onderwijs, den wensch te uiten, dat hetzelfde eerlang, naar de bepalingen der Grondwet, door eene wettelijke regeling weder bevestigd moge worden.

Het dagblad *de Nederlander*, N°. 946 dit *Adres* opnemende, teekent daarbij aan:

„Indien het eerste verzoek wordt toegestaan, mag, omtrent het tweede, op het geduld der onderwijzersvereeniging rekening worden gemaakt.”

Ik vat niet, waardoor de Vereeniging zulk eene schampere aanmerking moge hebben verdiend. 't Is te hopen, dat zij nimmer in het geval zal komen, eenig gunstbetoon aan dat dagblad te moeten verzoeken. Tot hertoe verlangde zij niets, dan wat *regt* en *wettig* is. Uit de weinige welwillendheid, haar reeds daarvoor ten deel gevallen, is genoegzaam te voorspellen, wat haar lot zou zijn, indien zij eenige *gunst* had te vragen.

bare belangen bestendig een wakend oog houdt geslagen. Bij eene — zij het spoedige! — indiening van een nieuw ontwerp van wet zal zij dit met evenveel ijver en naauwgezetheid onderzoeken, als zij dat van het ministerie KEMPENAER heeft gedaan, en bij de regeling van het lager onderwijs zal zij gewisselijk geen der onder haar bereik zijnde middelen ongebruikt laten, om eene behoorlijke zorg voor het lot des onderwijzers te verbinden met een onderwijs, dat opleidt tot alles, waarop Nederlanders en Christenen prijs stellen.

Daar zijn belangen van anderen aard, welke niet minder de aandacht onzer Vereeniging inroepen, en met zoo veel te meer aandrang, naar mate hunne bevordering geheel in hare magt staat: ik bedoel de zorg voor eene behoorlijke vorming van de aankomende onderwijzers in ons district. Niets is meer geschikt, om onzen stand door kennis en beschaving te doen uitnunten, dan eene gepaste opleiding der jongelingen, die er zich aan wijden; en niets voor die opleiding meer gewenscht, dan geregelde oefeningen op vastgestelde tijden onder behoorlijk toezigt. Van de waarheid dezer beide opmerkingen was onze Vereeniging zoo doordrongen, dat het eene harer eerste bemoeijingen was, een gezelschap op te rigten voor aankomende onderwijzers, ten einde, onder de leiding van eenige harer leden, hen voor te lichten in de verschillende vakken van kennis en wetenschap, die tot hunnen stand behooren, en in de kunst, om die anderen mede te deelen. Tot op heden bestaat die inrigting, en gaat zij voort, met aan hare gewigtige bestemming te beantwoorden. Nevens haar is eene andere tot stand gekomen, waarin de onderwijzers, die de baan der eerste oefeningen met gewenschten uitslag hebben afgehoopen, ter verdere uitbreiding van kennis elkaâr de behulpzame hand bieden.

Daarenboven zag onze Vereeniging hare pogingen, om onderwijzers van verschillenden leeftijd in de zangkunst te oefenen en te volmaken, met uitstekend gevolg bekroond. En nog zeer onlangs heeft zij een nieuw bewijs gegeven van hare zucht, om ten dezen alles te doen, wat hare hand te doen vindt. Met gretigheid heeft zij gebruik gemaakt van de gelegenheid, die haar werd geboden, om haren jeugdigen kweekelingen, door daartoe bij uitstek bevoegde Leeraars, een geregeld onderrigt te doen geven in bijbelsche en kerkelijke geschiedenis; een bewijs, naar ik meen, dat ook zij niet wenscht te scheiden, wat door alle braven en verstandigen geacht wordt tot de opvoeding der vaderlandsche jeugd te behooren. Voegt bij dit alles, wat onze Vereeniging heeft verrigt om de schrijfkunst bij de onderwijzers aan te moedigen, om het onderwijs in diezelfde kunst en in de aardrijkskunde wel te doen slagen: en de bloote optelling van al deze feiten zal meer dan de fraaiste bespiegeling voldoende zijn om te staven, dat wij leden zijn eener inrigting, die onze behartiging allezins waardig is.

Onze Vereeniging bedoelt intusschen nog iets meer dan de uitwendige belangen van onzen stand, de opleiding onzer kweekelingen, en de bezorging van gepaste leermiddelen te bevorderen: zij wil ook op verstand en hart van hare leden zelve weldadigen invloed oefenen, zij wil hen voor stilstand of achteruitgang op de baan der kennis behoeden. Zij schreef hun daarom *ten derde* voor: »onderlinge wisseling van gedachten over de opvoeding en het onderwijs in het algemeen en derzelve verschillende deelen.» Wisseling van gedachten: ziedaar waartoe onze vergaderingen, te midden van het gezellige verkeer, naast en meest bestemd zijn. Geen middel, dat meer het verstand scherpt, den geest

ontwikkelt, den kring der denkbeelden uitbreidt, dan onderlinge mededeeling van 't geen men denkt; denkt, aangaande onderwerpen, waarover men lang en veel heeft nagedacht. Wat zoo de een als vrucht van oefening, uitspanning of ervaring bezit, wordt een gemeen goed voor allen, en dat wordt het door den aangenaamsten en gemakkelijksten weg: door de levende spraak. Aan stoffe daartoe kan het niet ontbreken. Hoe veelvuldig zijn niet de vakken van kennis, waarin de onderwijzer geen vreemdeling mag zijn! en dan de kunst, die alle op de beste wijze mede te deelen; de kunst om menschen en kinderen, om ons zelve te leeren kennen; de kunst, de groote kunst der opvoeding; de kunst, om aan haar alle onderwijs dienstbaar te doen zijn; en daarbij de verschijnsels van den dag, de gewigtige vraagstukken, die zoo vele pennen van bevoegden en onbevoegden in beweging bragten: stoffe te over, voorzeker, om elkander te onderhouden, te ondervragen, te besturen, te bemoedigen; maar dan ook reden genoeg, om eene instelling te behartigen, die tot dat alles de gelegenheid aanbiedt.

Hoe vlugtig de schets ook zij, die ik daar ontwierp van 't geen onze Vereeniging wil en bedoelt: zij zal voor mijn bepaalde oogmerk van dit uur kunnen volstaan. Er bij te voegen, dat zij in allen deele aan die bestemming heeft beantwoord, zou ik niet durven. Ik zou echter ook niet gaarne beweren, dat zij die bestemming geheel heeft gemist. Met een blik op de vijftien jaren, die de Vereeniging heeft doorleefd, zou het ondankbaarheid zijn te ontkennen, dat zij voor menig harer leden ten genoegen of ten nut was, dat zij in meer dan één opzigt weldadig en zegenrijk heeft gewerkt. Waar zij het niet deed, lag de schuld minder aan haar, dan aan hen, die haar niet krachtig genoeg

ondersteunden. Naast vele werkzame en getrouwe leden telt onze kring er ook, die minder vlijt aan den dag leggen; zelfs zijn er die, zoo rusten geen voorafgaanden arbeid onderstelde, hare rustende leden zouden kunnen heeten. Zij hebben de verdienste dat zij — onze kas stijven; doch ik zou in bedenking geven of dit niet het minste is, dat het lidmaatschap van hen vordert. Ik geloof, of liever ik weet, dat afstand van woonplaats, dat pligten van huisgezin of beroep sommigen verhinderen, onze bijeenkomsten gezet bij te wonen; ik weet echter ook, dat er zijn, die het zouden kunnen, immers die vroeger konden, en die het nu nalaten om onbekende redenen. Zou 't zijn, omdat onze vergaderingen hun niet belangrijk genoeg voorkomen? Maar wat schoone gelegenheid voor hen, om ze door hunne tegenwoordigheid en medewerking belangrijker te maken. Zou 't zijn, omdat de geest, die er heerscht, niet goed is? Maar wat schoone gelegenheid, neen, wat dure verplichting voor hen, om dien geest door hunnen voorgang en invloed te verbeteren. Zou 't ook zijn, omdat naar hunne schatting onze Vereeniging niet voldoende beantwoordt aan 't geen zij zich voorstelden; dat zij niet alles ter hand neemt, wat haren invloed of bloei zou kunnen vermeerderen? Wel nu, hare tafel staat te allen tijde gereed, om bedenkingen en teregtwijzingen te ontvangen, en voor wie dan verzuimt, haar die toe te reiken, en niet durft loochenen, dat nimmer eenig voorstel met versmading is bejegend, of onoverwogen gebleven: voor dien, meen ik, blijft geen voorwendsel zijner traagheid over. Ach! de opmerking, dat het achtste schooldistrict van Zuidholland, dat zooveel minder plaats beslaat dan de zeven gemeenten van Klein-azie, van deze niet alleen de goede, maar ook de kwade hoedanigheden bezit, is zeker treurig; zij is echter niet in staat onze Vereeniging in belangrijkheid te doen

dalen. Integendeel, voor wie beseft, dat er in haren kring gevonden wordt, wat den eersten ijver mist, wat nog slap en flaauw is, voor dien rijst haar gewigt, en wordt zij des te meer eene inrigting, die blijvende, die toenemende behartiging verdient.

III.

In de derde plaats sla ik een blik op dezen dag, als *tot belangrijke herinneringen uitnemend geschikt*.

Onder onze bijeenkomsten is er eene, die den naam van *buitengewone* draagt. Zij is dat door langeren duur, door minder werkzaamheden, door talrijker opkomst. Meer dan andere strekt zij tot bevordering van onderling vriendschappelijk verkeer. Geen wonder, dat zij den dag in onze schatting tot een feestdag maakt, op welken wij de genieting van den gezelligen omgang vereenigen met die van Gods gaven in de vrije natuur en aan den eenvoudigen disch. Geen wonder, dat een dag als deze ons meer dan gewoonlijk in opgeruimde stemming vindt, en dikwerf nog lang aangename indrukken in onze herinnering achterlaat. Zij wisten het, de oprigters onzer Vereeniging, dat de onderwijzer in dergelijke ontspanningen niet te ruimschoots deelt. Daar is in zijn beroep, in de school en ook wel eens daar buiten, zooveel wat kwelt en neêrdrukt; hij behoeft nog niet eens in de tegenspoeden des levens te deelen, nog niet eens gebukt te gaan onder de zorg voor het dagelijksch brood, om, meer dan menig ander, somberheid in den blik en fronsen in 't gelaat te vertoonen. Welkom dan voor hem eene gelegenheid, om, althans éénmaal 's jaars, op eene aangename wijze te verpoozen van het dagelijksch bedrijf, en dat te doen in den schoot van ambtgenooten, van zijne vrienden.

Den dag, intusschen, dien wij vieren, wilde ik u niet zoo zeer als een dag van *genoegen* doen kennen. Ik noemde hem, tot belangrijke herinneringen uitnemend geschikt. De herinneringen, die ik op het oog heb, en die velen uwer reeds voor den geest zweven, zijn zulke, als bij ons plegen gewekt te worden door alles, wat op bepaalde tijden terugkeert. Het menschelijk leven wordt gemeten door jaren. Aan het eind van zulk een tijdkring staande, ziet men onwillekeurig eens terug, eens rondom zich, eens voor zich uit. Doen we dit als leden van een talrijken kring, niets komt eerder voor den geest, dan de gedachte aan hen, die er vroeger met ons waren, en nu niet meer met ons zijn. Met dankbaarheid aan Hem, in wiens hand onze adem en ons leven is, en bij wien alle onze paden zijn, zij het erkend, dat de onderwijzers, die voor vijftien jaar het reeds lang door hen gekoesterd denkbeeld verwezenlijkten, om eene Vereeniging als de onze in het bestaan te roepen, nog onder ons leven en dezen kring versieren. Verreweg de meesten van die dadelijk aan hunne stem gehoor gaven, en, met onzen achtingwaardigen Voorzitter aan het hoofd, zich tot een gelijk doel met hen aansloten, mogten hun bijblijven en de belangen van onderwijs en opvoeding voortdurend bevorderen. Niet allen echter werd dit vergund. Zoowel van hen, als van de later aangekomene leden, ontvielen er ons van tijd tot tijd in verschillenden leeftijd. Grijsaards, aan het einde van een welvolbragten loop; maar ook mannen in de kracht hunner jaren, van wie de maatschappij, het opkomende geslacht, onze Vereeniging nog zoo veel had verwacht. Al bleven, door de gedurige toetreding van nieuwe leden, hunne plaatsen onder ons niet ledig: zij mogen door ons echter niet te eenenmale worden vergeten. Menigwerf komen ze ons in de eenzaamheid, of bij het bepalen der

gedachte op deze of die werkzaamheid, waarin ook zij betrokken waren, voor den geest. Om hen openlijk en opzettelijk te herdenken, acht ik eene gelegenheid als die van dit uur uitnemend geschikt. Ik zal u de lijst hunner namen niet voorleggen: ook zonder dit zijn ze u ongetwijfeld voor de gedachte. Gij herinnert ze u, gelijk ik het mij doe, die vroeger hier met ons verkeerden, en dezen kring versierden of veraangenaamden. Wij tellen er onder, aan wie wij door betrekking van bloed of vriendschap verbonden waren; met wie we een aanmerkelijk deel onzes levens omgang hadden, en lief en leed deelden; met wie we zoo menig belangrijk gesprek, zoo menig ernstig of schertsend woord hebben gewisseld. De Algoede riep hen van hier op, altijd om wijze redenen, altijd omdat Hij hen rijp achtte voor hunne bestemming. Zegen, zegen over hunne gedachtenis, voor elk goed zaad, dat zij strooiden; voor elk betoon van vriendschap, of achting, of medewerking, dat we van hen ontvingen! Hunne namen, daarbuiten welligt weinig meer herdacht, blijven in de jaarboeken onzer Vereeniging vermeld, als van de zulken, die hun leven aan eene belangrijke taak hadden gewijd, en die zich met ons wilden verbinden om wat goeds te stichten, voor hen zelven, voor hunne ambtgenooten en voor het volgende geslacht. Vrede, vrede over hunne asch!

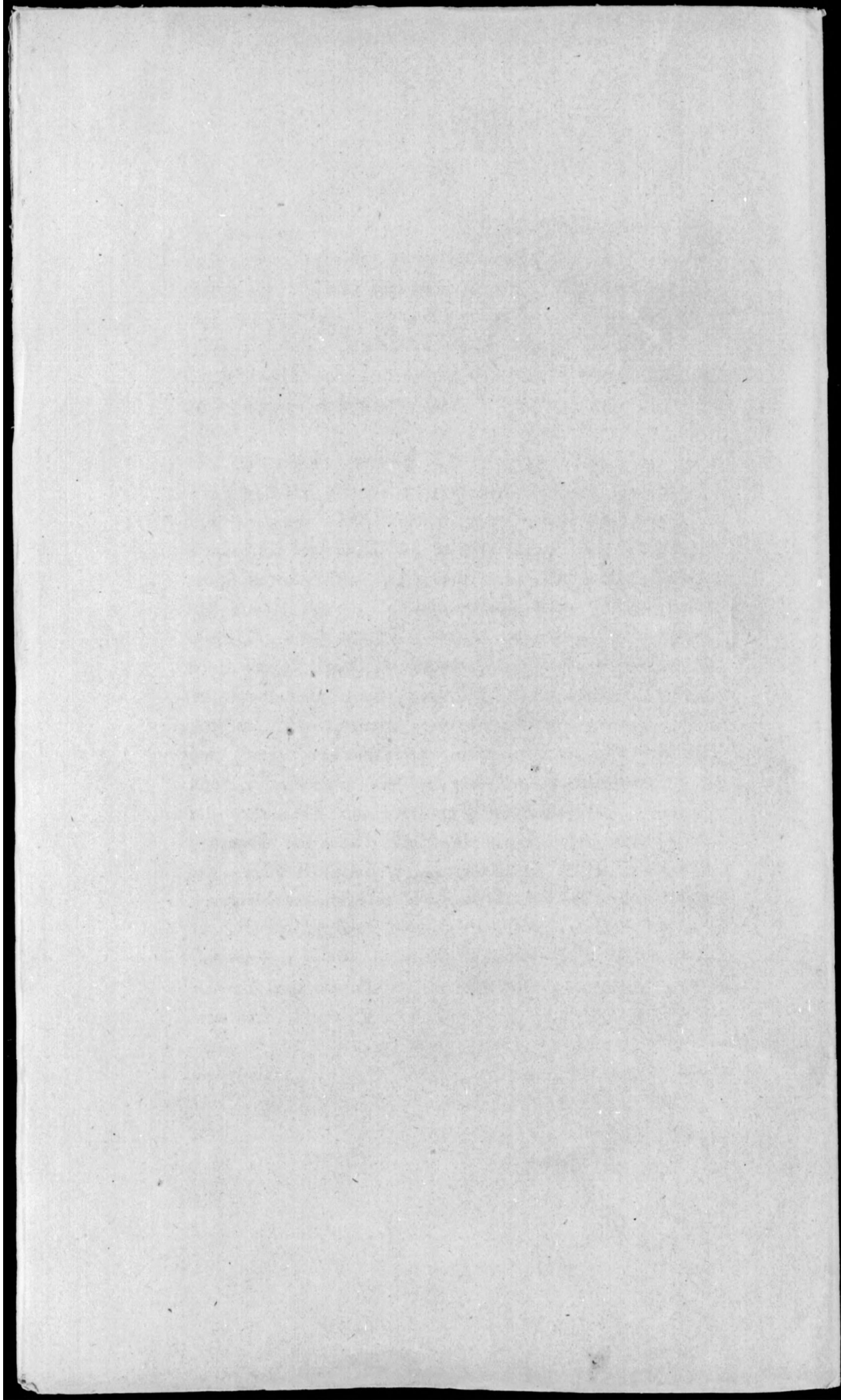
De rustplaats der dooden is de verwachting der levenden. Ziedaar eene andere belangrijke herinnering, die deze dag ons aanbrengt. Wij zien terug op onze vorige buitengewone Vergadering, en 't wordt ons bevestigd, dat we onze jaren doorbrengen als eene gedachte. Wij slaan een blik in de toekomst, en de zekerheid van het onzekere einde rijst voor onzen geest. Tusschen verleden en toekomst in, staan we als bij een scheidpaal, waar we een oogenblik

rusten en nadenken. Doen we dit als leden van onze Vereeniging, ons worden, als door eene onzichtbare hand, vragen als de volgende voorgelegd: hebt gij, in uwe betrekking tot dezen kring, gedaan wat van u werd geëischt, en wat uwe hand te doen vond? Hebt gij er met het u geschonken talent gewoekerd? Hebt gij moeite noch tijd ontzien, om er voor anderen nuttig te wezen? Hebt gij geene gelegenheid verzuimd, die er u werd geschonken, om in beschaving van geest of hart toe te nemen, of die bij anderen te bevorderen? Waart gij er streng in het beoordeelen van u zelven, maar zachtmoedig en toegevend in het beoordeelen van anderen? Zoo gij er dwalingen bestreedt, deedt gij dat steeds bescheiden en zonder bitterheid? Was waarheid te zoeken en voor te staan daarbij uw eenige toeleg, of mengde zich in uwen ijver voor haar ook wel eens zelfzucht en te groote liefde voor eigen meening? Zaagt gij nimmer uit de hoogte op wie gij uwe minderen waandet neder, of nimmer met een wangunstig oog op die u toeschienen, meer gezegend te zijn dan gij? Met één woord: was uw verkeer aan deze plaats, uw spreken en zwijgen, altijd zoo als het den Christen betaamt?

Ook als onderwijzers hebben we wêr gezamenlijk een aanmerkelijk deel van den ons bestenden tijd afgelegd, en het is alsof we ook in die betrekking in deze oogenblikken ter verantwoording worden geroepen. Onze taak was ouders behulpzaam te zijn in de opvoeding van hun kroost: deden we dat steeds met nauwgezetheid, met liefde, doordrongen van het besef, dat van de opleiding in de eerste jeugd zoo veel afhangt voor het geluk van het volgend leven, ja voor de eeuwigheid? Wij werden geroepen te onderwijzen: deden we dat, zoo als het voor 't verstand en 't hart onzer kweekelingen het best en het vruchtbaarst kon zijn, en was het

ons streven, om zelve in kennis en bekwaamheid niet te verachten, maar met de behoeften van den tijd en de vorderingen der wetenschap mede te gaan? Wij waren verplicht, dagelijks tot orde, tot tucht en goede zeden te vermanen: gaven wij daarvan in en buiten de school zelve bestendig het voorbeeld? was ons gedrag en wandel onberispelijk voor de menschen, opregt voor God?

Een ernstig woord heb ik daar gesproken, mijne Vrienden! Ik geloof, deswege geene verontschuldiging bij u te behoeven. Mijne bedoeling was niet, enee tint van somberheid over dezen dag te verspreiden: hoe zouden ook eenige oogenblikken van nadenken en zelfbeproeving hinderlijk kunnen zijn aan betamende feestvreugde? Ik wenschte alleen bij u en mij zelve eenige gedachten op te wekken en te verlevendigen, die we straks van hier medenemen; die we ons voor den geest brengen in de eenzaamheid, en wanneer wij gereed staan, onzen arbeid te hervatten. Over het gewigt onzer roeping zullen wij wel niet te hoog kunnen oordeelen, niet te veel kunnen nadenken. U en mij zelve in die overtuiging te versterken, was mijn voorname oogmerk. Dat zal bereikt zijn, wanneer het mij, onder Hoogeren zegen, gelukt is, u de miskennis waaraan onze stand is blootgesteld, uit het regte oogpunt te doen beschouwen; onze Vereeniging voortaan nog meer dan vroeger in uwe schatting te doen rijzen, en u dezen dag ook nog om iets anders, dan zijne genoegens, te doen waarden.

LTK Beets

C 15 3

Fantasie en Werkelijkheid.

Brief van W. Spijker, ontvangen
op den dag na de toezending van
het prescript-exemplaar.

Uthérés. Heer en Medebroeder,

Met deze regelen wil ik u beleefde-
lijk dank zeggen voor de toezending
van Uwen openbaren brief. Ook wil
ik u wel danken voor den gunstigen
inhuuraven toon die ten aanzien
van het persoonlijke is waakt ge worden
en die mij ook zoo reepk mocht
nodig zijn, zoo ik hoop niet ont-
breken zal. Of ik openlijk zal ant-
woorden weet ik nu nog niet,
maar nu wil ik, inter nos, u wel
doen opmerken dat de Aankomst van
-johes Gemeentelieden niet hebben kunnen
verwezen worden naar het Verslag
totwelk gedrukt, maar daarom nog
niet verkrijgbaar was, dat de tijdig-
heid van mijn nader bericht
niet te beoordelen is naar den
datum van onze voorjaarsverga-
-tering, maar naar den tijd van
het drukken van het Verslag, of
liever nog naar den tijd waarop
het algemeen verdeel door tijdschriften
en dagbladen zoo jammerlijk ver-
-keerd

- Ik werd was nog dat de Broeders van
Hollandsche Vereeniging, dan ik alsoo
Allen gegeven, niet geleverd
is, om dat der vergadering als
een bijzondere aksijs van Broeder
Liefde jegens de kantoren
waar om te doen uitkomen. Dat
vure vergadering, ook bij verschil
van richting, niet anders dan
Broeders kwijt. Indien ik nu nog
lees openlijk hierover moet of
wilde spreken. Zoo zou ik misplien
het recht hebben, om het.

verschil

veelheid in de haaren in deelen en in de vingers en de
 Eukomen. Eindelijk is het bekend, dat ik op de horende
 vergadering, om twee der behandelde vragen, deelde
 roman het van de deelen, en daarom al ligtelyk
 meener kon, om de twee andere vragen niet te moeten
 preken. Maar juist myn fatuiging, is deen gaf
 my te meeder zegt in een mond te vadedeiging der
 mihekende houdend en het middel te brengen, deugt
 in de dit opzigt myneefes, niet behoort te vadedeigen.
 Ik heb de zondag van brief nog eens bedoedelyk de
 lezen en deane traecten te vphuten, of eenel ik ten
 gortje in nu ghyve, se op niet te over heb. Voor
 het tegenwoordig verigen of my, in iets met tade
 te van der veldis dan een eelfte vengtye leing
 om my gewaalt leeft, en want in deet hoe e uhar
 my het elchander in deumpen teelen, het van
 vrentyde mye ghyhiden, met de vordelyke zin
 manned in in in my anen vilt.

Amsterdam

G. Mead 1832

In de veldis. Deen & hroeb.

(get) N. J. Jijkes.

Andwood.

Sturven 15 mt 1832

Geachte Ouphonder

Ik be a see deantbase om de vadedeiging, want
 mede gy my zw pondig de de alfangt, de algameen
 veldis, die my opelst phere, op a geneell leeft,
 Lett wille velle deelen. Deen verhengt het my deet
 gy recht doet een mye eufleg puever on d. helute
 te vempren en de hunaviteit niet met het vry
 te verliezen. In de vante vathingig del gy van
 deuefde hupple, vurd liph, vult it met vthome
 guntheid of, of gy vphute. Sult my in het open
 bar & andwooden. beuhing der

In de veldis, dat gy vntet de veldisheid van nu veldis
 veldis phere, vilt it a niet geheel veldisphere in
 het veldis gield op het veldisphere veldis 13 Mei
 in de veldis veldis in veldis. Minder gieldig
 veldis de veldis de veldis veldis veldis veldis
 de veldis veldis veldis, van de veldis veldis

niet openbaar uitgegeven, te vernemen, daar
de ducimpe Ich het Andew: a eyste om on
dagleden was bekend geworden.

Stellig verzocht ik my Schik (bl. 12.) reger
meester tds bekende tumpen en keurige.
deing a het orgubel use in op w lattedit
H. Kepten en in een optes in het hoofdubuff.
H. Het is op bl. 26 en sigette deurbout
ontdekt. In Gracification Leinbelaand
not alder in rigo zekering bezou.
Mr. v. T. heeft del word niet ghrubt. Het
aabeugeteche had niet moeten vrrafpa,
Inar Wigen.

Op den 2 feilen heb ik in de Nedele en in
Lede het publiek opmerkzaam gemaakt.
Maar de leaffe huan my geuictly om
en ik acht in verplicht te in eke eufte
pleats a eeghaclij daara te moeten
veurthegen, temyl ik in het Longaullinghoe
in blijf. In dew. Chr. en enphors
get. Newcom Prests.

Die inliggende van a fangt in het profes der
2 Memorie van Toeluttig.

Salda God. konar in Meis. Opstel in het Mezelu giteb: Chepre
evana. (Cent in gypnote van de Taktionfelling en bloemas.)

2 De ullen en niet begeven in de behaessene kunte,
deloc, nes en bpaalen in het terzin de egypthe.
Opn en in verbad daamwe ene hftbeuere
Maag! Maaron teft b man, ene de 4 Fastafie
te Werbelyfheid grest, goed kinnen inder, Pret
de dukker, al Mledbrand te egyptere en ene
einyngadeing in Produce Predikanten? De
egypthe was halicereif, in t agparten, der
het cult, even as in de byselen van t onmanen
- hui- vauch en aangdragt. Was t Spijker

In menaght van hoeven bewijs te maken.
 "Maakt het te behelven d'laet van het op den
 l. adew. in de hant van allen in het luttelgied,
 in het woord Orthodoxophobe laeft ad. regnety
 tegenaan beint geenen in een luttelgied.
 De, men tot het te hant van allen geenen
 in tallone, vryen god-deefte in vanden-
 dize lieden."

Intet het in den gebruik in menaght, men
 ten in den opmaken dat op het gebied
 der wetgeving de luttelgied het te behelven is
 na het luttelgied van de opmaken:
 "Parere subjecty et debellare superbris."

//

Tiende Bijeenkomst van
Christelijke Vrienden, geh:
te Amsterdam 10 Oct. 1849.

[Vereniging. Christ. Vrienden,
N. N. 245 e. v. g.]

Bl. 27

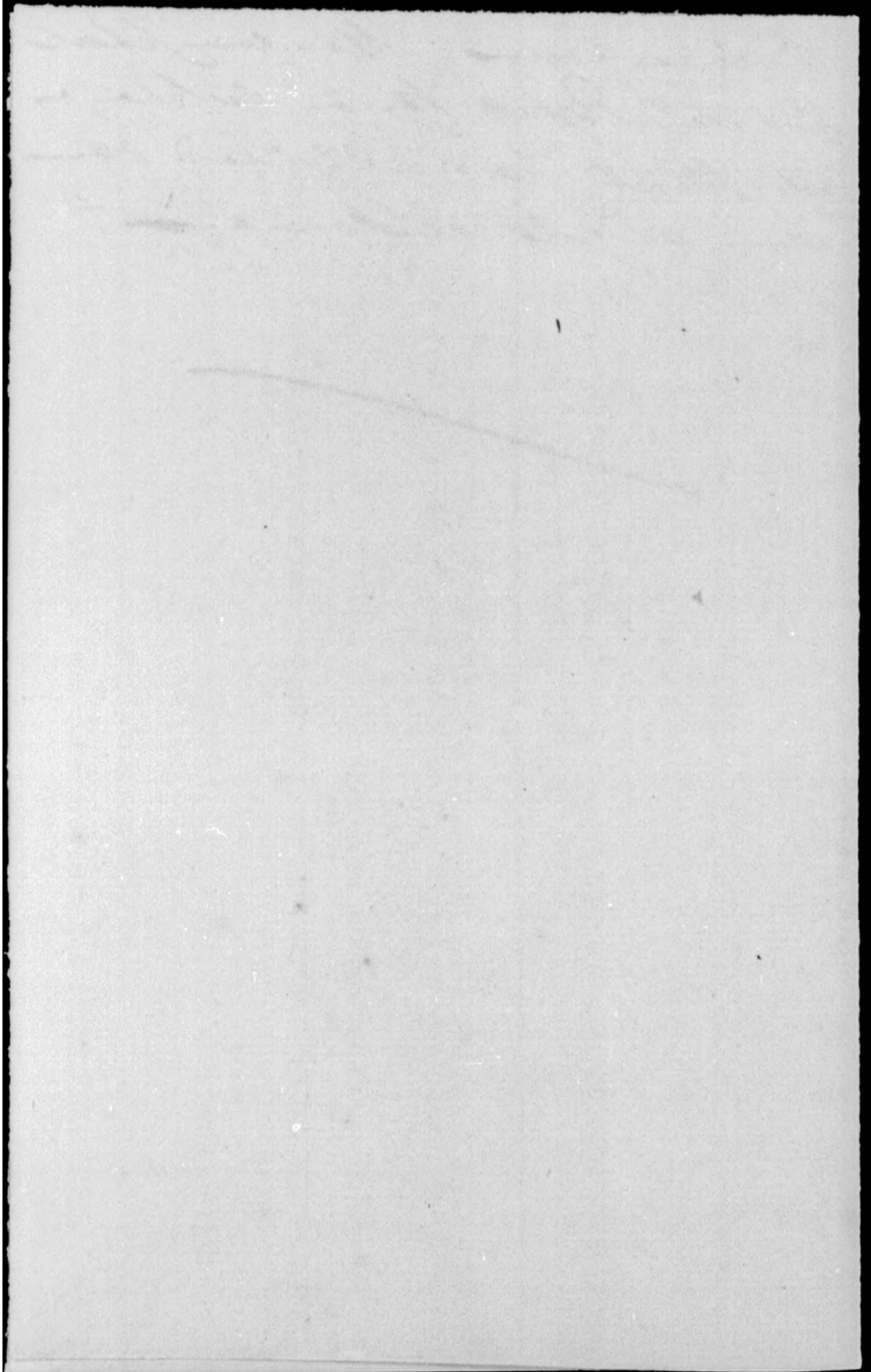
"Dit heeft vraagt het woord, ten einde
alleen een vraag van den Voorzitter
te beantwoorden: wech. lering moet
tegenover de atropen ordewijstich degenen
kan worden? Naer d'yn in dien, mag men niet
opgeven den ains geat de steelt sich in
dit algemeen verhouding tegenover een
Chr. bevrching op Chr. g'edrukt plaatte,
en tel Chr. g'edrukt mogelt nahe, loe als
elk tel ve ^{xx} stat. In de verschillende
geendheeden kan de steelt niet komen.
By hen is niet in het laatste rapport de
bepaling met de een e deessichs der
ind' g'edrukt geendheeden d'yn. Maar
dit wel by: een p'ostalgische schone

* Gwa. v. Puffen.

xx een tel. [de bevoeling
is loe als het algemeen vertheen word.
of wate kan.

leest den Bijbel; een Rompho jhor
drecht over sich. Zy kan e moete
dande affhueling deen twee jhorly
expansie; gelyk te de Maestlyke
Jehulker O. Vat: e; dat alleen,
laak. De potentat heeft aene
de Bijbel gweg. Va wat by keeder
duffan. Nu the geer orybet, leten
Alle sangt vande van den Andeyne
af. Menen kan een schoot leen.
Loo nabe of klein, dan den
alleen. De andeyne sel leen
de geest der veythende loen.
Ateben gheen ander, e de jhor
Sel sijt. Soe de heit is, hier
leend, daer doud; hier selagje
aenke, dan rationale heit,
guedel jortheep Christlyk.
e heit in den Heet niet voren
wat we ^{2m} heb houde God's wen.
jhorly cekten. Om te by het heit

kruden geene. Men kan schoot
met de Bijbel ten he lijchen, e
de Heet he d hlykheid van
den voren e kenne.

Mr. J. v. Vomb.

3/7

Geachte Anpkroder,

Ik mag niet in gebrek blyven, nu uw
aanbevel. u dank te betuigen, nu het
prefterscomplexum u door u, u oere.
hegging het dr. spijker te Lake u. nys
poult. J. de D.W., wlyzwen bwhu.

Ik zal nu nu het oogenblik u alles
verden aanmerkingen, atthodens,
maar ik mag niet nalaten nys
leedwen u betuigen, dat gy de vms
de nys gelykheit u de bedweling u
nys. Laet u u see Lebt kinderen
niskennens om by nys een poging
u u verachtelyk te maken te kin.
re anderstellen. Ik gelof het dat
laet een poging nys u letter kinnig
glukken, maar in dien et nu dat
venigt campins hard aertelke,
u la gye oogenblik aoreen u an
verporming u vagen. Myr geloof
ueter spiekt nys nys. Ik u het
nys veegend nys verstrans uet h. dubly.

den nu gijft op by gewaant
leest, den wil ik u omeesthe
ouklaren dat de ernstig poging
(de u daarin gewensde meening
wie) nu niet by de boedlike u
loest u beuereu te worden, u
pleken de nu mak pralende
u beleedigende tom, menigred
u lefotte om gubek aan kalut
te cenemale pulutt is, u det
u het kaluten ka u gelowen det by
uwer de, tutee u Augstworder,
mit us het kiepber u wtauliker
tebendeed ugh dor my, den ik
dor u, ander deen volgen u nu
me laliker u wedworden, of
flortworden.

Met dat al kan ik nu geen uind
u nu verhegen de acting teug te heug
nu nu u te pter blig gesen heb,
u de uind u had nu hoem
gacht daptit.

3 Mei.

Indult. de
J. B.

LTK Beets

C 15 4

in het Maandchrift van het 10de op bl. 16
 en egyptische denkfout allelt. De Groot
 plaats Leuvenlaan, zal alder om
 omme rekening blijven. De v. v. heeft
 het woord niet gebruikt. Het batenlijp
 heeft had niet roeten omzeggan
 na vry.

Op den twee jaer heb ik u de heer.
 de beide in het publiek opmerken
 ginealt. Maar de laatste twee jaer
 weeklij om, en al die in bepleet te
 u een café plaats in café plaats
 van Welken. De heer Dr. A. Baets,
 ik heb veertien; want u in het toepassing
 roem bleef.

In alle de e. leghouden
 N. P.

Welkenende kee en Medelieden!

Niet deze regels met de belevingsrijke dank zeggen van
 de toelading van het openbare Brief. Ook met de belevingsrijke
 van genuechheid en Linnéed twee, die ten einde van het jaer 1846
 is in acht genomen, en die mij ook, hoe zacht moet niding heb, hoe
 de loop, niet ontbroken heb. Of ik openlijk heb antwoorden, weet ik
 nu nog niet, maar nu wil ik, in ten vol, de vol door opmerkt, dat
 de Amsterdamse Gemeentelieden zich hebben kunnen verdedigen naar
 den verlag, behalve gedult, maar daarom nog niet verongelyk was;
 dat de bydragen van mijn weder beigt niet te bevoordeelen is van den
 doekend van alle Voorjaarsvergadering, maar nu de tyd van het dubben
 van het verlag. Of lieve nog een de tied, waarom het algemeen oordeel
 door Dierckshofen en Doybliden hoe pinnerlyk verbeed was; nog dat de
 Bredemond, op onze vergadering, om te alle en alle gezegen, niet geule,
 veed is, om dit der vergadering als een byzondere beyle van Bredemond
 zegt te am te rekenen, maar om te deed uitkomen, dat onze vergadering
 in haren middelen, ook by verbeel van richting, niet anders dan Bredemond bent.
 Indien ik nu nog eens openlijk lievered moest of in de spreek, hoe kon ik
 mynshied heb zoijt hebben, om het verbeel van den naam van Bredemond
 van Amstelbroude te deed uitkomen. Eindelijk is het te bebed, dat ik
 op de bebedde vergadering, over twee den bebedde vraged, deek genomen heb
 om de discussie, en daarom al bepleet meenend heb, over de twee and een vraged
 niet te maken spreek. Aland juist mijn theoriegen in dorre gaf mij te meeden

225
Zegt, om een woord tot verdediging der miskende Broeders in het midden
te brengen, denk ik in dit opzicht mij zelven niet behoevende te verdedigen.
Doch genoeg raad voor het oogenblik. Te wel nu Landry heeft bevestigd
mij een bedruidelijk naderen en daarna hechtend te besluiten, of en niet
ik ten gevolge van het bevestigd, al of niet te doen heb. Voor het bevestigd
wordigen verzegelde ik mij, om eelt medelidzaam van den indacht, dan
een eulta, welke heting op mij gemacht heeft, en wensch ik, dat
hac en waad mij niet althanda in ditschop te doen, het van meêr, en
mijn getekend met den Broeders van lid, wanneer ik ook nu mij
noemen wil,

Amsterdam

6 Maart 1852

Deur Dr. M. R. van der Meulen

F. J. Spijker

Maart 15 Maat 1852.

Geeft degenen,

Ik be- & een dankbaar om de uwe afzichten, maar
niet op mij, der voorzeg te d' alfaant, dan alge.
keeren in dits, die mijn openlijk schyven op
e' gemaakt heeft, Leet u allen medelidzaam.
Lee verheugt het mij dat ga recht door dat
mijn eultig theore om de keute te bevestigd,
oh hemantest recht met het mij te verheugen.
E' de vane verheuging dat gy in d' uwe bevestigd
plea bevestigd zijn, want de het verheugen
gerustheid of, of ga effente, eultig
in het op te d' anduonden.

Antwerpen: eultig mij a' hanc berekening,
de teeligheid en nu d' uwe bevestigd schyven,
eultig e' het schyven te spreken. Ik heb te
mijn geest op het bevestigd schyven
15 Maat - d' op te bevestigd te d' uwe.
Mande geldig end d' d' uwe d' uwe, dan.
Met om d' uwe bevestigd en d' uwe. Geen
hleden het dat verheugen (eultig het op te
het gevegen) te verheugen, dan d' uwe
in het O. eultig d' uwe d' uwe,
na bevestigd gevegen.

Stellig verheugen d' uwe d' uwe (1852)
degen bevestigd te bevestigd schyven
om de uwe bevestigd eultig d' uwe
ge eultig d' uwe schyven te uwe op te